

ISSN 2410-3381 (PRINT)

ISSN 2520-6842 (ONLINE)

ВІСНИК

Донбаського державного педагогічного
університету

СЕРІЯ: Соціально-філософські проблеми
розвитку людини і суспільства

Збірник наукових праць Випуск 1 (13) 2021

Виходить 2 рази на рік

Засновано у березні 2013 р.

СЛОВ'ЯНСЬК – 2021

УДК 1(05)

В 53

Засновник – Донбаський державний педагогічний університет. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації № 21086–10886Р від 28.11.2014 р.

Включено до Переліку наукових фахових видань України (Наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015).

Журнал входить до «Переліку наукових фахових видань України» категорії «Б», у яких можуть публікуватися результати досліджень здобувачів наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 № 1188

Друкується за рішенням Вченої ради Донбаського державного педагогічного університету (протокол № 9 від 21.06.2021 р.).

Рецензенти:

Я. В. Любимий — доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Ємельяненко Г. Д. — доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін, Донбаський державний педагогічний університет.

Вісник Донбаського державного педагогічного університету.

В 53 Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: зб. наук. пр. / [заснов. Донбас. держ. пед. ун-т; редкол.: Л. І. Мозговий (голов. ред.) та ін.]. – 2021, вип. 1 (13). – Слов'янськ: ДДПУ, 2021. – 149 с.

ISSN 2410-3381 (PRINT), ISSN 2520-6842 (ONLINE)

У збірнику представлені праці, що відображають результати наукових досліджень актуальних проблем соціальної філософії, історії філософії, філософії освіти, аксіології, етики, культурології. Для науковців, викладачів, студентів, тих, хто цікавиться сучасною філософією.

The current issue of the journal comprises articles representing results of scientific explorations into problematics of social philosophy, history of philosophy, philosophy of education, axiology, ethics and culture studies. Addressed to scientists, teachers, students, all interested in modern philosophy.

УДК 1(05)

ISSN 2410-3381 (PRINT), ISSN 2520-6842 (ONLINE) © ДДПУ, 2021

Редакційна колегія

Головний редактор

Мозговий Л.І. — доктор філософських наук, професор, кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Редактори

Омельченко С.О. — доктор педагогічних наук професор, ректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Аляєв Г.Є. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії й соціально-політичних дисциплін, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, Україна.

Бутко Ю.Л. — докторантка кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Гаврілова Л.Г. — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики початкової освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Гагінський О.М. — кандидат філософських наук, науковий співробітник Відділу філософії, Інститут Наукової Інформації з Громадських наук Російської Академії Наук, м. Москва, Росія.

Додонов Р.О. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна.

Дубініна В.О. — доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та суспільних наук

Полтавського державного медичного університету, м. Полтава, Україна.

Окороков В. Б. — доктор філософських наук, професор кафедри філософії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара м. Дніпро, Україна.

Петрушов В.М. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту м. Харків, Україна.

Пуцаєв Ю. В. — кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Відділу філософії, Інститут Наукової Інформації з Громадських наук Російської Академії Наук, м. Москва, Росія.

Слабоуз В.В. — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Степанов В. В. - кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Федь В.А. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Хміль В.В. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна м. Дніпро, Україна.

Малікова Ю. О. - технічний редактор, ст. лаборант кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

ЗМІСТ

LEONID MOZHOVYI, VIKTORIYA SLABOUZ, NATALIA MOHYLIOVA	
LINGUISTIC PRAGMATISM.....	7
ВОЛОДИМИР ФЕДЬ, ІГОР ФЕДЬ	
ЕТИЧНЕ ТА ЕСТЕТИЧНЕ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА	20
ВІРА ДУБІНІНА	
ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ АЛЕКСІУСА МАЙНОНГА У КОЛІ ГЕРМЕНЕВТИЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ	39
GEORGYI KHLEBNIKOV, IRINA TSIBIZOVA, ALEXANDER SHUBIN	
BEING AT TABLE WITH GOD AND PEOPLE: FOOD IN ANTHROPOLOGY AND RELIGION (Review)	55
ВАДИМ ЛЕБЕДЄВ, ТЕТЯНА КОЛИЧЕВА	
КРУТІСТЬ: ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НОВИХ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ	78
В'ЯЧЕСЛАВ СТЕПАНОВ, ЖАННА КУНДІЙ, ЮЛІЯ МАЛІКОВА	
КУЛЬТУРНО МАРКОВАНІ ПРОЯВИ АЛАРМІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	91
ВАСИЛЬ КУШЕРЕЦЬ, ЮЛІЯ ЮЩЕНКО, ОЛЕКСАНДР ПУГАЧ	
КОНЦЕПТ ОСВІТИ В ФІЛОСОФІЇ НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВИ (1991 — 2021 РР.)	110
GEORGYI KHLEBNIKOV, VIACHESLAV STEPANOV, RETRENKO ANASTASIA	

THE IDEA OF GOD AS A RELIGIOUS AND POLITICAL FACTOR OF THE UNIFICATION OF THE JEWISH ETHNOS	129
НАШІ АВТОРИ:	146

UDC 1/14

LEONID MOZHOVYI

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor the Department of Philosophy,
History and Social-Humanitarian Disciplines,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”*

(Sloviansk, Ukraine)

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net

ORCID 0000-0001-8236-0197

VIKTORIYA SLABOUZ

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department of Foreign
Languages,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”*

(Sloviansk, Ukraine)

e-mail: queen_viktotiya28@ukr.net

ORCID 0000-0003-1810-4054

NATALIA MOHYLIOVA

*Doctor of Philosophical Sciences,
Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of the Department of the Speech Therapy
and Special Psychology*

SHEI “Donbas State Pedagogical University”

(Sloviansk, Ukraine)

e-mail: mogileva_nataliia@ukr.net

ORCID 0000—0003—0780—176X

LINGUISTIC PRAGMATISM

Abstract. The article analyzes the so-called “linguistic pragmatism” of the second half of the 20th century – the

beginning of the 21st century, the origin of which was the philosophy of W. Sellars. The main ideas of pragmatism were expressed by the American philosopher, logician, and naturalist Ch. S. Pierce in the 1860s – 1870s, but only at the beginning of the 20th century thanks to the works by W. James, and later J. Dewey, it gained fame and recognition in the philosophical community, having a strong influence on the spiritual life of the USA. The article mainly presents the ideas of R. Rorty, H. Putnam, R. Brandom, and some other authors concerning the phenomenon of linguistic pragmatism. The authors draw the readers' attention to the fact that the ideas of Ch. S. Pierce as to pragmatism, rediscovered in the mid-20th century, became one of the sources of contemporary neo-pragmatism. Many scholars associate the perspectives of American philosophy in foreseeable future with pragmatism in its various incarnations and combinations with other philosophical approaches.

Keywords: discourse, experience, fallibilism, inferentialism, language, linguistic pragmatism, pragmatism.

Introduction. Pragmatism (Gr. pragma – deed, action) is the name of a philosophical view that sees the most vivid manifestation of human essence in action, and the value or lack of value of thinking depends on whether it is an action, a life practice. Pragmatism has had an incomparable impact on the intellectual life of the United States. The philosophy of pragmatism expresses the interests, sentiments, and, in general, the worldview of American society in the best possible way. Considering this direction of philosophical thought, it should be noted its deep relationship with the traditions of Western philosophy, carefully developed its own conceptual system, a wide range of specific problems. The main categories for pragmatism are “action”, “practice”, “experience”.

The main ideas of pragmatism were expressed by the American philosopher, logician, and naturalist Ch. S. Pierce in the 1860s – 1870s, but only at the beginning of the 20th century thanks to the works by W. James, and later J. Dewey, it gained fame and recognition in the philosophical community, having a strong influence on the spiritual life of the country. In addition to the United States, pragmatism had supporters in Great Britain (F. K. S. Schiller, V. Welby), Italy (G. Papini, M. Calderoni, G. Prezzolini), France (E. Le Roy), Germany (H. Veihinger), Spain (E. d’Ors), Czech Republic (K. Čapek), China (Hu Shih), Uruguay (C. Vas Ferreira) and other countries.

The purpose of the study. It is an attempt to analyze the so-called “linguistic pragmatism” of the second half of the 20th century – the beginning of the 21st century, the origin of which was the philosophy of W. Sellars (“Empiricism and Philosophy of Mind”, 1956) in the study presented.

Statement of the main material. The main thesis of Sellars’ philosophy is that there is no knowledge that is not logically determined by previous knowledge. According to naive empiricism, the foundation and starting point of cognition are the primary data of sensations – non-verbal “episodes” and mental states that have a non-inferential character. Sensual givenness as such (for example, visual perception of a red triangle or green circle) is declared to be the ultimate foundation of cognitive experience and analysis. However, Sellars argues, without first formulating the concepts and mastering the language, it is impossible even to establish that a certain object is “red” or “green”, “triangle” or “circle”. Perceptions become the “given” only when they are interpreted in some language and conceptual system, the learning of which is a necessary prerequisite for observation. Reality itself, outside of propositional structures, is inaccessible to us. The directly Given is a Myth (Sellars, 1997, pp. 85–88).

W. Sellars' ideas are developed by R. Rorty, H. Putnam, R. Brandom, and a number of other authors and are called "linguistic pragmatism" (since the 1980s). Rorty criticized "foundationalism", by which he understood the belief, characteristic of prelinguistic philosophy, that all phenomena, including spiritual ones, have some kind of metaphysical foundations. From Rorty's point of view, there are no such foundations ("first principles"). Truth is an empty concept, a "compliment" that we reward hypotheses and ideas that help us "cope" with reality and interact with other people. "Justification of knowledge is not an issue of a special relationship between ideas (or words) and objects but exclusively a matter of conversation, social practice" (Rorty, 1979, p. 170). The difference between "necessary" and "accidental" truths corresponds to the difference in the degree of easiness with which one can object to certain statements put forward in the course of a conversation. The result of the research is therefore collective knowledge, not objective –knowledge based on mutual trust and consent of the interlocutors (Rorty, 1982, p. 166). Rorty calls this approach socio-ethnocentric and contrasts it with the fundamentalism of Descartes, Locke, Russell, and the neo-positivists. Rorty considers the "linguistic turn" of the 1950s to be a turning point in the history of American pragmatism. Modern pragmatists, he explains, "speak about language, not consciousness, reason or experience", this is one of the main differences between the "new" pragmatism from the "old" one (Rorty, 1999, p. 95). According to Rorty, there is no experience that is not mediated by language; "people are embodied dictionaries" (Rorty, 1989, p. 88); "language is omnipresent" (Rorty, 1982, p. xxxv). Under a "doubtful situation," he understands a "moment of uncertainty" when "it is not clear which vocabulary of description is better to use" (Rorty, 1985, p. 43); instead of "experience", the key concept of early

pragmatism, he introduces the concept of “discourse” (Rorty, 2006, p. 20). However, since Rorty does not deny the existence of a world causally independent of human consciousness, he cannot be considered an anti-realist (metaphysical) or an idealist (linguistic). According to Rorty, the new (post-analytical) pragmatism differs from the classical one in two respects, “First, we speak of language instead of experience, consciousness or reason; the second, we are suspicious of the “scientific method”” (Rorty, 1999, p. 95). Therefore, everything that is “below the level” of linguistic practice, the “non-propositional, non-discursive dimension” of experience is outside the focus of Rorty and those who share his approach (Shusterman, 2013, p. 169). There is no place in their vocabulary for the concept of “experience”, which is key to Pierce, James, and Dewey; instead, the concept of “discourse” is introduced (Peirce, 1998, p. 259; Dewey, 1981, p. 372; James, 1977, p. 131).

H. Putnam, the main opponent of R. Rorty from the circle of thinkers who call themselves pragmatists, rejects his relativistic version of pragmatism, insisting on the irreducibility of truth to the agreement, and objectivity to “solidarity”. According to Putnam, relativism inevitably leads to solipsism, but if traditional metaphysical solipsism emphasizes the individual “I”, modern culture-relativists operate with the category “We” (Putnam, 1992, pp. 71–76). This position, Putnam is convinced, fundamentally contradicts the fallibilist stance of pragmatism – a willingness to revise critically generally accepted ideas and “axioms” of experience. However, fallibilism “does not mean the need to doubt everything at once but implies the determination to question any judgment or belief if there are sufficient grounds” (Putnam, 1995, p. 21). Doubts need justification just as much as beliefs. It is possible, therefore, to be a fallibilist and an anti-skeptic at the same time; this

realization Putnam considers the “main intuition” of pragmatism (Putnam, 1994, p. 152).

The concept of R. Brandom, his “analytical pragmatism” (otherwise “inferentialism”) caused widespread discussion in the philosophical community in the 2000s. Brandom focuses on the problem of the relationship between semantics and pragmatics, “knowledge what” and “knowledge how”. What a person sees (the content of his images-representations) depends on how he looks at the world (normative socio-linguistic practices). The quintessence of discursive rationality, according to Brandom, is what he calls the game of giving and asking for reasons. To play with reasons means to say something, to affirm or deny something. Propositionally meaningful utterances form a class of speech acts that function as conclusions or premises in conclusions – “the concept of asserting and the concept of inferring are essentially related” (Brandom, 2008, p. 111). Participation in a language game requires understanding the meaning of statements and terms – their normative validity, role, and place in the network of inferential connections (the expression “this is red” is incompatible with the expression “this is green”; “red” means “has color”, therefore, precedes the derivative “painted”, etc.). A discursive practice that “legitimizes” the use of words and their combinations in a particular meaning is not fundamentally reducible to individual experience, Brandom notes. Reasons are requested (from someone by someone) and presented (by someone to someone). This is a game that cannot be played alone (cf. Ch. S. Peirce’s idea of scientific research as a collective enterprise, L. Wittgenstein’s argumentation against “private language” and R. Rorty’s socio-ethnocentrism). After analyzing various directions and concepts of pragmatism (from Ch. S. Pierce and W. James to H. Price and J. Habermas), Brandom made their detailed classification, highlighting the “naturalistic”, “rationalistic”,

“semantic”, “linguistic”, “historicist”, “instrumental” pragmatisms (Brandom, 2011, pp. 56–82).

The writings by R. Rorty, his polemic with H. Putnam and R. Brandom had a significant resonance, which stimulated interest in the “new” pragmatism, including outside the United States. In 2005, the International Pragmatist Society was created, in 2012 – the European Association of Pragmatism. Regular Central European Pragmatist Forums (CEPF) have been held since 2000. The journals “Contemporary Pragmatism”, “European Journal of Pragmatism and American Philosophy”, “Pragmatism Today” (electronic), etc. are published. As a direction of philosophy, pragmatism is represented today by the concepts of N. Rescher (“pragmatist idealism”), J. Margolis (“constructivist pragmatism”), S. Rosenthal (“speculative pragmatism”), H. Price (“expressivism”), C. West (“prophetic pragmatism”), Ph. Kitcher (“pragmatist naturalism”), S. Mailloux (“rhetorical pragmatism”), S. Haak (“foundgerentism”), R. Shusterman (“somaesthetic pragmatism”), R. K. Neville (“paleopragmatism”), C. Koopman (“transitional pragmatism”), etc. Many modern researchers associate the prospects for the development of American philosophy in the coming decades with pragmatism in its various versions and synthesis with analytical philosophy.

Conclusions. If the progress of philosophy is assessed not by the monolithic views of adherents of this or that direction or school but by the intensity and openness of professional debates, criticism of accepted research models, the rivalry of various programs and theories, then the current state of pragmatism, characterized by an expanding multilateral dialogue and conceptual innovations, should be considered as evidence of its vitality and inner strength. Today, in the context of the intellectual polarization of the Anglo-American and continental traditions, the philosophy of pragmatism (perhaps unexpectedly

for the pragmatists themselves) turns out to be in demand as a positive alternative to analysis, on the one hand, and deconstructivism, on the other. In contrast to European postmodernism and related modern currents a pragmatic version of criticism of “meta-narratives”, essentialism and fundamentalism allows getting away from abstract theorizing and scholasticism without falling into the opposite extreme of relativistic arbitrariness and nihilism. Pragmatism, its current supporters are convinced, could introduce a decisive contribution to the convergence and mutual enrichment of analytical and continental philosophy, to overcoming the “split” between two traditions.

REFERENCES

1. Brandom, R. (2008). *Between Saying and Doing: Towards an Analytic Pragmatism*. Oxford: Oxford University Press [In English].
2. Brandom, R. (2011). *Perspectives on Pragmatism: Classical, Recent, and Contemporary*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press [In English].
3. Dewey, J. (1981). *Experience and Nature. The Later Works*. Vol. 1. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale: Southern Illinois University Press [In English].
4. James, W. (1977). *A Pluralistic Universe*. Cambridge: Harvard University Press [In English].
5. Peirce, Ch. S. (1998). *An Outline Classification of the Sciences. The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings*. Vol. 2. Ed. By Peirce Edition Project. Bloomington: Indiana University Press [In English].
6. Putnam, H. (1992). *Renewing Philosophy*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press [In English].

7. Putnam, H. (1994). *Words and Life*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press [In English].

8. Putnam, H. (1995). *Pragmatism: An Open Question*. Oxford: Blackwell [In English].

9. Rorty, R. (1979). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press [In English].

10. Rorty, R. (1982). *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press [In English].

11. Rorty, R. (1985). Comments on Sleeper and Edel. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*. Vol. 21. No 1. P. 40–48 [In English].

12. Rorty, R. (1999). *Philosophy and Social Hope*. Harmondsworth: Penguin Books [In English].

13. Rorty, R. (2006). *From Philosophy to Postphilosophy. Take Care of Freedom and Truth Will Take Care of Itself: Interviews with Richard Rorty*. Ed. by E. Mendieta. Stanford: Stanford University Press. P. 18–27 [In English].

14. Sellars, W. (1997). *Empiricism and the Philosophy of Mind. An introduction by R. Rorty; a study guide by R. Brandom*. Boston: Harvard University Press [In English].

15. Shusterman, R. (2013). *Pragmatism and Cultural Politics: Variations on a Rortyan Theme. Richard Rorty: From Pragmatist Philosophy to Cultural Politics*. Ed. by A. Gröschner, C. Koopman, M. Sandbothe. London: Bloomsbury [In English].

ЛЕОНІД МОЗГОВИЙ

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет (м.
Слов'янськ, Україна)

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0001-8236-0197

ВІКТОРІЯ СЛАБОУЗ

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Донбаський державний педагогічний університет (м.
Слов'янськ, Україна)*

*e-mail: queen_viktoriya28@ukr.net
ORCID 0000-0003-1810-4054*

НАТАЛІЯ МОГИЛЬОВА

*доктор філософських наук,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальної психології,
Донбаський державний педагогічний університет (м.
Слов'янськ, Україна)*

*e-mail: mogileva_nataliia@ukr.net
ORCID 0000—0003—0780—176X*

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПРАГМАТИЗМ

Анотація. У статті аналізується так званий «лінгвістичний прагматизм» другої половини ХХ – початку ХХІ століття, витоком якого стала філософія У. Селларса. Основні ідеї прагматизму були висловлені американським філософом, логіком і натуралістом Ч. С. Пірсом в 1860-1870-і рр., Але тільки на початку 20-го століття завдяки роботам У. Джеймса, а потім Дж. Дьюї він здобув популярність і визнання в філософському співтоваристві, вплинув на духовне життя США. У статті представлені головним чином ідеї Р. Рорті, Х. Патнема, Р. Брендма і деяких інших авторів щодо феномену лінгвістичного прагматизму. Автори звертають увагу читачів на те, що ідеї Ч. С. Пірса щодо прагматизму, заново відкриті в середині 20-го століття, стали одним з джерел сучасного неопрагматизму. Багато вчених пов'язують перспективи американської філософії в доступному для огляду майбутньому з прагматизмом в його різних утіленнях і поєднаннях з іншими філософськими підходами.

Ключові слова: дискурс, досвід, фаллібілізм, інференціалізм, мова, лінгвістичний прагматизм, прагматизм.

ЛЕОНИД МОЗГОВОЙ

*доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры философии, истории и социально-
гуманитарных дисциплин
Донбасский государственный педагогический университет
(Славянск, Украина)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0001-8236-0197*

ВИКТОРИЯ СЛАБОУЗ

*кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры иностранных языков
Донбасский государственный педагогический университет
(Славянск, Украина)
e-mail: queen_viktoriya28@ukr.net
ORCID 0000-0003-1810-4054*

НАТАЛЬЯ МОГИЛЕВА

*доктор философских наук,
кандидат психологических наук,
доцент кафедры логопедии и специальной психологии,
Донбасский государственный педагогический университет
(Славянск, Украина)
e-mail: mogileva_nataliia@ukr.net
ORCID 0000—0003—0780—176X*

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПРАГМАТИЗМ

***Аннотация.** В статье анализируется так называемый «лингвистический прагматизм» второй половины XX – начала XXI века, истоком которого стала философия У. Селларса. Основные идеи прагматизма были высказаны американским философом, логиком и естествоиспытателем Ч. С. Пирсом в 1860-1870-е гг., но только в начале 20-го века благодаря работам У. Джеймса, а затем Дж. Дьюи он получил известность и признание в философском сообществе, оказавши сильное влияние на духовную жизнь США. В статье представлены в основном*

идеи Р. Рорти, Х. Патнэма, Р. Брэндома и некоторых других авторов относительно феномена лингвистического прагматизма. Авторы обращают внимание читателей на то, что идеи Ч. С. Пирса касательно прагматизма, заново открытые в середине 20-го века, стали одним из источников современного неопрагматизма. Многие ученые связывают перспективы американской философии в обозримом будущем с прагматизмом в его различных воплощениях и сочетаниях с другими философскими подходами.

Ключевые слова: *дискурс, опыт, фаллибилизм, инференциализм, язык, лингвистический прагматизм, прагматизм.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brandom, R. *Between Saying and Doing: Towards an Analytic Pragmatism*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 288 p.
2. Brandom, R. *Perspectives on Pragmatism: Classical, Recent, and Contemporary*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 2011. 256 p.
3. Dewey, J. *Experience and Nature. The Later Works. Vol. 1*. Ed. by J. A. Boydston. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1981. 464 p.
4. James, W. *A Pluralistic Universe*. Cambridge: Harvard University Press, 1977. 522 p.
5. Peirce, Ch. S. *An Outline Classification of the Sciences. The Essential Peirce: Selected Philosophical Writings. Vol. 2*. Ed. By Peirce Edition Project. Bloomington: Indiana University Press, 1998. 625 p.
6. Putnam, H. *Renewing Philosophy*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1992. 234 p.
7. Putnam, H. *Words and Life*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1994. 531 p.
8. Putnam, H. *Pragmatism: An Open Question*. Oxford: Blackwell, 1995. 120 p.
9. Rorty, R. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press, 1979. 401 p.
10. Rorty, R. *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. 237 p.
11. Rorty, R. *Comments on Sleeper and Edel*. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*. 1985. Vol. 21. № 1. P. 40–48.

12. Rorty, R. *Philosophy and Social Hope*. Harmondsworth: Penguin Books, 1999. 288 p.

13. Rorty, R. *From Philosophy to Postphilosophy. Take Care of Freedom and Truth Will Take Care of Itself: Interviews with Richard Rorty*. Ed. by E. Mendieta. Stanford: Stanford University Press, 2006. P. 18–27.

14. Sellars, W. *Empiricism and the Philosophy of Mind. An introduction by R. Rorty; a study guide by R. Brandom*. Boston: Harvard University Press, 1997. 192 p.

15. Shusterman, R. *Pragmatism and Cultural Politics: Variations on a Rortyan Theme. Richard Rorty: From Pragmatist Philosophy to Cultural Politics*. Ed. by A. Gröschner, C. Koopman, M. Sandbothe. London: Bloomsbury, 2013. 215 p.

УДК 17, 18

ВОЛОДИМИР ФЕДЬ

*доктор філософських наук, професор, завідувач
кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних
дисциплін,*

*Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)*

e-mail: ddpuodoc@gmail.com

ORCID 0000-0002-4786-1313

ІГОР ФЕДЬ

*доктор філософських наук, професор, завідувач
кафедри
теоретичних, методичних основ фізичного виховання і
реабілітації,*

*Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)*

e-mail: ddpuodoc@gmail.com

ORCID 0000-0001-5575-7025

**ЕТИЧНЕ ТА ЕСТЕТИЧНЕ В ПРОФЕСІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА**

***Анотація.** Статтю присвячено аналізу взаємозв'язків та домінант розвитку етично-естетичного в історичній площині, виявленню найбільш ефективних світоглядних моделей етично-естетичного в сфері професійної діяльності сучасної людини і її духовного розвитку. В статті виявлено витоки формування етично-естетичного від найдавніших днів до сучасності, детально досліджено основні історичні віхи формування етично-естетичного (Античність, Середньовіччя, Відродження, Модерн, Постмодерн), його значення на різних етапах становлення,*

вплив на людину та суспільство. Особливу увагу приділено значенню етики та естетики у професійній діяльності ВНЗ саме на сучасному етапі розвитку українського суспільства. На основі проведеного дослідження автори доходять висновку, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства ефективною моделлю взаємодії етичного-естетичного в професійній діяльності можна вважати античну модель, сформовану у колісці європейської цивілізації, яка до цього часу залишається ідеальною і треба багато часу і зусиль, високу культуру та інтелект щоб її впровадити в реальне життя.

Ключові слова: *етичне, естетичне, етично-естетичне, етика, естетика.*

Вступ, який включає аналіз літературних джерел та постановку проблеми, мету та задачі дослідження. Основою професійної діяльності протягом історичного розвитку завжди була і залишається сфера спілкування, його етичні та естетичні площини. Керівник витрачає понад 90% робочого часу на спілкування, тому не може не зважати на суттєві етичні та естетичні «оптимізатори» цього спілкування. Звернемо увагу на обумовлені обставини дослідження. По-перше, етичний аспект спілкування професійної діяльності у вітчизняній та зарубіжній літературі розроблений доволі широко: великий доробок у розгляд цього питання вніс знаний український філософ В.А. Малахов; протягом останнього часу вийшло чимало публікацій, підручників цієї тематики; розповсюдженням у практиці викладання у ВНЗ є курс «Професійна етика».

По-друге. Щодо естетичного аспекту професійного спілкування сказано значно менше, здебільшого його взагалі не виділяють, або, у кращому разі, зводять до етичного, в тіні якого розвивається краса й потворність,

піднесеність та низькість тощо, а це, на наш погляд, не зовсім правильно. Проліває світло на це питання в сфері професійної діяльності педагога монографія А.М. Федя «Естетичний світ педагога» (Слов'янськ, 2013 р.) «...це хвилюючий роздум про педагога та його небуденні справи, про естетику виховання як норму освітянської бутійності» (Федь, 2013, с. 5), - пише автор на перших сторінках свого твору.

По-третє, взаємозв'язок етичного-естетичного розвивався протягом всієї історії людства. Коло питань, які охоплює етичне-естетичне, розглядалось від їхнього зв'язку в Античності до дилемного вибору в Модерні та Постмодерні. Ця проблема, найбільш гостро артикульована в екзистенціалізмі С.К'єркегора, веде свій подальший родовід від утвердження системи цінностей, що здобули назву Ренесансний Гуманізм. Починаючи з діячів Італійського Відродження (Данте, Петрарка), у творчості яких утверджувався гуманістичний індивідуалізм (Л. Баткін, Я. Буркхардт, А. Грамші, А. Дживилегов, М. Корелін, А. Мігунов, Р. Хлодовський), вони вперше виявляють домінанти цієї дилеми, яка стає актуальною вже у Новий час. Базові цінності європейського гуманізму входять до системи світосприймання і стилю мислення українських мисленників. І. Вишенський, Гр. із Санока, С. Ореховський, творчість яких позначена «мальовничим» індивідуалізмом (М. Алексєєв, І. Голєніщєв-Кутузов, М. Грушевський, Д. Донцов, М. Драгоманов, Ю. Липа, В. Липинський, Д. Лихачов, М. Петров, П. Феденко, В. Храмова, М. Шлемкевич, Я. Ярема). Ця традиція у своїй сукупності може бути визначеною як дискурс Модерну.

Проте, в професійній діяльності взаємозв'язок і взаємодія етичного і естетичного розроблений недостатньо, а курс викладання «Професійна етика, естетика» у

Донбаському державному педагогічному університеті потребує методологічної і методичної підтримки.

Мета статті – розглянути взаємозв'язок і доміанти розвитку етичного-естетичного в історичній традиції.

Завдання – на цій основі виділити світоглядні моделі етичного-естетичного, які є найбільш ефективними в сфері професійної діяльності сучасної людини і її духовного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим у ділових відносинах є ставлення до іншого, годі говорити, що воно має бути етичним. Етичне ставлення визначається моральністю, що відрізняється від моралі застосуванням моральних норм у практичній діяльності, в нашому разі, — в професійній (а не тільки у світоглядній: знаємо, – але не виконуємо). Основні принципи моральних норм, варіанти «золотого правила» моральності «Не роби іншим того, чого не бажаєш собі» теоретично осмислені І. Кантом у вигляді категоричного імперативу, прописані ледь не у всіх священних текстах: зустрічаються в єгипетському «Мааті», індійській «Махабхараті», іудейській «Біблії», у висловлюваннях Будди і Конфуція, в «Одіссеї» Гомера та «Історії» Геродота, їх вплив був не тільки величезним, а й визначальним, саме вони формували різні цивілізації (наприклад, європейську) і культури.

Звернемо увагу на те, що моральні настанови, як і етика, в цілому, мають сталий характер, вони проходять інваріантом всю історію людства, а моральний вибір в професійній діяльності та поза її межами розвивається в координатах обов'язку, сумління, відповідальності і т. і., що суттєво нормалізує і *формалізує* спілкування.

З суттєво інших позицій виступає естетика – це те прекрасне, приємне, високе та низьке та ін., що є у ділових взаєминах. Естетична наука не визначає поведінку людини

нормативно, вона залишає певний «люфт» для виявлення більш широкого спектру емоційного відношення в межах професійної діяльності. Переживання естетичного задоволення (гедонізм) від виконання моральних норм – це вже високий щабель розвитку власної духовності та ділових стосунків.

Починаючи від колиски європейської цивілізації – Античності – взаємозв'язок етичного та естетичного був бажаним ідеалом. Хоча не на всіх етапах розвитку. Протагор відзначав про те, що людина є мірою всіх речей: існуючих (що вони існують) і не існуючих (що вони не існують), а значить – всі істини відносні, в тому числі, й моральні і тому є істина промовця, який може довести свій погляд завдяки естетичній (красивій) промові. Ораторське мистецтво (красномовство) спрямовано не на пошук істини, як діалог Сократа, а на її доведення. З іншого боку, красномовство має психологічний вплив потенційно переконливого характеру. Красиву промову приємно слухати, виникає довіра до промовця, і слухач схиляється до його думки. Красномовство і естетика ділового спілкування – окрема, дуже плідна тема професійної діяльності. Якщо ж брати ще більш ранній період, то відзначимо, що в міфології олімпійські боги часом жорстокі, нестримані, розбещені, але всі привабливі та красиві, величні та підлі, отже етична складова порушена. Згодом, у творах Платона та Аристотеля послідовно простежується думка про те, що людина повинна бути приваблива ззовні та визначатись моральністю, яка виступає внутрішньою сутністю цієї людини. Калокагатія як єдність етично доброго та естетично прекрасного стала не тільки світоглядним ідеалом античної людини, а й практичним керівництвом: до конкурсів краси не

допускались люди, що відзначились негативною поведінкою.

Середньовіччя, згідно Й. Гейзинги та П. Гуревича, було б помилково оцінювати лише як релігійну культуру, і, тим не менш, саме вона внесла суттєві корективи у пріоритет розвитку етичного-естетичного у професійній діяльності. Вивищувалась моральність в її християнській інтерпретації, засуджувалась тілесність. Прикметним в цьому плані є те, що навіть форма одягу ченців - «рубшище» - повинно було постійно нагадувати про зневагу до тілесного, тлінного, пошук духовного. Абсолютизація духовного, релігійно-морального призвела до того, що естетичне начало в його художніх вимірах заперечувалось цілою плеядою духовних отців, а саме: К. Тертуліаном, А. Орігеном, Т. Климентом (Олександрійським), і лише А. Августин з певними застереженнями (засуджував театр, обумовлював музику і т.і. у «Сповіді») реабілітував його значення для церковного виховання, але, на відміну від Античності, вже не у тілесному, а у релігійно-споглядальному (краса бачення божеського «промислу», храмової естетики, природи тощо) смислі.

Візантійська естетика, на відміну від західноєвропейського Середньовіччя, відрізнялась більш лояльним ставленням до Античності, вчення Платона про ідеї лягло в основу візантійської естетики ідеального, що на додачу з ґрунтовним доробком Плотіна та неоплатоників склало духовну основу східноєвропейського Середньовіччя. Професійна діяльність часто оберталась в релігійному аспекті, а проповідництво як ораторське мистецтво з античної установки на переконання людини повинно було пробуджувати її віру не як наслідок доведення існування Бога, а як особисте духовне очищення, катарсис та одкровення. Отже, античний арсенал прийомів

та засобів красномовства збагачувався, а ідеологічна складова змінилася, виник місіонерський стиль спілкування.

Повернення до античних ідеалів за часів Відродження ознаменувалось пріоритетом естетичного над етичним. А занепад етичного начала, як вчили ще священні тексти, призводить до духовної кризи, соціального і професійного занепаду, втрати професійної етики та гідності людини. Про крайні форми такого занепаду писав О. Лосев у розділі «Зворотній бік титанізму» монументальної праці «Естетика Відродження». В цілому ж титани Відродження створили такий неповторний художній світ, в якому етичне передавалось через естетичне, а християнські релігійні сюжети Леонардо да Вінчі, Рафаеля Санті, Мікеланджело Буонаротті несли ідею добра через красу.

Також, Відродження започаткувало відсторонення від соціально-релігійного із зверненням до індивідуального розуміння себе у світі та ролі Бога в особистому житті. Мартін Лютер довів, що церква не має виключної ролі на спасіння людини, а сама вона може врятуватись завдяки особистій вірі, тобто зростає індивідуалізм як в релігійній, так і соціальній сфері.

Суттєво наближає до сучасного розуміння висвітлення конфліктності етичного-естетичного епоха Бароко (поч. XVI – кін. XVIII ст.). Особливо у XVIII ст. наука і мистецтво, передуючи політичним змінам, піддають сумніву правомірність традиційної етико-естетичної спадщини, навіть існування державних інституцій. Завдяки Просвітництву Європа мужніє духовно і фізично. Кантова брошура «Відповідь на запитання: що таке Просвітництво» ніби підбиває підсумок доби, засвідчуючи про те, що людина вступила в повнолітній розвій. Індивідуалізм відродження виріс якісно, він визначав стан душі, а це

спричинило здатність користуватись власним розумом, діяти рішуче і сміливо, не озираючись на чуже хотіння і сторонню опіку.

Бароко (італ. - химерне, примхливе) виступило з протестом проти традиційного тлумачення краси італійськими гуманістами. Відмінність «неправильності» барокової краси від тлумачення краси в епоху Відродження - у чому її сутність? На це питання ще у 1888 році дав неспростовну відповідь німецький дослідник Г. Вельфлін у праці «Ренесанс і Бароко»: «Існує краса цілком ясної, вповні сприйнятної форми й поряд з нею краса, що ґрунтується якраз на неповному сприйнятті, на таємничості, яка ніколи цілком не розкриває свого обличчя, на загадковості, яка щомиті набуває іншого вигляду» (Вельфлін, 2009, с. 259).

В культурі Бароко спостерігаються явища, що характерні для постмодерну, а саме – роздвоєння внутрішнього світу людини: світ і темрява притаманні їй від природи. Так, поряд з високим, божественним, епоха Бароко залишила у спадщину твори, у яких зображено оте плотське: пияцтво, розпушта, зрада, двобої, огидні лінощі. На цій підставі барокова культура була охаяною наступними культурними традиціями. «Але поза увагою, - пише А.Макаров, - залишається найголовніше: їхній ненав'язливий *іронічний моралізм* і тонка *поезія буднів*, прихована за перебільшеною увагою до "прози життя"» (Макаров, 1994, с. 9).

Рішучий крок на шляху до модерну зробили романтики: вони пропагують внутрішньо заперечуючий християнство пантеїзм, розумом намагаються осягнути хаос, безпосередність і спонтанність. На прикладі «Бесід» Аньоло Фіренцуоли і численних спостережень А.Макарова над бароковою культурою легко було пересвідчитись у

тому, що нове сприймається важко, на офіційному рівні спостерігається до нього войовничий настрій.

Важливою складовою етико-естетичної взаємодії виступає проблема мімесису як наслідування природі в естетико-мистецькому розумінні та як наслідування моральному закону як усвідомлений, добровільний акт, тобто не в кантівському «імперативному» розумінні, але у фромівському розумінні гуманістичної етики як мистецтва життя.

Починаючи з др. пол. XIX ст., від С. К'єркегора відбувається розведення етичного-естетичного від його дилемного вибору у самого С. К'єркегора до заперечення етичного у Ш. Бодлера, Ф. Ніцше, у яких спостерігається вивищення естетичного начала. На думку Бодлера, сучасність – ось головна мета мистецтва, саме тут-тепер і визначає красу. Філософські праці Ф. Ніцше - це інтелектуальні катаклізми, бунт проти надії спокійної плинності життя, віри в гуманістичний розвиток людства, традиційної любові до ближнього, християнської моралі. Ф. Ніцше неодноразово повторював, що він не проти моралі як такої, що на уламках традиції повинна постати нова людина і нова мораль. Однак, насправді надто багато було витрачено інтелектуальних сил для знищення старої моралі порівняно з плеканням нової, настільки, що остання взагалі не постала в його творчості, і він залишився співцем антихристиянських (поетизація зла, як й у Ш. Бодлера) псевдоцінностей.

Сучасна людина в межах глобалізаційних впливів відчувається розгубленою. Вона бачить, що ні церква, ні держава вже не відіграють провідної ролі в житті людини, вона також переживає моральний занепад та безвідповідальність в ділових стосунках, пошук тактичної вигоди замість стратегічної побудови ділових взаємин на

основі етико-естетичних пріоритетів. Тому руйнівні думки робот Ф. Ніцше (таких, як: «По той бік добра і зла», «Сутінки ідолів або як філософствують молотом», «Народи й батьківщини» та інших), де сказано про ставлення філософа до нації, народу, рас, будуть близькі сучасній людині. Та й до цих крайньо індивідуалістичних, анархічних і т.і. точок зору треба ставитись з розумінням. Людина не має шансів на захист держави, а змушена захищати сама себе автономно, а для цього треба чинити незалежно від будь-кого дію. Вона повинна позбутися почуття антенатальності, тобто ще до періоду народження не чекати від когось, нехай навіть від держави, від одноплемінників якоїсь навіть мізерної опіки.

Так виникає і знаходить розвиток ще один бік модерності - бажання знищити не стільки існуюче, скільки надію на позитив перспективи існуючого і розпочати свою дію з Нічого, нуля, тобто, зі справжнього теперішнього. А воно, те теперішнє, позбавлене традиційної сходинки державності, нації, народу. Та це, так би мовити, видима частина айсбергу. Заперечення національності (Ніцше жалкував, що він належить до німецької нації, волів краще називатись європейцем) - це критична оцінка самого себе у відкритому просторі, без даху над головою, якою є держава, без ліктя ближнього, який дає енергію дії. Врешті-решт Ніцше розуміє, що від держави і нації не можна ізольоватись і, отже, модерність скидає свою вуаль і стає горизонтом державної і національної перспективи. Адже будь-яка діяльність - чи то естетична, моральна, політична і т.і. - багатовекторна: вона і суб'єктивна, і об'єктивна, і опосередкована, і продуктивна, і становить певний процес.

Сфера професійної діяльності передбачає розкриття індивідуальних здібностей та трудових навичок людини в межах робочого колективу, при чому індивідуальне

підкоряється колективному через певну етико-естетичну структуру: професійний кодекс честі, правил «що прийнято» та «не прийнято» в певному колективі тощо.

Очевидно, модерн має не лише географічні і часові відмінності. Він має багатоступеневе сприйняття. Мабуть через те, що модернізм важко пояснювальна константа він і має численних недоброзичливих інтепретаторів. (Модерн - від фр. *moderne* - новітній, сучасний, а модерний від слова *modo*, що перекладається виразом "у цю мить").

В.І.Леніну не подобався модернізм. І цим багато сказано. Він бачив в «найбезглуздіших кривляннях» переконливу ознаку занепаду буржуазної культури. Недовіра і відраза до модернізму дорого коштувала розвитку філософської думки і художнього мислення на одній шостій частині суші планети Земля. Дорого коштувала людям, творчій інтелігенції, а не системі, яка перебувала, як сьогодні бачимо, у ворожих стосунках з творчою особистістю.

Тоталітарна система нормувала етику професійної діяльності у відповідності до ідеологічних стандартів поведінки, а естетика оберталась в межах соцреалістичної заданості. Щоб зберегти себе, система знищувала носіїв модерної думки, цілі спрямування науки, творців і твори. Винниченків роман «Заповіти батьків» до недавнього часу знаний був лише назвою - його знищив кількома рядками вождь словами-батогами: «претенційний махровий дурак Винниченко», зачепивши за компанію і Достоєвського: «архіскверне наслідування архіскверному Достоєвському».

Промовисто те, що й Гітлер наполягав на реальних формах відображення дійсності. А ще раніше був своєрідним цінителем мистецтва Нерона. Таким чином, тоталітаризм об'єднує своїх породжувачів, незважаючи на те, що і Нерон, і Ленін, і Гітлер, і Сталін були у різних

часових просторах. В ім'я непримиренності позиції вони нав'язували своїм підлеглим жорстоку одноманітність, в ім'я єдності думки переслідували найменші натяки на думку. Спрощенням усіх проблем зрівняли науковий і художній ландшафт і нанесли глибокі рани народам і особистостям, гниття тих ран смердить і сьогодні.

Засудження модерного світобачення відбувалась тому, що мова мистецтва була надто складною та варіативною з точки зору тоталітарної цензури, іншими словами – вона практично не підлягала цензу і заборонялась. Промовчати про все вищеназване не можна. Це — наша історія. І не можна відмовитись від тих уроків історії, це сталося б хіба що за диктатури. Не можна промовчати, нехай навіть уроки гіркі і неприємні, як не може людство відмовитись від вогню на тій підставі, що Герострат спалив храм Артеміди. Нехай втіхою будуть слова Гегеля: все попсоване на цьому світі і попсоване на достатній підставі. Та чи втішать?

Псування набуває потворних форм, коли воно планомірне, благословенне замаскованими під благочестя динамічними силами пануючої ідеології тоталітарного режиму. Така ідеологія обґрунтовує принцип переходу індивідуального в загальне, а через те індивідуальне може розглядатись тільки в контексті загального. Модернізм та постмодернізм пропонують синтетичний підхід, рух від індивіда до суспільства, від душевної людини до людини духовної. Характеризуючи особливості культури ХХ ст., В.В.Кандинський писав: «Кожен художній твір - дитя свого часу, нерідко воно робиться матір'ю своїх почуттів. Кожен культурний період створює таким чином власне своє мистецтво, яке не може повторитись. Прагнення знову викликати до життя принципи мистецтва минулого може вирішитись у кращому випадку мертвонародженими творами. Ми, наприклад, ніяк не можемо жити внутрішньо,

як стародавні греки. І зусилля застосувати хоча б у скульптурі грецькі принципи лише і можуть створити форми, подібні грецьким, а твір так і залишиться мертвим на всі часи. Таке наслідування схоже на наслідування мавп» (Кандинский, 1990, с. 9).

Новітня парадигма філософської і художньої культури є новим підходом не стільки через те, що він прокладає новий шлях, а через те, що на старому шляху набуває нового обличчя, чим скасовує традиційний поступ. Така новизна підносить старі методи пошуку на вищій щабель розвитку виразу. Через те переворот модернізму небезпідставно порівнюють з історичними переворотами Коперника у природознавстві та Канта у філософії. Відмінність з великими відкриттями полягає хіба що в тому, що модернізм присутній у всіх формах людського буття - від філософії та культури до перевороту у свідомості повсякденної бутійності окремого індивіда.

Мистецтво, корені якого знаходяться у духовному житті сучасності, пробуджує та передбачає. Про взаємозв'язок духовного і матеріального знаходимо цікаві думки у французького феноменолога М.Мерло-Понті. На його думку, художникові «доводиться припустити, що речі проникають у нього, - або ж, згідно саркастичній дилемі Мальбранша, що дух виходить через очі, щоб податись на прогулянку в речах, - оскільки художник постійно звіряє з ним те, що йому бачиться... Кажуть, що людина народжується в той момент, коли те, що у матеріальному лоні було видиме лише віртуально, стає баченим відразу і для нас і для себе. Можна сказати, що бачення художника - це у якійсь мірі безперервне народження» (Мерло-Понті, 1992, с. 20, 22). Духовне народження для себе і для інших проходить у той час, коли, за пророчим словом В.В.Кандинського, сказаного у 1911 році, наше тріскуче

протизвучання, або дис-, або агармонія, і є гармонією нашої епохи, що наш ритм є ритм, що наша асиметрія — симетрія, але це все безкінечно витончене і вимагає окремого мовлення, не грубого, саме витонченого письма. Нове бачення і нове письмо... Можливо оці дві умови розвитку нового мистецтва найбільш повно втілив О.Блок. Йому привидівся з небес сходяючий фіолетовий і золотий промінь, він пробудив у ньому непояснимі почуття. А слідом за ним одного разу з'явилося обличчя Прекрасної Дами і зірчатий шлейф за нею. Сучасники до цих свідчень поета серйозно не відносились, охрестивши їх літературним символізмом.

Модерн, зважаючи на його багаточисленні і найрізноманітніші спрямування, які не лише вступають у протиріччя один з одним, але й заперечують одне одне, і через те вони уявляють таку мозаїчну картину, що важко розібратись і зрозуміти тенденцію їх розвитку навіть у демократичному суспільстві. І він піддається критиці, як зліва, так і з права. Справді, багато з тенденцій і аспектів модерністичного мистецтва важко пояснити, здійснюючи традиційний підхід. Не можна визначити ті критерії, згідно з якими можна було б відрізнити мистецтво від немистецтва (предмети побуту в поп-арті, або ж явища природи в ленд-арті). А як пояснити градацію живопису на натуралізм (фотографічність, або ж присутність на виставці не картини, а самої моделі) та ідеї (концептуал-арт)? Або ж конструювання і демонстрація динамічних конструкцій, які розвалюються в той момент, коли глядач зосередив на них увагу?

Висновки. Таким чином, від колиски європейської цивілізації – Античності – відбувався пошук взаємодії етичного-естетичного в найрізноманітніших сферах професійної діяльності. Калокагатійний зв'язок був радше

омріяним ідеалом еллінів та римлян, ніж практичним здобутком професійних відносин того часу. Середньовіччя в естетичну форму заклало етичний зміст, який був вирішальним, знову ж таки в релігійно-світоглядному плані, а на практиці, в професійній діяльності етичні відносини часто порушувались, та сама епоха важко оцінюється з сучасного погляду, оскільки сама людина того часу була настільки іншою, що сучасна етика й естетика може застосовуватись до людини того часу в межах маси застережень. Відродження плекало гедонізм естетичного, етичне відходило на другий план як в повсякденному житті, так і в професійних відносинах, а Бароко переоцінює попередню етико-естетичну спадщину (Реформація і Контрреформація), засвідчило трагічну роздвоєність людини в якій етичне та естетичне ведуть неухильну боротьбу.

Зародження капіталістичних відносин, бурхливий розвиток промисловості призвів до дегуманізації людини, втрати її етико-естетичного пріоритету розвитку, перетворення її на «гвинтик» виробництва. При цьому, Модерн виявив два принципово різних підходи до вияву сутності естетичного відношення: людина або зберігає відношення до світу як до даного і незмінного, або ж спрямовує свої сили і можливості на заперечення світу. У конфлікт з усталеною традицією вступає глибоко розвинений, налаштований на творчу дію індивід, якого вже не задовольняє існуюче.

Усі найбільш значні факти етико-естетичної історії людини у філогенетичному та онтогенетичному планах свідчать про те, що *homo sapiens* - це історія історії індивідуалізації. XXI століття, багате на соціальні катаклізми, продемонструвало стабільне флуктуаційне відхилення особистостей від норм, започаткованих і

розвинених попереднім часом, і люди побачили специфічну красу, яка «древнім була невідомою», а, з іншого боку, напрацювали етичний досвід, який треба впроваджувати у сферу професійної діяльності. Найбільш ефективною моделлю взаємодії етичного-естетичного в професійній діяльності можна вважати античну модель, однак вона до цього часу залишається ідеальною і треба багато часу і зусиль, високу культуру та інтелект щоб її впровадити в реальне життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федь А.М. Естетичний світ педагога: Наукова проза. Т. 4. Слов'янськ: Видавництво Маторіна Б.І., 2013. 350 с.
2. Вельфлин Генрих. Основные понятия истории искусств. Проблема эволюции стиля в новом искусстве. Пер. с нем. А. А. Франковского. М.: В. Шевчук, 2009. 344 с.
3. Макаров А.М. Світло українського бароко. К.: Мистецтво, 1994. 285 с.
4. Кандинский В.В. О духовном в искусстве (живопись). Л., 1990. 223 с.
5. Мерло-Понти М. Око и дух. М.: Искусство, 1992. 63 с.
- 6.

VOLODYMYR FED'

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Philosophy, History and
Socio-Humanitarian Sciences,
SHEI "Donbas State Pedagogical University"
(Sloviansk, Ukraine)
e-mail: ddpudoc@gmail.com
ORCID 0000-0002-4786-1313*

IHOR FED’

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of the Department of Theoretical and Methodical
Bases of Physical Education and Rehabilitation
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)
e-mail: ddpudoc@gmail.com
ORCID 0000-0001-5575-7025*

THE ETHICAL-AESTHETICAL IN PROFESSIONAL ACTIVITIES: HISTORICAL RETROSPECTIVE

Abstract. *The article deals with the analysis of the interrelations and dominants of the development of the ethical-aesthetical in the historical retrospective. The paper is aimed at identifying the most effective worldview models of the ethical-aesthetical in the professional activity of an individual and his/her spiritual development. The article reveals the origins of the ethical-aesthetical formation from ancient times to the present, examines in detail the main historical milestones of the ethical-aesthetical formation (Antiquity, the Middle Ages, the Renaissance, Modernism, Postmodernism), their importance at different stages of formation, impact on people and society. Particular attention is paid to the importance of ethics and aesthetics in the professional activities of universities at the present stage of the development of Ukrainian society. Based on the study conducted, the authors conclude that at the present stage of the development of Ukrainian society an effective model of the ethical-aesthetic interaction in professional activities can be considered an antique model formed in the cradle of the European civilization, which remains ideal and requires a lot of time and effort, culture and intellect to implement it in real life.*

Keywords: *ethical, aesthetical, ethical-aesthetical, ethics, aesthetics.*

ВЛАДИМИР ФЕДЬ

*доктор философских наук, профессор, заведующий
кафедрой философии, истории и социально-гуманитарных
дисциплин,*

*Донбасский государственный педагогический
университет*

(г. Славянск, Украина)

e-mail: ddpudoc@gmail.com

ORCID 0000-0002-4786-1313

ИГОРЬ ФЕДЬ

*доктор философских наук, профессор, заведующий
кафедрой*

*теоретических, методических основ физического
воспитания и реабилитации,*

*Донбасский государственный педагогический
университет*

(г. Славянск, Украина)

e-mail: ddpudoc@gmail.com

ORCID 0000-0001-5575-7025

**ЭТИЧЕСКОЕ И ЭСТЕТИЧЕСКОЕ В
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ:
ИСТОРИЧЕСКАЯ РЕТРОСПЕКТИВА**

***Аннотация.** Статья посвящена анализу взаимосвязей и доминант развития нравственно-эстетического в исторической плоскости, выявлению наиболее эффективных мировоззренческих моделей этического-эстетического в сфере профессиональной деятельности современного человека и его духовном развитии. В статье выявлены истоки формирования нравственно-эстетического от древнейших дней до современности, подробно исследованы основные исторические вехи формирования нравственно-эстетического (Античность, Средневековье, Возрождение, Модерн, Постмодерн), его значение на разных этапах становления, влияние на человека на общество. Особое внимание уделено значению этики и эстетики в профессиональной деятельности вуза именно на современном этапе развития украинского общества. На основе проведенного*

исследования авторы приходят к выводу, что на современном этапе развития украинского общества эффективной моделью взаимодействия этического и эстетического в профессиональной деятельности можно считать античную модель, сложившуюся в колыбели европейской цивилизации, которая до сих пор остается идеальной. В то же время, требуется много времени и усилий, высокая культура и интеллект, чтобы внедрить её в реальную жизнь.

Ключевые слова: этическое, эстетическое, этико-эстетическое, этика, эстетика.

REFERENCES

1. Fed', A.M. (2013). *Estetichnij svit pedagoga [Aesthetic World of the Teacher:]*. Sloviansk, Naukova proza. [in Ukrainian].
2. Vel'flin, G. (2009). *Osnovnye ponyatiya istorii iskusstv. Problema evolyucii stilya v novom iskusstve [Basic Concepts of Art History. The Problem of Style Evolution in New Art.]*. Trans. A. A. Frankovskij. Moscow: V. Shevchuk. [In Russian].
3. Makarov, A.M. (1994). *Svitlo ukrains'kogo baroko [The world of the Ukrainian Baroque]*. Kyiv: Mistectvo. [in Ukrainian].
4. Kandinskij, V.V. (1990). *O duhovnom v iskusstve (zhivopis') [On the spiritual in art (painting)]*. Leningrad. [In Russian].
5. Merlo-Ponti, M. (1992). *Oko i duh [Eye and Spirit]*. Moscow: Iskusstvo. [In Russian].

УДК 1 (091)

ВІРА ДУБІНІНА,

*доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії та суспільних наук
Полтавського державного медичного університету*

(м. Полтава, Україна)

e-mail: vera.dubinina777@gmail.com

ORCID 0000-0001-8024-9823

ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ АЛЕКСІУСА МАЙНОНГА У КОЛІ ГЕРМЕНЕВТИЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

***Анотація.** Реалії сучасного інформаційного світу з новою силою загострюють питання щодо людських можливостей сприйняття та інтерпретації інформації. Зближення різних культур, а подекуди й їх зіткнення, з новою силою актуалізує питання щодо первинного механізму та змісту людського пізнання, його предметності та породжує глибинні питання щодо витлумачення й осмислення результатів як окремих пізнавальних актів, так і людського пізнання у цілому. Ці питання представляють не лише академічний, а й загальнолюдський практичний інтерес для тих, хто прагне діяти осмислено, спираючись на міцний фундамент наукового знання, а не йти, торуючи собі шлях через незнайому й, можливо, небезпечну місцину, навпомацки. Розробка методу та методології філософської герменевтики стала одним із здобутків на цьому шляху, здійсненому у межах філософських наук. Прояснення ж процесу цього відкриття та його історико-філософська фіксація мисляться необхідною умовою й запорукою подальших поглиблених пошуків та успіхів у цьому*

напрямку. Однією з знакових фігур у становленні філософської герменевтики, безумовно, є Алексіус Майнонг (1853-1920), який є відомий, передусім, розробкою своєї предметної теорії (Gegenstandstheorie – нім.).

Ключові слова: *Алексіус Майнонг, герменевтика, історія філософії, ноненізм, предметна теорія, так-буття, теорія об'єктів, Sosein.*

Актуальність теми дослідження. Реалії сучасного інформаційного світу з новою силою загострюють питання щодо людських можливостей сприйняття та інтерпретації інформації. Зближення різних культур, а подекуди й їх зіткнення, з новою силою актуалізує питання щодо первинного механізму та змісту людського пізнання, його предметності та породжує глибинні питання щодо витлумачення й осмислення результатів як окремих пізнавальних актів, так і людського пізнання у цілому. Ці питання представляють не лише академічний, а й загальнолюдський практичний інтерес для тих, хто прагне діяти осмислено, спираючись на міцний фундамент наукового знання, а не йти, торуючи собі шлях через незнайому й, можливо, небезпечну місцину, навпомацки. Розробка методу та методології філософської герменевтики стала одним із здобутків на цьому шляху, здійсненому у межах філософських наук. Прояснення ж процесу цього відкриття та його історико-філософська фіксація мисляться необхідною умовою й запорукою подальших поглиблених пошуків та успіхів у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У попередні роки, філософська концепція Алексіуса Майнонга була предметом наукових досліджень, що так чи інакше стосувались філософської герменевтики, наступних авторів: Густава Бергмана (Bergmann, 1967), Аркадіуша

Хрудзімські (Chrudzimski, 2007), Джона Фіндлі (Findlay, 1963), Райнгарда Гроссмана (Grossmann, 1974), Дейла Джакетта (Jacquette, 2015), Карель Ламберт (Lambert, 1983) та інших. Філософська концепція Алексіуса Майнонга була предметом наукових досліджень Ліліани Альбертацці, Віри Альбрехт, Густава Бергмана, Франчески Берто та Грехама Пріста, Аркадіуша Хрудзімські, Джона Фіндлі, Райнгарда Гроссмана, Дейла Джакетта та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історії розвитку філософської герменевтики, остання чверть XIX – початок XX століття видаються визначальними. Цей період зазвичай асоціюється з поглибленими філософсько-психологічними студіями, ініціатором яких був геніальний Франц Brentano – однією з головних його заслуг бачиться повернення Аристотеля в обіг філософських дискусій свого часу, що врівноважувало як ідеалістичний порив репрезентантів німецького ідеалізму, так і ірраціоналізм та волюнтаризм їхніх прямих опонентів, і вже надто спрощене розуміння людського пізнання позитивістами, давало змогу відшукати «золоту середину», а отже й надію на віднаходження об'єктивного методу як шляху до філософської та наукової істини.

У цьому зв'язку, серед учнів Франца Brentano, на особливу увагу заслуговує Алексіус Майнонг (1853-1920). За словами Аркадіуша Хрудзімські, «він був першим філософом, який систематично розробив квазі-онтологічну дисципліну, що була набагато загальнішою, порівняно з дисципліною, яку традиційно називають метафізикою чи онтологією. Метафізика розглядає суще як суще і, згідно з тезою Майнонга, існуючі сутності утворюють лише невеликий фрагмент того, що може бути досліджено під назвою *теорії об'єктів*. Об'єкти як такі («чисті» об'єкти), як каже Майнонг, «позасутнісні», це означає, що вони

повинні бути нейтральними щодо свого існування чи небуття» (Chrudzimski, 2007).

Також, принаймні частково, можна було б погодитись з Гілбертом Райлем, який говорить: «Майнонг, на мою думку, є важливим з трьох причин. Перша – він у значній мірі відповідальний за депсихологізацію логіки. Далі – він піднімав, і піднімав разом, логічні й метафізичні питання щодо природи та статусу відношень, чисел, фактів, універсального, заперечення, можливості, вірогідності, необхідності. Він також змусив філософів досліджувати цілісні проблеми, що означають такі категорії як «існує», «наявне», «є об'єктом», тощо. Але третє, й головне, він приймає традиційну доктрину термінів у логіці, й через узагальнення проблем та без докорів сумління робить висновки з засновків, він показує, хоча він й не бачить, що вся структура прогнила. Якщо ортодоксальні термінологічні теорії були б істинними, майже уся фантастична ієрархія Майнонгівських недійсних сутностей мала б бути прийнята» (Findlay, 1963).

Перший – *філософсько-психологічний* – період творчості Алексіуса Майнонга проходить здебільшого під знаком Франца Brentano. Ключовою працею Brentano, що вплинула на становлення Майнонга, вважається «Психологія з емпіричної точки зору» («Psychologie vom empirischen Standpunkt», 1874) – програмна праця віденського мислителя, що впроваджувала розподіл психології на «deskриптивну» (описову, відсторонену від фізіології) та «генетичну» (з елементами фізіології).

Від Brentano Майнонг засвоює поняття *інтенціональності думки*, коментуючи цей факт, Дейл Джакетт пише: «Майнонг розпочинає з критично проаналізованого припущення, що думка, на відміну від фізичного світу, є необхідно інтенціональною. Думка – це

завжди думка про щось, скерована на об'єкт інтенції. Brentano розрізняв психологічні та чисто фізичні непсихологічні феномени на підставі інтуїції. На думку вченого, психологічні феномени завжди скеровані на певний об'єкт інтенції, тоді як про непсихологічні чисто фізичні об'єкти такого сказати не можна. Уважати – означає уважати на щось, певна пропозиція (є істиною), любити – означає любити щось, оскільки має бути – існуючий чи неіснуючий – об'єкт інтенції почуття любові, до якого або на який скерована емоція любові, незалежно від того, як цей складний ментальний стан і тілесні умови будуть зрештою усвідомлені. Подібно й щодо інших ментальних станів, незалежно від того, чи є об'єкти їхніх інтенцій речами у звичайному сенсі, фізичними чи абстрактними, або станами справ, такими як результати інтенцій споглядальних дій або рішення діяти, [або] ще неіснуючий стан, на усвідомлення якого скерована певна дія» (Jacquette, 2015, р. ххі). Від Brentano Майнонг перейняв і *потрійний феноменологічний аналіз ментальних станів*, що включав *ментальний акт*, його *зміст* та сам *предмет інтенції* (Jacquette, 2015, р. ххіі).

Першими дослідницькими працями Алексіуса Майнонга, з легкої руки Франца Brentano, стали критичні дослідження філософії Девіда Г'юма, а саме його теорії абстракції (Meinong, 1877) та теорії відношення (Meinong, 1882), що й обумовили загальні характеристики цього періоду його творчості.

У *Hinte Studien I* (1877), предметом яких є *теорія абстракції* Девіда Г'юма, центральною проблемою, яку Майнонг прагне розв'язати, він проголошує проблему *номіналізму*. Реалізація цієї програми відбувається через прояснення фундаментальних понять *об'єму* (Umfang) та *змісту* (Inhalt), яке здійснюється через прояснення категорій *загального* (allgemein) та *індивідуального*

(partikulär) – у відношенні до об'єму та *абстрактного* (abstrakt) та *конкретного* (konkret) – у стосунку до змісту. Поєднання змісту поняття з його об'ємом утворює розмаїття абстракцій: результатом поєднання індивідуального і конкретного стає поняття індивідуальної речі або індивідуума (Begriff eines konkreten Individuums); результатом поєднання індивідуального й абстрактного стає поняття атрибуту конкретної речі або індивіда (Begriff eines Attributs von einem konkreten Individuum); результатом же поєднання загального та абстрактного стає «чисте» абстрактне поняття або поняття атрибуту, яке можна розглядати саме по собі (Begriff eines Attributs „für sich betrachtet“) (Meinong, 1877).

Індивідуальне, при цьому, Майнонг визначає як те, що наявне тільки в одному предметі, а загальне — як таке, що присутнє у більшості предметів. Поняття об'єму безпосередньо поєднане з *розподілом* (Distribution), тоді як зміст – з поняттям *залежності* чи *незалежності* (Selbständigkeit – Abhängigkeit). Відповідно, поєднання індивідуального та конкретного дає *конкретну річ* (konkrete Individuen); поєднання індивідуального й абстрактного спричиняє появу *індивідуального атрибуту* або *троду* (individuelle Attribute, „Tropen“); а поєднання загального та абстрактного – загального атрибуту (allgemeine Attribute).

У *Hume Studien II* (1882), предметом яких є *теорія відношення* Девіда Г'юма, центральною проблемою, яку піднімає Майнонг є проблема суб'єктивізму, відношення суб'єктивного до загальних категорій та структур зовнішньої (об'єктивної) реальності. Стверджуючи, що «відношення без засновку не існує» (Meinong, 1882, s. 43), Майнонг намагається відкрити фундаментальні засади наявних відношень. Відношення ж, у свою чергу, він

класифікує, розподіляючи на *ідеальні* або апріорні, *реальні* або апостеріорні, *внутрішні* чи *зовнішні*, тощо.

Дескриптивний або феноменологічний період. У 1890-ті роки Алексіус Майнонг зосереджує свою дослідницьку увагу, передусім, на уточненні понять змісту (Inhalt) та предмету (Gegenstand) пізнання. Попередні дослідження уможливили подолання суб'єктивізму та усвідомлення можливості об'єктивного пізнання, в основу якої покладено єдину інтерпретацію результатів суб'єктивного пізнання. Утім, у перший період своєї творчості Майнонг теоретично спирався на концепцію Франца Brentano щодо двох об'єктів або предметів – іманентного та трансцендентного, перший з яких є внутрішнім, тоді як другий – зовнішнім щодо суб'єкту пізнання.

У філософії Майнонга — стала прискіплива дослідницька увага та намагання глибше прояснити питання абстракції та загальної яви, розвиток вчення про невизначені предмети (Gegenstände), предмети вищого порядку (Gegenstände höherer Ordnung) і спроба поглибленого аналізу спільного та відмінностей між ідеальними та реальними предметами.

Третій період розвитку філософської концепції Алексіуса Майнонга – т. зв. «зрілий Майнонг» – ми позначаємо як *логіко-семантичний*, оскільки саме у цей період відбувається остаточне становлення знаменитої предметної теорії, яку також називають теорією об'єктів й яка постає саме як результат логіко-семантичних зусиль її автора, як у стосунку предметності пізнання, так і у відношенні до самої методології побудови будь-якої теорії. Предметну теорію Алексіуса Майнонга зазвичай визнають його головним філософським здобутком, що не можна не визнати слушним.

Безпосереднім підступом до оформлення предметної теорії є вчення Майнонга про *об'єктиви* – відмінні від об'єктів трансцендентальні сутності, що співвідносяться з предметами так, як у мові співвідносяться окремі слова (предмети мови) і речення (мовні об'єктиви). Тобто, можна сказати, що об'єктиви виступають семантичним корелятом повних речень (*vollständige Sätze*). Власне, сам Майнонг говорить про об'єктиви як *пропозиціональні сутності* (*propositionalen Entitäten*). Об'єктиви виступають корелятом онтологічних структур, а найважливіше логічне відношення – логічна послідовність (*logische Folge*) є не чим іншим, як відношенням між відповідними об'єктивами (Meinong, 1902, s. 174-175). Утім, як слушно зауважує Хрудзімські: «теорія об'єктів не може бути зведена ані до внутрішньої складності номінального об'єкту, ані до голої екзистенціальної позиції (або екзистенціальному запереченню, відповідно)» (Meinong, 1902, s. 150).

Це вчення знайшло своє вираження у праці «Про припущення» («Über Annahmen», 1902), що вийшла друком у 1902 році. У цій роботі Майнонг з усією ясністю визнає пропозиціональність предметів пізнання та починає розбудову своєї предметної теорії, що постане на ґрунті його семантичної теорії. Сама назва цієї праці – «Про припущення» – відсилає нас до потрійної природи психічного акту, як її бачить собі Майнонг, що включає уявлення (*Vorstellen*), припущення (*Annahmen*) та судження (*Urteilen*), при чому припущення займає середнє місце між уявленнями, як початковою формою пізнання та судженнями, як його досконалим завершенням.

Трактат «Про припущення» (1902), разом із попередньою працею «Про предмети вищого порядку та їх відношення до внутрішнього сприйняття» (1899), створили засновок, на якому постала програмна праця Майнонга

«Предметна теорія» («Gegenstandstheorie», 1904) – саме на ці два попередні трактати Майнонг постійно посилається у своєму знаменитому творі.

«Предметна теорія» стала вінцем її, багато в чому, підсумковим результатом філософської творчості Алексіуса Майнонга. Проблему, яку він намагається розв'язати цією роботою, Майнонг позначає як «питання щодо належного місця наукового дослідження предмету (Gegenstand), узятого як такого й загально – ми бажаємо знати чи існує серед наук, що усталились у контексті наукової традиції, якась у межах якої ми могли б здійснити спробу теоретичного осмислення предмету як такого, або з позицій якої ми могли б щонайменше про це запитати» (Meinon, 1904).

Структурно «Предметна теорія» складається з дванадцяти розділів, що включають: 1. Постановку проблеми; 2. Передсуди в інтересах дійсності; 3. Sosein (так-буття – В.Д.) та Nichtsein (не-буття – В.Д.); 4. Aussersein (зовнішнє буття – В.Д.) чистого предмету; 5. Теорія предметів як психологія; 6. Теорія предметів як теорія предметів пізнання; 7. Теорія предметів як чиста логіка; 8. Теорія предметів як епістемологія; 9. Теорія предметів як окрема наука; 10. Теорія предметів та інші науки. Загальна та спеціальна теорія предметів; 11. Філософія та теорія предметів (Meinon, 1904).

У цій праці Майнонг намагається вийти за межі традиційної метафізики, що має справу з сущим й за його аргументацією є апостеріорною наукою, а отже з її компетентності випадають предмети, які не тільки не мають реального, а й вірогідного існування – утім, кількість цих предметів, уважає Майнонг, значною мірою перевищує не тільки існуючі предмети, а й предмети, що мають безпосередній стосунок до буття; й було б несправедливо

виключити всі ці предмети з пізнання, просто найменувавши їх непізнаваними.

Окрім опису принципової методології дослідження предметів у контексті предметної теорії, праця 1904 року репрезентує теорію предметів як окрему науку, а отже намагається вписати її у коло існуючих наук та устаткувати її міждисциплінарні зв'язки – передусім з психологією, логікою, загальною теорією наукового пізнання (епістемологією), філософією. Кінець кінцем, Майнонг просуває думку про необхідність існування теорії предметів як окремої науки, розташовуючи її за ступенем абстракції поруч із метафізикою, але наголошуючи на її принциповій відмінності від метафізики, покликаючись на її апріорний характер (Meinon, 1904).

Врешті рещт, здається, що головним завданням усіх наукових пошуків Алексіуса Майнонга було знайти й утримати баланс між суб'єктом, логікою та семантикою в інтересах істини, а тому можна цілком погодитись з Дейлом Джакеттом, який говорить: «Майнонгівська логіка та семантика підносять можливість ставитись до об'єктів, про які йде мова, у онтично нейтральний спосіб, вести мову про що б то не було – існує воно, чи не існує – у тих самих семантичних рамках, що уможлиwiająть позначення через найменування та опис через предикацію (категоріальне визначення – В.Д.), розраховуючи, представляючи у кількісній формі, й тому подібне, незалежно від онтичного статусу. Для того, щоб ця теорія референтних значень, найменування, розрахунку, істино визначених категоріальних властивостей, а далі й істинної дескрипції, байдуже – існуючих чи неіснуючих предметів, була повністю зрозумілою й дозволила інтерпретацію, засобами виразно адекватної формальної символічної логіки, з точки зору Майнонга, немає потреби в онтичній приналежності до

фізичних чи абстрактних об'єктів інтенції. Усе, що нам потрібне для референції, а референція тягне за собою можливість, чи навіть неминучість, істинно категоріальних властивостей, що конституюють будь-який предмет інтенції, до яких може звертатись думка чи мова – це інтенціональні Ляйбніцевські умови тотожності, що стосуються властивостей і можуть бути прикладені до будь-якого об'єкту інтенції, незалежно від його онтичного статусу, й далі для ідентифікації та відрізнення від будь-якого іншого – неіснуючого, так само як і існуючого – предмету інтенції. Але, у будь-якому випадку, ми мусимо мати на увазі те, про що ми говоримо, для того, щоб те, що ми маємо на увазі, врешті решт, виявилось радше істинним, ніж хибним або оберненим. Це нагадує нам, що ми не можемо заходити вже надто далеко у нашому філософському розумінні суб'єкту, не усвідомлюючи при цьому тієї міри, до якої логіка обумовлює структуру висловлювань та умовиводів інтенціональної думки та дискурсу. З тієї ж причини, ми не можемо заходити надто далеко й у логіку та семантичну філософію, намагаючись надати пріоритет радше істині перед значенням, ніж значенню перед істиною» (Jasquette, 2015, p. xxxi).

Висновки. Предметом філософських пошуків Алексіуса Майнонга був пошук засобів об'єктивного пізнання, що мислиться у подоланні суперечностей між суб'єктом, психологією, логікою та мовною семантикою.

Історична генеза філософської концепції Майнонга загалом може бути розділена на три періоди (або етапи становлення): філософсько-психологічний, дескриптивно-феноменологічний та логіко-семантичний. Філософський розвиток концепції Майнонга характеризується її поступовою емансипацією від психологічної концепції Франца Brentano та інших сторонніх впливів, здобуття нею

власної самобутності й завершеного вигляду – від критики номіналізму та суб'єктивізму, через уточнення понять «зміст» та «предмет» до оформлення цільної, завершеної системи, що претендує на статус окремої науки.

Внеском Алексіуса Майнонга у розробку філософської герменевтики стала розробка предметної теорії, що долала обмеженість як наукового (здебільшого позитивістського), так і філософського (ідеалістично-номіналістичного) дискурсів, використовувала міждисциплінарний інструментарій, в основі якого лежало поєднання методів психології, логіки, філософського, математичного та мовно-семантичного аналізів. Цей внесок наразі здається недослідженим належною мірою, а отже й недооцінений.

Філософська концепція Алексіуса Майнонга, безперечно, має певний потенціал у колі герменевтичних можливостей сучасних філософських досліджень, про що, хоча й не прямо, але свідчить незгасаюча увага й професійна цікавість дослідників до його філософського та наукового доробку – бібліографія його досліджень постійно зростає. А цілий ряд ідей, які Майнонг турботливо виплекав більше ста років тому, ще чекають на тих, хто дасть їм справжню професійну оцінку, якої вони насправді варті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bergmann, G. *Realism. A Critique of Brentano and Meinong*, Madison: University of Wisconsin Press, 1967. 383 s.

2. Chrudzimski, A. *Gegenstandstheorie und Theorie der Intentionalität bei Alexius Meinong*, Dordrecht: Springer, 2007. 386 s.

3. Findlay, J. *Meinong's Theory of Objects and Values* (2nd, enlarged ed), Oxford: Clarendon Press. 1963. xxiv, 353 p.

4. Grossmann, R. *Meinong*, London: Routledge & Kegan Paul, 1974. 262 p.

5. Höfler, A. *Logik*, Wien: Tempsky Verlag. 1890. 244 s.

6. Husserl E. 1901. Logische Untersuchungen, Bd. II., Teil 1/2, Halle 1901. 571 s.

7. of Non-Being (Synthese Library, Volume 360), Cham: Springer, 2015. 468 p.

8. Lambert, K. Meinong and the Principle of Independence, Cambridge: Cambridge University Press, 1983. xvi + 175 p.

9. Meinong, A. Hume Studien I: Zur Geschichte und Kritik des modernen Nominalismus. Gesamtausgabe, 1877, Bd. I, S. 1–76.

10. Meinong, A. Hume Studien II: Zur Relationstheorie. In: Gesamtausgabe, 1882, Bd. II, S. 1–183.

11. Meinong, A. Über Gegenstände höherer Ordnung und deren Verhältnis zur inneren Wahrnehmung. Gesamtausgabe, 1899, Bd. II, S. 377–480.

12. Meinong, A. Über Annahmen, 1. Auflage, Leipzig: Johann Ambrosius Barth [Teilnachdruck Gesamtausgabe, 1902, Bd. IV, S. 385–489]

13. Meinong, A. Über Gegenstandstheorie. Gesamtausgabe, 1904, Bd. II, S. 481–535

VIRA DUBININA

*Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Head of Philosophy and Social science department Ukrainian,
Poltava State Medical University
(Poltava, Ukraine)*

e-mail: vera.dubinina777@gmail.com

ORCID 0000-0001-8024-9823

ALEXIUS MEINONG'S PHILOSOPHICAL CONCEPTION IN THE CIRCLE OF HERMENEUTIC OPPORTUNITIES

Abstract. *The contemporary informational world actualises with a new power the issue of the human ability to understand and interpret information. The rapprochement of different cultures, and sometimes their collision with renewed vigour, actualizes the issue of the primary mechanism and content of human cognition, its objectivity, and gives rise to deep issues of the interpretation and comprehension of the results of both individual cognitive acts and human cognition as a whole. These issues are not only of academic, but also of universal*

human practical interest for those who want to act meaningfully, relying on a solid foundation of scientific knowledge, and not walk, paving their way through unfamiliar and possibly dangerous terrain by touch. The development of the method and methodology of philosophical hermeneutics has become one of the achievements along this path, accomplished within the framework of the philosophical sciences. Clarification of the process of this discovery and its historical and philosophical fixation are thought to be a necessary condition and guarantee of further in-depth searches and success in this direction. One of the significant figures in the formation of philosophical hermeneutics, of course, is Alexius Meinong (1853-1920), who is known primarily for the development of his subject theory (Gegenstandstheorie – Germ.).

Keywords: Alexius Meinong, Gegenstandstheorie, hermeneutics, history of philosophy, noneism, Sosein, theory of objects.

ВЕРА ДУБИНИНА

доктор философских наук, доцент,
заведующий кафедрой философии и общественных наук,
Полтавского государственного медицинского университета
(Полтава, Украина)

e-mail: vera.dubinina777@gmail.com

ORCID 0000-0001-8024-9823

ФИЛОСОФСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ АЛЕКСИУСА МАЙНОНГА В КРУГУ ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ

Аннотация. Реалии современного информационного мира с новой силой заостряют вопрос о человеческих возможностях восприятия и интерпретации информации. Сближение различных культур, а иногда и их столкновения с новой силой актуализирует вопрос о первичных механизмах и содержании человеческого познания, его предметности и порождает глубинные вопросы толкования и осмысления результатов как отдельных познавательных актов, так и человеческого познания в целом. Эти вопросы представляют не только академический, но и общечеловеческий практический интерес для тех, кто

хочет действовать осмысленно, опираясь на прочный фундамент научного знания, а не идти, прокладывая себе путь через незнакомую и, возможно, опасную местность, наоциуль. Разработка метода и методологии философской герменевтики стала одним из достижений на этом пути, совершенном в пределах философских наук. Прояснение же процесса этого открытия и его историко-философская фиксация мыслятся необходимым условием и залогом дальнейших углубленных поисков и успехов в этом направлении. Одной из знаковых фигур в становлении философской герменевтики, безусловно, является Алексис Майнонг (1853-1920), который известен, прежде всего, разработкой своей предметной теории (*Gegenstandstheorie*).

Ключевые слова: Алексис Майнонг, герменевтика, история философии, ноненизм, предметная теория, так-бытие, теория объектов, *Sosein*.

REFERENCES

1. Bergmann, G. (1967). *Realism. A Critique of Brentano and Meinong*, Madison: University of Wisconsin Press. [In English].
2. Chudzimski, A. (2007). *Gegenstandstheorie und Theorie der Intentionalität bei Alexius Meinong*, Dordrecht: Springer. [In German].
3. Findlay, J. (1963). *Meinong's Theory of Objects and Values* (2nd. Ed.), Oxford: Clarendon Press. [In English].
4. Grossmann, R. (1974). *Meinong*, London: Routledge & Kegan Paul. [In English].
5. Höfler, A. (1890). *Logik*, Wien: Tempsky Verlag. [In German].
6. Husserl, E. (1901). *Logische Untersuchungen*, Bd. II., Teil 1/2, Halle. [In German].
7. Jacquette, D. (2015). *Alexius Meinong, The Shepherd of Non-Being* (Synthese Library, Volume 360), Cham: Springer. [In English].
8. Lambert, K. (1983). *Meinong and the Principle of Independence*, Cambridge: Cambridge University Press. [In English].
9. Meinong, A. (1877). *Hume Studien I: Zur Geschichte und Kritik des modernen Nominalismus*. Gesamtausgabe, Bd. I, S. 1–76. [In German].
10. Meinong, A. (1882). *Hume Studien II: Zur Relationstheorie*. In: *Gesamtausgabe*, Bd. II, S. 1–183. [In German].
11. Meinong, A. (1899). *Über Gegenstände höherer Ordnung und deren Verhältnis zur inneren Wahrnehmung*. *Gesamtausgabe* Bd. II, S. 377–480. [In German].

12. Meinong, A. (1902). Über Annahmen, 1. Auflage, Leipzig: Johann Ambrosius Barth. *Teilnachdruck Gesamtausgabe*, Bd. IV, S. 385–489. [In German].

13. Meinong, A. (1904). Über Gegenstandstheorie. *Gesamtausgabe* Bd. II, S. 481–535. [In German].

UDC 291.15

GEORGYI KHLIEBNIKOV

*Doctor of Philosophical Sciences,
Head of the Center of Scientific Information Studies in the
Humanities, INION RAN
(Moscow, Russia)
ORCID 0000-0001-5410-4807*

IRINA TSIBIZOVA

*Doctor of Historical Sciences,
the Center of Scientific Information Studies in the
Humanities, INION RAN
(Moscow, Russia)*

ALEXANDER SHUBIN

*post-graduate student of the Department of Philosophy,
History and Socio-Humanitarian Sciences,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)*

BEING AT TABLE WITH GOD AND PEOPLE: FOOD IN ANTHROPOLOGY AND RELIGION (Review)

***Abstract.** The article deals with the Italian thinkers’ reflection on food and its role in culture and religion from primitive believes to Judaism and Christianity. Food is viewed as the means of human identity and social formation as well as strengthening of connections between peoples and cultures, between people and God.*

The authors investigate the process of transformation of the perception of food from ancient times to nowadays, investigate the transformations of rituals, connected to the meal, in the different stages of transformations, in different cultures and religions.

The article considers the rituals and traditions, connected with food; the authors investigate and reveal their essence, symbolic and religious meaning, the impact on social and cultural development.

It's worth mentioning that the scientists underline the necessity to revise the views cultivated for centuries, to rethink widespread opposition of the material and spiritual, of the body and the human soul. They emphasize that food is necessary both for the physical and spiritual development of a man.

Keywords: *anthropology; Christianity; Eucharist; food; God; Judaism; bread; religion; theology; vine.*

Statement of the problem. The international conference at Catholic University of the Sacred Heart, Milan (October 7-9, 2015) was devoted to the discussion of food, its cultural and social role, in particular in religions. Systems of religious beliefs have developed many symbols, prescriptions, and rituals that shape society, regulate all aspects of human behavior, including eating one. Comprehension of the heritage of religious traditions, their transformation in the context of modern secularity has created conditions for an open dialogue about age-old rituals, prohibitions, and the social significance of food distribution, as well as a renewed understanding of this distribution, cordiality/hospitality, and justice.

F. Anelli, the rector of Catholic University, emphasized the importance of considering the connection between food, religion, and culture for the development of a new humanistic synthetic thinking on the most important international political problems, for the development of a unified position to the common welfare (A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale, 2015, pp. VII-VIII). He highlighted the importance of theological and philosophical research for the multidisciplinary scientific and

educational community, as well as the need for a common perception of the problem of feeding the planet, providing energy for life. It was proposed to consider food as a constructive factor of cultural identity, deeply embedded in the "archetypes" of humanity. In other words, nowadays, it is clear the necessity of the development of the universal anthropological, philosophical and theological approach to understanding and investigating food as a cultural phenomenon.

The study **is aimed** at investigating, revealing, and rethinking philosophically the cultural, social essence of the food.

Statement of the main material. According to K. Levi-Strauss, everything related to nutrition is defined as a bridge between nature and culture.

R. Bartes argues that food is not only a set of products but also a communicative system, a field for imagination, a protocol of usage situations and behavior. The language of food reveals the fundamental elements in the formation of specific traditions and identity, serves as the means of communication and creation of connections between individuals, national societies, and cultural models. Food has a great symbolic meaning, reflected in the most important issues of existence and ritual forms (A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale, 2015, pp. IX-X).

J. Rice argues that images of grapes and a goat serve as an important step in the development of the consciousness of the Indo-Europeans. The scientist considers them as eschatological symbols of acceptance of the human soul into the world of the thunder god (A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale, 2015, pp. IX-X).

According to D. Filoramo, who is the famous interpreter of L. Feuerbach, religions not only appreciated food culturally but

made it sacred. For every civilization, food acquired symbolic values associated with the dimension of the sacred. The food ritual has a typical social valence because it formed the origins of collective activities related to collective survival, everyday life, nature, and secrets. The food of humans became the food of the gods. It was offered for people and became the basis of rituals.

Christianity reversed this issue: God didn't invite a man to his table, but He offered Himself as food for the salvation of people (*A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale, 2015, p. X*). The meeting of people at the table was transformed into a "sacred meal."

Nutrition is not only a matter of the survival of an individual, it is as well an instrument of the creation of socially organized groups. In interactions with these groups, a person learns to understand himself/herself, all created around himself/herself, relationships with other people, and connection with God.

According to prophet Isaiah, "on this mountain, the Lord of hosts will make for all peoples a feast of rich food, a feast of well-aged wine, of rich food full of marrow, of aged wine well refined" (Isaiah 25:6).

Many of Jesus' miracles are associated with food, although man does not live by bread alone. Addressing the Jews, the Son of God said: "Do not work for the food that perishes, but for the food that endures to eternal life, which the Son of Man will give to you. For on him God the Father has set his seal" John 6, 26-27) (*A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale, 2015, p. XI*). Having fed the crowd, He made the people understand that satiety alone is not enough, He raised the question of the

meaning of life, He made obvious that the people need to eat not only to survive but also to realize their destiny.

However, the lack of food means of subsistence remains an insoluble problem for a significant part of humanity. Mercy as a way of saving this population, as concrete and actual evidence of the breaking of bread, makes Tintoretto's masterpieces "The Last Supper" and Rubens's "Triumph of the Eucharist", represented sacredness of the loaves of bread, modern, actual, and vital. Being at the table with God originates the possibility of unity with people affected by need, gives meaning to the corresponding work, solidarity with an open heart (*A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale*, 2015, p. XII).

The table in the discourses serves as a symbol of unity, the vital relationships between God and people, such as truly human relationships. The masterpieces and the interactive project organized around the pavilion table gave a deeper meaning to His name: "Not by bread alone ... give us our bread." Christian experience in all its dimensions as an authentic response to the numerous challenges of the time is necessary for essential and deep nourishment of not only a body but as well a heart and mind (*A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale*, 2015, p. XIV).

According to D. Colombo, who is the project coordinator, God is the hero sitting at the table. He gives bread, and in Christianity - Himself through the body and blood of Jesus Christ (the first part of the collection "Bread and Wine: Eating God, Generating Man" (*A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale*, 2015, pp. 1-71)). The thinker called the discussion a real feast for the body and spirit of representatives of various religions (*A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale*, 2015,

p. XVI). However, he warns against the blatant provocation of "secular cuisine", consideration of food both in material and symbolic meanings, calling such attempts "a psychological pomp between immanence and transcendence." Those who declare their love for some kind of food should remember Saint Augustine, according to whom everyone is what he loves. Thus, who feeds God will become Him. However, the Church Father does not dare to say this, listening to the Scriptures, according to which all are children of the Most High (*A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale*, 2015, p. XVII).

Silvano M. Tomasi, who is the papal nuncio in the UN, in his opening remarks "Food in the Bible: the path of unity" (Tomasi, 2016, pp. 3-15) emphasizes the importance of a person's relationship with food as the physical need and symbol (Tomasi, 2016, pp. 3-4). To satisfy the hunger a person needs saturation with mystery secret of which he does not possess, and which he can only be bestowed. The biblical tradition uses food as a means of creating community, while the physical need for food makes a person understand his limits and creation. The Vatican invites all wishers to participate in the project of solidarity, aimed at saturation of the planet, both each person and the environment (Tomasi, 2016, p. 4).

Analysis of the evolution of the status of food in international law (from the need necessary for survival up to food security and healthy food for every person and nation, (Tomasi, 2016, pp. 4-8) allows the thinker stops at the biblical interpretation of food as a path to unity, integrity with other people and God (Tomasi, 2016, pp. 8-13). The symbolic function of food as a means of unification follows from the parable of Jesus about the wedding: achievement of the Kingdom of Heaven, a meeting of all the elected is possible

under the circumstances of the accordance of man to the conditions of the feast (Matt. 22: 1-14).

The breaking of the loaves (Acts 2:42) expresses the unity of all believers with Jesus and among themselves. The future of humanity is to sit together with other people at the table of God filled with food, having realized its purpose — to live in unity (Tomasi, 2016, pp. 9-10).

Philosophy from Plato to Nietzsche constantly deals with food. It is understood both as the primary need of the body and as a metaphor for what feeds humanity. Food is interpreted in such terms as subjectivity, relativity, and nature. In its own turn, these categories are constraints describing the need for food. The boundary of subjectivity is the contact that a subject is trying to establish between himself and the surrounding world. The presence of the other is invariable to the surrounding world: from a mother's body to a community to which an individual belongs and to the definition of which he or she contributes. In many poor countries, food shortages result in uncertainty about the future: famine has caused numerous casualties among the Lazarus, who, according to Paul VI, are not allowed to sit at the table of the Rich Glutton. Feeding the hungry for the Church is an ethical imperative that corresponds to the teachings of solidarity and communion with its Founder, Lord Jesus (Tomasi, 2016, pp. 12-13). It is necessary to learn humanity, recognition of humanity in everyone, and recognition of everyone as one who needs everything. In this case, the individual and society consistently complement each other. The anthropological essence, transferred to the religious field, says that making bread for others after Christ has become that bread is the right way to solve the problem of hunger, to achieve the saturation of the body and heart (Tomasi, 2016, p. 15).

A. Ales Bello in his speech "Feast and Sacrifice: Nutrition of the Body and Spirit" (1, pp. 19-28) examines the forms of

communication between the human and the divine, associated with sacrifice during the feast or after it. This consideration in the philosophical and phenomenological field is carried out at the anthropological and historical levels, defined by H. van der Leeuw as “the phenomenology of religion” (Bello, 2016, pp. 19-20). The unity/dualism and equality of all people are derived from the hyletic and noetic spheres as the fundamental structural moments of various cultural configurations (Bello, 2016, p. 20). E. Stein found the Augustinian motif of constancy in the core of personal identity (un Kern). According to St. Augustine, this core is the deepest and most ultimatum place of the inner world, the place of the soul, subdivided into psychological and spiritual. The truth stored in “silver vessels” dwells there. The “silver vessels” are structures that create a person: in unique/unified and complex, bodily, psychologically, and spiritually aspects, since the feeling of the Force is expressed through the configurations of the “vessels”. The living within or the transcendent is a present / absent thing, an object of desire, fear, love, intellectual quest, and wish to have. This is expressed in various modalities by all sacred and religious traditions (Bello, 2016, p. 21). Primitive rituals (for example, the salmon donation in the Indian tribe) are judged as a hyletic sensual moment. According to Ales Bello, these rituals do not distinguish the immanent and the transcendental, synthesis of the bodily, psychological, and spiritual dimensions (Bello, 2016, p. 25). Characterizing modern Western cultures, the author defines religion in them as a “complex of the sacred” (Bello, 2016, p. 26). Considering the continuity and differences between Jewish and Christian traditions from the point of view of the feast and donation, she emphasizes that worshipping God in “spirit and truth” indicates the victory of the noetic moment (Bello, 2016, p. 27). Easter is celebrated by eating not an animal sacrifice, but bread and wine as products made from plants modified by man. These products

remain the humanity Abel's offering to God. Christian innovation consists in identifying bread and wine as the body and blood of Jesus. Here there are not only a hyletic (physical life) but also psychological and spiritual moments, and not a single aspect of the human personality is left aside. This sacramental dimension is the most significant synthesis of the relationship between the human and the divine (Bello, 2016, p. 27-28). Jesus' proposal to taste his flesh and blood is a consequence of spiritual strengthening through the grace given from the communion with Bread and Wine. This proposal contradicts the scientific mentality of Modernity, in which the spirit is considered as something external in the style of R. Descartes's speculations. Spirit and body are not the same and cannot coexist otherwise than temporarily. In addition to the duality in the unity of man, mentioned by Plato, one should also remember the Resurrection of Jesus, prophetically expressed in the symbol of Nicaea. At the sacred feast, the sacred-religious moment always has the main meaning, although it is "replaced" by outwardly desacralised rituals, constantly reminding of the need for the transcendent for a person (Bello, 2016, p. 28).

I. Kajon, who is the teacher of the Roman University "Sapienza", in her speech (Kajon, 2016, pp. 29-46) examines Passover from a historical-religious and historical-cultural point of view, as well as the role in the Seder ritual of bread and wine associated with the divine. Its establishment dates back to the time of Moses and the Exodus. They celebrate the deliverance from the Egyptian yoke and the people's entry into the path of serving the Lord by accepting and fulfilling His commandments. This is the holiday of freedom and the liberation of a group of people who, thanks to divine leadership, are established as a people (Kajon, 2016, pp. 29-30).

The food consumed and the reading of the Haggadah, an introduction to Jewish history and thought, a model for the

transfer of knowledge from old people to the young, is of great importance on the Seder, the Easter Supper prescribed by the Pentateuch, (Kajon, 2016, p. 33). It implies a free awareness of the past as the result of thinking about the passage of time from generation to generation (Kajon, 2016, p. 34). When comparing Pharaoh and Laban, it is emphasized that the destruction of the people is carried out not only by violent methods of the first but also by more refined means: organized and systematic exploitation, strangling of free manifestations of culture, labor, production, physical enslavement, etc. (Kajon, 2016, p. 35).

The four sons described in the book (sane, impartial, simpleton, and inexperienced) are quite different, thus, demands different languages: it would be a mistake to speak to them in the same way. However, each of them understands the meaning of the verses, glorifying the uniqueness of God, his good and righteous deeds in the world, and predicting the Messianic era (Kajon, 2016, p. 37).

Seder products play a ritual role, they are associated with a complex of ideas. Three matzos have placed the dish in the center of the table in the kearu. On Saturday, the feast is consecrated on thanksgiving to God, the creator of the fruit of life, and drinking wine. On Saturday, it is supposed to have on the table two whole loaves. The loaves are reminiscent of two portions of manna, which was collected during the wanderings in the wilderness on Friday in order not to defile the Sabbath rest with the extraction of food (Kajon, 2016, pp. 38-39). One matzah is refracted at the beginning of the Seder. There are two matzos enough. The “Lamb's Foot” testifies about the Passover sacrifice and about the fact that after the destruction of the temple in Jerusalem it is impossible to make a proper donation.

A boiled egg is a symbol of eternity without beginning and end, death and mourning, termination, and at the same time continuation of life. Bitter herbs are reminiscent of Egyptian

slavery, and the fruit mixture, haroset, represents the mortar and clay used to erect masterpieces in honor of the pharaoh.

Seder is divided into thirteen stages (there are so many divine attributes in the tradition of Maimonides and the commandments of faith approved by him) (Kajon, 2016, p. 39). The regulation of the ritual does not restrict the freedom of the participants. The matzo reminds of the lack of time for leavening bread for those leaving Egypt, and it has as well a Messianic meaning. It becomes the hymn: “Now we are here, next year we will be in the land of Israel; this year we are slaves, next year we will be free people” (Kajon, 2016, p. 40). The leaven of evil must be destroyed (Kajon, 2016, pp. 40-41).

Matzah is a symbol of the material and moral misfortunes of the Jews before receiving liberation from God through the commandments and laws. Tradition says that Jews who lived in Egypt constantly ate such bread. At the same time, it is a redemption: it indicates the achievement of blessing, not burdened by evil.

Wine speaks about the joy of the holiday, sanctified by the Lord and free from worries. According to Rabbi Yehoshua ben Levi (the 3rd century), the four bowls are symbols of the Kingdoms that ruled Israel (Egyptian, Babylonian, Persian, and Roman) after which the sons of Jacob and all people will receive deliverance from pain and oppression, as well as freedom. Rabbi Guna connected them with the stages of the liberation of the Jews: God gave them to work under the command of the Egyptians, freed them from slavery, forced them to leave the country, and accepted them as his people (Kajon, 2016, pp. 41-42).

In the Seder ritual, the dead in itself gains a soul and becomes alive throughout its direction towards spiritual activity. Bread and wine form understanding that things that come from nature will remain in nature. They will stay unchangeable even

if be revealed in the moral and intellectual sense. In Judaism, they are never transformed into something different from what they are an insensible reality, but they indicate something purely intelligible. The divine, since it is removed, is not completely definable and always remains elusive (Kajon, 2016, pp. 42-43).

Symbols have different and even opposite interpretations; their meaning is not determined once and forever. In other words, they preserve the mysterious sides that are inaccessible to humans. F. Rosenzweig in "The Star of Salvation" argued that the sensible is not always spiritual, the sensible may be reached through the spiritual, but it remains the sensible even at the moment when it turns into something different from itself. This difference always remains hidden, even when it is expressed through the sensory and acquires meaning (Kajon, 2016, p. 43).

In the Old Testament and other sources, bread and wine are associated partly with a cult, partly with the welfare of not only the sons of Israel but also of other nations. In the Song of Moses, among the blessings extended by God to Israel, are names "fat wheat" and "wine, the blood of grapes" (the Song Deuteronomy 32, 14) (Kajon, 2016, p. 44).

In the Bible, bread and wine are both symbols of the divine and signs of civilization.

In the "Iliad" and "Odyssey", bread and wine are also mentioned as gifts used to gain the grace of the gods and receive guests, as the results of peaceful labor and fertility of the fields. The barbarians do not use them and eat only meat and dairy products, like the diligent shepherd Polyphus, who is not familiar with agriculture. Bread and wine presuppose a human mind and at the same time, being created from the fruits of the earth, testify to the laws, balance, fertility, and goodness of nature, since the gods live in it (Kajon, 2016, p. 44-45). They refer in a special way to the connection between people and gods, implying the respect of the first for the divine laws not

only of the cosmos but also of the human world, demanding a search for ways to end violence, settlement of justice, rescue the poor and hungry, help the old and the needy, mercy to the suffering and conquered.

Ancient Greek and Jewish doctrines are united by the understanding of the objectivity of ethical measures, the need for divine laws on which the life of the cosmos and the city is based. However, the perception of time and the concept of God in the doctrines are different. Both religions recognize that without laws independent of man, originating from the dimension of eternity, life would be impossible for both nature and people in society. Comprehending the relationship between the cyclical time and the linear one, history, the Jews emphasized openness to the future, while the Greeks emphasized the importance of repetition.

Rethinking the relationship of the divine with nature and man the Jews considered God as the Creator and Person in connection with human reality, free from cause and effect inherent in natural reality. However, the Greeks considered the Creator, among other things, as an impersonal immanent principle of governing everything, in the eternity of nature, from which human reality is inseparable. Understanding, reflections on bread and wine unite both nations, famous for their centuries-old manuscripts, which have had a significant impact on the traditions of other peoples. They talk about the spirit that distinguishes man from animals and makes him like God, but God mortal whose body is destined to return to the earth (Kajon, 2016, p. 45).

H.N. Bastos in the speech "Christian Easter" (Bastos, 2016, pp. 47-60) defines the Eucharist as a Christian call to being. Since the late modern era, this ritual has been viewed outside the food dimension. Its importance focuses on symbolic meaning and catechesis.

According to M. Blondel, the mystical component prevails over the culinary one (Bastos, 2016, p. 47).

According to the Gnostics, the Son, by giving the Logos and the Spirit, makes people partake in the complete knowledge (gnosis) of the Father. The celebration of the Eucharist anticipates a ritual that will take place at the end of time. Food turns not into flesh, but the spirit (Bastos, 2016, pp. 48-49). The ritual contains the possibility of discovering perfect knowledge, it is involved in the generation of the divine. Bread and wine are deified because they are a means of conveying the dynamics of the pleroma.

According to Calvin's interpretation, the Body of Christ is in the heavenly abode. They become partakers of it thanks to the Holy Spirit.

According to W. Zwingli, the Eucharist nourishes not the body, but faith.

According to M. Luther's views, "real identification", the combination of the flesh and blood of Christ with bread and wine, occurs only during the ritual.

In the teachings of the reformers, the Eucharist is the nourishment of faith, not the body, the Lord's forgiveness of the people's sins (Kajon, 2016, pp. 49-50).

According to the doctrine of transfiguration (the 20th century), the food isn't important, the significance is in attaching to eating it, to the celebration of real participation. Thus, a departure from the sacramental and dogmatic elements of the ritual is carried out in favor of private piety. They partake to strengthen the faith.

However, in the vision of the Catholic Church, communion also means food (Kajon, 2016, p. 51). Considering the "Culinary context of Judaism and the innovations of Christianity" (Bastos, 2016, pp. 51-53), Bastos notes that Jesus at the Last Supper

introduced rituals that profoundly transformed the mutual meal from the saving act of God on Christian Easter.

Sacrifice in Judaism is brought out of gratitude (Leviticus, 7, 12-18). Before receiving the gift of the Resurrection, Jesus expressed gratitude for what he would receive—his life in the flesh. Bread and wine at the Eucharist are interpreted not only as symbols of His flesh and blood but also as true flesh and blood. This gift means metaphorical eating or strengthening in faith: this is the Flesh, given for the life of the world (John 6, 51). They give the human flesh the seed of eternal life, thanks to which you can be resurrected on the day of the Last Judgment (Bastos, 2016, p. 53).

Irenaeus of Lyon affirmed the impossibility of the integrity of human nature, he saw a singular way of Rebirthing in atonement for sins by His Blood (Ephesians 1, 7) and gaining the cup of blessing, communion with the Blood of Christ (Bastos, 2016, p. 57). The Eucharist restores in the flesh the original project of God the Father, generates community, the Church (Bastos, 2016, p. 59). The essence of Christianity is defined by the author as a mutual meal, and the Eucharist is a means of modeling communication and community (Bastos, 2016, p. 61).

M.K. Morselli, the chairman of the Roman Society of Judeo-Christian Friendship, proposes to reflect on:

- 1) the meaning of the fruit eaten by Adam and Eve in the Garden of Eden;
- 2) the Seder of Tu bi-Shvat;
- 3) bread and wine offered by Melchizedek to Abram;
- 4) the Seder of Passover;
- 5) the therapists' meal;
- 6) the Shabbat table.

All these rituals he considers as a presentation of an anthology of the Scriptures and the traditions of Israel, as

important stages in the history of mankind and the possible anticipation of its further development (Morselli, 2016, pp. 61-64).

P.A. Ifantis, the lecturer at the Aristotle University of Thessaloniki, in his speech "Collecting and Sharing Gifts: Anthropological Aspects of the Eucharistic Meal" (Yfantis, 2016, pp. 65-71), emphasizes that the realism of biblical verses prevents the cultivated opposition of the spirit and the body. The opposition was formed centuries ago and stays widespread nowadays. This opposition is considered the body as an enemy of the spirit, the body as a rival of the divine. The opposition creates a theological, cosmological, and anthropological dualism, alien to the Judeo-Christian heritage (Yfantis, 2016, p. 65).

Food became the Creator's gift to a person, therefore, a testimony of communication between him/ her and God. Thanks to her materiality, the man could not only survive but also develop the qualities and charisma to approach "the image of God", as defined by the biblical terminology (Genesis 1, 27). Food provision is associated with manual labor, responsible care of the land, efficient organization of cultivation, and fair distribution of products (Genesis 2.15) (Yfantis, 2016, pp. 65-66). Food serves as the proof of Divine Guardianship, as the act of unity and love. By deciding to partake of the fruit of the forbidden tree, the man broke God's trust by separating his life from the theocentric pastoral of divine bounty. Since food became an imperative demand for autonomous survival and individual improvement following the formulation "you will be like gods" (Genesis 3.5). This formulation seems to be close to the definition of "similarity", but opened a new, completely different path, showing the tragic consequences of human choice. The road of similarity meant walking with God for the sake of final identification with Him. A different path meant a

break in unity with the Creator, which led to self-deification. This different way led a person to idolatry before himself. The seemingly insignificant offense projected its existential burden on each subsequent step of a person, resulting in tension and a plurality of social conflicts, all kinds of inhuman power based on property, economic power, and control over production structures (Yfantis, 2016, pp. 66-67).

In the Old Testament, the abundance of goods and food is understood as a reality, as well as a symbol of prosperity and divine kindness. God has guaranteed food for the Chosen People and the Chosen Believers, even in difficult times. However, it was to be offered and consumed with compatriots, parents, friends, and foreigners.

Patristic theology saw in the parable of Abraham's hospitality a reflection of a triune deity. The three angels at the dinner table indicate the relational depth of the divine and human ontology, the generosity of the owner indicates the proper position of man concerning the good. Abraham offered to the guests' food as God's gift, and, thus, turned His gift into an opportunity to meet, relate, and unite (Yfantis, 2016, pp. 67-68). Personal identity is realized in openness, it breaks down the stifling walls of self-contained subjectivity or narcissistic individualism. This dimension and the fundamental role of nourishment is manifested in the act of Jesus, offering Himself as food and drink. The Church before transforming into the institute presented itself to the world as a group of "children of God scattered around the world" (John 11:52) who gathered at the liturgical table to eat the flesh and drink the blood of Christ. Lately, it acquired the qualities of an integrated religion as a hierarchical structure with institutional weight, social prestige, and economic power.

In the Orthodox tradition, a priest, even a bishop or patriarch, cannot celebrate the Eucharist alone in an empty

church (Yfantis, 2016, pp. 68-69). It is required the presence of at least two believers, constituting the minimum core of the church community and guaranteeing the presence of Jesus Christ ("For where two or three are gathered in my name, there I am in the midst of them") (Matthew 18:20). This meal of unity, manifested in the brotherly relationship of believers, presupposes reconciliation between heaven and earth, transcendental and immanent, eternity and finitude. From this perspective, the correlation between the Church and the Eucharist is explained: the first is the Spouse of the Crucified One and the Body of Christ; the second is an event that continues the Incarnation, the Passion of Christ, and the Resurrection of the God-Man in the world and history. It is important to emphasize the material since at the Last Supper Jesus distributed his material body and blood among his disciples and future generations.

The Easter feast does not generate, but regenerates a person, returns him his essence of the "divine animal" who gave God a human face, as Gregory of Nyssa emphasizes. The Eucharist, overcoming the boundaries of time and space, acquires cosmic and eschatological dimensions and makes believers, according to Nicolas Cabasilas, participants of the heavenly feast. According to Christos Yannaras, the meeting time and space is the realization and demonstration of the Kingdom of God (Yfantis, 2016, p. 70). The transforming dynamics of the sacrament concern not only the Eschaton but also the current life. It invites a person to celebrate the continuation of the "liturgy after liturgy" outside the walls of the church, in their relationship with the other, near and far, inside and outside the community, in various social environments, etc.

The doxological productivity of grace, an act of respect and love, invites man to make his existence the Eucharist, to transform the whole world into it. To become involved in it

means to live with joy and gratitude for everything, to exist for others thanks to him and his benefit because the true sacrifice consists in serving one's neighbor (Irenaeus of Lyons). In addition to other sacred and spiritual aspects, the Eucharistic feast indicates the need for food on every table. Not only as a means of survival but also as a dynamic realization of the theocentric and relational human hypostasis in their perfection. The Eucharistic feast is a nodal point representing the cruciform dimension of human identity as well. These dimensions are represented by vertical (with God) and horizontal (with neighbors and with everything created) relationships.

Conclusions. The conference made a significant contribution to understanding the role of food in religions from primitive beliefs to Judaism and Christianity. The participants emphasize the importance of food as a necessary human need. Nutrition is considered an important factor in the formation of human and social identity, society itself, the relationship between the individual and society, as well as relations between peoples and countries. The scientists underline the necessity to revise the views cultivated for centuries, to rethink widespread opposition of the material and spiritual dimensions, of the sinful body and the human soul. They emphasize the necessity of food both for the body and soul. The evolution of the sacrificial feast from the primitive to the Jewish Seder and the Christian Eucharist is also traced with a deep understanding of the prevailing rituals, their symbolic and material significance. The role of food was reaffirmed as an essential means of bringing together and strengthening cooperation between people and cultures.

REFERENCES

1. Bello, Ales A. (2016). Banchetto e sacrificio: alimento del corpo, alimento dello spirito. *A tavola con Dio e con gli*

uomini: Il cibo tra antropologia e religione/ a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6) Milano: Vita e pensiero. P. 19-28.

2. *A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale* (2016). Milano, Università cattolica del Sacro Cuore 7-9 ottobre 2015/ a cura di G. Colombo (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero. 200 p.

3. Bastos, J.N. (2016). La Pasqua cristiana. *A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione/* a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero. P. 47-60.

4. Kajon, I. (2016). La Pasqua ebraica. *A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione/* a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero, 2016. P. 29-45.

5. Morselli, M.C. (2016). A tavola con Dio e con gli uomini. *A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione /* a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero. P. 61-64.

6. Tomasi, S.V., mons., C.S. (2016). Il cibo nella Bibbia: Via di comunione. *A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione/* a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6) Milano: Vita e pensiero. P. 3-15.

7. Yfantis, P.A. (2016). Accogliere e condividere i doni: Aspetti antropologici del banchetto eucaristico. *A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione/* a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero. P. 65-71.

ГЕОРГІЙ ХЛЄБНІКОВ

*кандидат філософських наук, завідувач відділом філософії
Центру гуманітарних науково-інформаційних досліджень*

ІНІОН РАН

(Москва, Росія)

ORCID 0000-0001-5410-4807

ІРИНА ЦИБИЗОВА

*кандидат історичних наук, науковий співробітник Відділу
філософії*

Інституту наукової інформації з суспільних наук РАН

(Москва, Росія)

e-mail: itsibizova@mail.ru.

ОЛЕКСАНДР ШУБІН

*аспірант кафедри філософії, історії та соціально-
гуманітарних наук,*

Донбаський державний педагогічний університет

(м. Слов'янськ, Україна)

**ЗА СТОЛОМ З БОГОМ І ЛЮДЬМИ: ЇЖА В
АНТРОПОЛОГІЇ ТА РЕЛІГІЇ (огляд)**

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню поглядів італійських мислителів на їжу та її роль у культурі та релігії від первісних вірувань до іудаїзму та християнства. Їжа розглядається як засіб людської ідентичності та соціального становлення, а також зміцнення зв'язків між народами та культурами, між людьми та Богом.*

Автори досліджують процес трансформації сприйняття їжі з найдавніших часів до наших днів, досліджують трансформації ритуалів, пов'язаних із трапезою, на різних етапах історичного розвитку, в різних культурах та релігіях.

У статті розглядалися ритуали та традиції, пов'язані з їжею; автори досліджують та розкривають їх сутність, символічне та релігійне значення, вплив на соціальний та культурний розвиток. Слід наголосити, що вчені підкреслюють необхідність переглянути погляди, що культивуються століттями, переосмислити широке протиставлення матеріального та духовного, тіла та людської душі. Вони

підкреслюють, що їжа необхідна як для фізичного, так і для духовного розвитку людини.

Ключові слова: антропология; Бог; вино; Євхаристія; іудаїзм; їжа; релігія; теологія; хліб; християнство.

ГЕОРГИЙ ХЛЕБНИКОВ

*кандидат философских наук,
заведующий отделом философии*

*Центра гуманитарных научно-информационных исследований
ИНИОН РАН*

(Москва, Россия)

ORCID 0000-0001-5410-4807

ЦИБИЗОВА ИРИНА

*кандидат исторических наук,
научный сотрудник Отдела философии Института научной
информации по общественным наукам РАН*

(Москва, Россия)

e-mail: itsibizova@mail.ru.

АЛЕКСАНДР ШУБИН

*аспирант кафедры философии, истории и социально-
гуманитарных наук,*

*Донбасский государственный педагогический
университет*

(г. Славянск, Украина)

ЗА СТОЛОМ С БОГОМ И ЛЮДЬМИ: ЕДА В АНТРОПОЛОГИИ И РЕЛИГИИ (обзор)

Аннотация. *Статья посвящена исследованию взглядов итальянских мыслителей на еду и ее роль в культуре и религии от первобытных верований к иудаизму и христианству.*

Еда рассматривается как средство самоидентификации личности, ее социального становления, интеграции в общество, а также укрепления связей между народами и культурами, между людьми и Богом.

Авторы исследуют процесс трансформации восприятия пищи с древнейших времен до наших дней, трансформации ритуалов, связанных с трапезой, на разных этапах исторического развития, в различных культурах и религиях.

В статье рассматривались ритуалы и традиции, связанные с едой; авторы исследуют и раскрывают их сущность, символическое и религиозное значение, влияние на социальное и культурное развитие.

Следует отметить, что ученые подчеркивают необходимость пересмотреть взгляды, культивируемые веками, переосмыслить господствующее стереотипное противопоставление материального и духовного, греховного тела и человеческой души. Они подчеркивают, что пища необходима как для физического, так и для духовного развития человека.

Ключевые слова: антропология; Бог; вино; Евхаристия; иудаизм; пища; религия; теология; хлеб; христианство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bello, Ales A. Banchetto e sacrificio: alimento del corpo, alimento dello spirito // A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione/ a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6) Milano: Vita e pensiero, 2016. P. 19-28.
2. A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione: Atti del convegno internazionale. Milano, Università cattolica del Sacro Cuore 7-9 ottobre 2015/ a cura di G. Colombo (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero, 2016. 200 p.
3. Bastos, J.N. La Pasqua cristiana // A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione/ a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero, 2016. P. 47-60.
4. Kajon, I. La Pasqua ebraica // A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione/ a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero, 2016. P. 29-45.
5. Morselli, M.C. A tavola con Dio e con gli uomini A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione / a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero, 2016. P. 61-64.
6. Tomasi, S.V., mons., C.S. Il cibo nella Bibbia: Via di comunione // A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione/ a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6) Milano: Vita e pensiero, 2016. P. 3-15.
7. Yfantis, P.A. Accogliere e condividere i doni: Aspetti antropologici del banchetto eucaristico // A tavola con Dio e con gli uomini: Il cibo tra antropologia e religione/ a cura di Colombo G. (Filosofia ed esperienza religiosa; 6). Milano: Vita e pensiero, 2016. P. 65-71.

УДК 130.2

ВАДИМ ЛЕБЕДЄВ

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та соціології,
Український державний університет
залізничного транспорту
(м. Харків, Україна)
e-mail: wz551a@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8673-7075*

ТЕТЯНА КОЛИЧЕВА

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та соціології,
Український державний університет залізничного
транспорту
(м. Харків, Україна)
e-mail: kolychevatatjana@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7710-5319*

КРУТІСТЬ: ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НОВИХ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Анотація. Мета даної статті полягає в тому, щоб проаналізувати з філософської, культурологічної та психологічної точок зору концепт крутості в розрізі створення нового образу моральної поведінки. На підставі розглянутого матеріалу робиться висновок, що з появою такого явища в суспільстві, як крутість, поступово змінюються критерії моральних цінностей. Можна стверджувати, що зачатки явища, яке пізніше буде названо крутістю, ми зустрічаємо протягом усієї історії людства. Вони придушувалися і ігнорувалися, так як загальноприйнята мораль робила акцент на придушенні

емоцій, духовному вдосконаленні, аскетизмі. Нові моральні принципи, задані зразком «крутості», проголошують знаходження особи в контакті з самим собою і з навколишнім світом з умовою розуміння своїх границь комфорту, а також, вміння виражати себе в своїх емоціях і афектах, не порушуючи границь комфорту оточуючих. Такий погляд розширює горизонти розуміння моралі в суспільстві і виховує нову формацію людей, здатних до творчості, рефлексії, адекватного самовираження. Таким чином, крутість проголошує мораль як якусь взаємно доцільну діяльність, спрямовану на розвиток, на відміну від колишньої моралі, орієнтованої на цінність самопожертви. Крутість, як спосіб мислення і поведінки, своїми проявами і трансляцією певного образу мимоволі формує нові аспекти моральності людини, а отже, нове розуміння щастя.

Ключові слова: крутість, мораль, доброчесність, масова культура, гештальт, самоактуалізація, афект

Постановка проблеми. Масова культура привертає інтерес сучасних філософів, культурологів та психологів з різних її аспектів: історії появи, впливу на свідомість людей, а також на моральні установки і поведінку. Трампліном до формування нових, відмінних від традиційно сформованих моральних цінностей, є такий стан, як «крутість», який має на увазі під собою своєрідну історичну підоснову, а також специфічну еволюцію психологічної обізнаності людини в питаннях самоактуалізації. Масова культура займає важливе місце в житті людини сучасного світу, але, незважаючи на це, механізм її функціонування і формування ціннісного фонду описаний недостатньо. Її дослідженнями займалися Х. Ортега-і-Гассет, М. Мак-Люэн, Ф. Р. Левіс, Р. Хогарт, Р. Барт і т. д. Серед дослідників, що мають відношення до розглянутої

проблеми, слід вказати А. Ліу, Р. Келца, Д. Райса, і, в особливості, Торстена Ботц-Борштейна, есе якого «Бути милим і бути крутим» послужило відправною точкою для написання даної статті. Оскільки останній автор аналізував поняття «крутий» стосовно до афро-американської та японської культур, ми вирішили розглянути цей концепт в більш широкому контексті.

Мета даної статті – проаналізувати з філософської, психологічної та культурологічної точок зору концепт крутості і його вплив на формування нових моральних цінностей у сучасній масовій культурі.

Виклад основного матеріалу. Поняття «крутості» (крутизни) є одним із центральних для масової культури. Вона може бути у формі експліцитній, будучи втіленою в образах конкретних персонажів, які будуть змінюватися в залежності від конкретної епохи, може міститися в деяких неявних рисах, які, зібрані разом, працюють на створення потрібного настрою. В цілому можна стверджувати, що крутість є динамічною, здатною змінюватися в залежності від соціокультурного пейзажу епохи, моди, кон'юнктури ринку і багато чого іншого. У той же час вона справляє сильний вплив на все перераховане вище. У даній роботі ми проаналізуємо становлення даного феномену та основні фактори, що впливають на його розвиток.

Можна припустити, що крутість – свого роду антипод поняттю чеснота. Різниця між ними полягає в тому, що чеснота, через праці філософів, моралістів, діячів церкви, офіційну пропаганду та ін. вказує людині, якою вона повинна бути. «Чесноти існують у нас не від природи і не всупереч природі, але придбати їх для нас природно, а завдяки привчання ми в них вдосконалюємось» (Аристотель, 1983, с. 78). Таким чином, ідеалом, до якого має прагнути людина, був образ, заснований на дисципліні

і самоконтролі, що припускає придушення емоцій і слабкостей, прагнення до умоглядного духовного ідеалу. Крутість ж завжди була явищем несхвальним і маргінальним, але, тим не менш, привабливим.

Таким чином, поняття «добročесність» з певної сторони протиставляється поняттю «крутість». Чеснота – це моральна властивість людини, яка визначається її волею і вчинками. Також чеснота представляється як категорія, що передбачає самодостатність людини, і виникає на основі перемоги розуму над афектами. Говорячи про крутизну, можна бачити, що вона виражається саме в афективних станах. Цей аспект крутості і служить моментом її неприйняття як на рівні повсякденності, так і на рівні культури. Якщо добропорядною людиною бути зобов'язана, то крутою вона хоче бути.

З іншого боку, офіційні (і/або тоталітарні) культури всіляко загравали з крутістю, намагаючись зробити «крутим» те, що було вигідно їм (образи героїв-льотчиків і полярників в СРСР 30-х років, схожі процеси відбувалися в Німеччині тих же років тощо). Схожу стратегію в кінці ХХ століття використовує Національна футбольна ліга США (НФЛ). Стурбована статистикою, згідно з якою діти менше дивилися американський футбол і менше грали в нього, НФЛ залучило фахівців з MTV, для того, щоб ті «продавали» гру молодому поколінню. Ідеологія американського футболу завжди будувалася на традиційних християнських цінностях фізичної культури («у здоровому тілі – здоровий дух»), дисципліні замість гедонізму, командному дусі замість індивідуальності. Фахівці MTV зробили ставку на дух бунтарства і протистояння авторитетам. Фактично вони хотіли «перетворити футбол в хіп-хоп-відео» (Сибрук, 2005, с. 124-125), зробити його більш крутим.

В неявній формі концепт крутості був присутній у всі часи у всіх культурах Землі. Так, образ лицаря являв собою синтез її, з одного боку, і служіння обов'язку і християнської церкви – з іншого (І. Гейзінга вважав, що лицарство – «грандіозна гра в прекрасне життя – мрію про благородну мужність і вірність обов'язку» (Хейзінга, 1995, с. 90), перша частина цитати цілком може послужити визначенням крутості). Відродження принесло з собою стихійний індивідуалізм, що прагне до безмежного самоствердження. Коли про одного з ватажків кондот'єрів говорили: «Він був прекрасний, як бог, коли гарцював по вулицях Флоренції» (Ницше, 2005, с. 126) – це вже можна розглядати як прообраз явища, яке пізніше назвуть крутістю. Але як самостійне явище, до якого можна (потрібно/хочеться) прагнути, крутість, очевидно, актуалізувалася в ХХ столітті. Ризикнемо припустити, що це пов'язано з першим поколінням після війни, за яким закріпилася назва «бумери». Вони ставили на перше місце особистий життєвий успіх, переконання, що людину і світ можна поліпшити (Хейзінга, 1995, с. 30).

Як же розуміється крутість в масовій культурі та масовій свідомості)? Основні її риси можна прослідкувати на прикладі головних героїв пригодницької і детективної літератури. Заходу (по Б. Райнову): безмежна сміливість, непогрішна проникливість, неймовірна спритність, любов до ризику, атлетична статура, мужня, красива зовнішність і феноменальна сексуальна енергія (Хейзінга, 1995, с. 194). Також важливе значення мають такі зовнішні атрибути, як шкіряні куртки, мотоцикли, темні окуляри (створюють образ незворушності, про нього див. нижче). Можна помітити, що крутість – поняття зовнішнє і тілесне.

Своєрідне розуміння крутості склалося в культурі афроамериканців. Її естетика в основному зобов'язана

народженням форми поведінки, що практикується темношкірими чоловіками в США в епоху рабства. Вони жили в умовах сегрегації, що вимагало створення захисних механізмів, які використовували емоційну відстороненість і іронію. Таке ставлення до життя допомагало рабам (і колишнім рабам) витримувати експлуатацію. Загальний принцип «cool» (може бути переведено як спокій, незворушність) – у збереженні спокою навіть у стресових ситуаціях (Ботц-Борштейн, 2011, с. 383-387).

Конкретні образи можуть містити в собі зазначені вище особливості як в чистому вигляді, так і в різних комбінаціях (Лебедев, 2016, с. 23-25). На думку дослідників, західна, зокрема американська, культура є занадто формальною, позбавленою таємничості та емоційності, схиленої на уречевленні. Крутість ж повертає людські цінності, допомагає існувати в сучасному світі у більш справжньому і менш відчуженому вигляді (Ботц-Борштейн, 2011, с. 390). Правильніше було б сказати, що спочатку властиве людському роду прагнення до привабливого, цікавого і насиченого життя, що довгий час пригнічувалося на догоду умоглядним ідеалам, в даний час має можливість проявитися, і такий прояв навіть стає обов'язковим (Хейзинга, 1995, с. 23 - 25).

Переходячи до аналізу такого явища як крутість, і причин його популярності в західній масовій культурі (а через неї – і в інших маскультурах), можна сказати наступне: протистояння поняття «крутість» поняттю «добродесність» лише ілюзорне. Суть цього протиставлення полягає в тому, що концепт «крутість» вбирає в себе такі психологічні особливості, як мужність, схильність до ризику, самостійність, допомагає протистояти стереотипам. Чеснота, незважаючи на її акцент на повинності, припускає вільні навмисні дії, в результаті яких індивід приймає ризик

у втіленні власних життєвих позицій в життя. Концепт «крутість» також передбачає, як вже було сказано, рішучість, вибір, швидкість реакції, але і не виключає відповідальності. Таким чином, основний момент відмінності понять «чеснота-крутість» полягає в опорі на різні джерела: чеснота спирається на розумний аспект свідомості, крутість – на афективний.

Окремим моментом слід розглянути взаємодію категорій «крутість» і «моральність». Сучасний автор В. Погодін вивчає гештальт-підхід і його участь у різних соціальних процесах, зазначає, що «мораль перетворилася, метафорично висловлюючись, в деяку форму культурного вірусу. Сучасна людина вже не усвідомлює обґрунтованість правил моралі, якими керується щодня» (Погодин, 2013, с. 41). Крутість в сучасному світі намагається заперечувати правила моралі, критикуючи не завжди доцільні постулати, які лежать в їх основі. Крутість передбачає відсутність інтроєктної дії моралі як обмежувача в сенсі пасивної повинності. У той же час, крутість зберігає моральний аспект у його змістовно-етичній частині. Інерційність традиційної моралі: «Можна спростувати відоме судження, показавши його умовність, але цим не знищується потреба в такому судженні» (Ницше, 2005, с. 166). Таким чином, крутість на своїх прикладах транслює, у більшій своїй частині, позитивні наслідки своїх проявів під керівництвом нових цінностей.

Слід при цьому додати, що представникам крутості властиво висловлювати свої морально-етичні погляди у вигляді конкретних вчинків. До цього відноситься і поведінка лицарів, згаданих раніше, які прагнули висловлювати свої переконання, у вигляді вчинків, і незворушність, і винахідливість афроамериканців. Ці зразки поведінки засновані на практичному вирішенні

конкретних проблем і ґрунтуються на намірі носіїв цієї поведінки сприйняти реальність з її проблемними ситуаціями та взяти участь у їх вирішенні.

Концепт крутості намагається впровадити у свідомість мас ідею про те, що людина, перебуваючи в стані гармонії, задоволених потреб, виражених емоцій, відреагованих ситуацій, є набагато більш корисною, ефективною для себе і оточуючих, ніж такий індивід, який, за словами Ф. Ніцше, «приноситься в жертву і служить знаряддям» аспектів – всього того, що є щастям для людини в сучасному світі» (Ніцше, 2005, с. 164). Сучасні автори Р. Пурий і У. Луц досліджують поняття щастя з точки зору його компонентів: зони комфорту, гедоністичних аспектів - всього того, що є щастям для сучасної людини (Пурій, 2019, с. 19). Також можна відзначити, що в «гедоністичному» розумінні щастя — це різкі перепади між щастям і нещастям.

Таким чином, традиційна мораль і наступні спроби заперечувати її з допомогою гедонізму, призвели до обмеженого розуміння щастя. Новим розумінням щастя є такий стан, при якому людина відчувала би себе щасливою, спираючись на внутрішню гармонію, а не на ефект контрасту між позитивними і негативними станами.

Висновки. Виходячи із сказаного вище, можна стверджувати, що зачатки явища, яке пізніше буде названо крутістю, ми зустрічаємо протягом усієї історії людства. Вони придушувалися і ігнорувалися, так як загальноприйнята мораль робила акцент на придушення емоцій, духовному вдосконаленні, аскетизмі. Нові моральні принципи, задані зразком «крутості», проголошують знаходження особи в контакті з самим собою і з навколишнім світом з умовою розуміння своїх границь комфорту, а також, вміння виражати себе в своїх емоціях і афектах, не порушуючи границь комфорту оточуючих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев, А. Р. Монашеские ордена. Власть над душами. Ростов-наДону: Феникс, М.: Алгоритм-книга, 2009. 416 с.
2. Аристотель. Никомахова этика. Сочинения в 4-х т. Т. 4. М.: Мысль, 1983. 830 с.
3. Ботц-Борштейн, Т. Быть милым и быть крутым// Манга и философия. М.: Эксмо, 2011. С. 377-396.
4. Лебедев, В. А. Концепт крутости в современной массовой культуре // Virtus scientific journal. 2016. № 9. С. 23-25.
5. Лосев, А. Ф. Эстетика Возрождения. М.: Мысль, 1982. 623 с.
6. Ницше, Ф. Воля к Власти. Опыт переоценки всех ценностей. М.: Культурная Революция, 2005. 880 с.
7. Погодин, І. Модерно-постмодерне суспільство та психічна норма: труднощі діагнозу //Форум психіатрії та психотерапії ФПДО Львівського національного медичного університету Д.Галицького, 2013. Том 13. С.38-43.
8. Пурій, Р. Луц У. Планування щасливого життя. Львів: Літопис, 2019. 168 с.
9. Райнов, Б. Черный роман. М.: «Прогресс», 1975. 287 с.
10. Сибрук, Д. Nobrow: культура маркетинга, маркетинг культуры. М.: Ад Маргинем, 2005. – 304 с.
11. Слученко, Л. Молодежные субкультуры: украинский контекст. СМІЛ, 2007. 64 с.
12. Хейзинга, Й. Осень средневековья// Соч. в 3-х тт. – Т. 1. М.: Издательская группа «Прогресс» «Культура», 1995. 416 с.

VADIM LEBEDEV

*Ph.D., Associate Professor, Department of Philosophy and Sociology
Ukrainian State University of Railway Transport
e-mail: wz551a@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8673-7075*

TATIANA KOLYCHEVA

*Ph.D., Associate Professor, Department of Philosophy and
Sociology*

Ukrainian State University of Railway Transport

e-mail: kolychevatatjana@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7710-5319

COOLNESS: THE SOURCE OF FORMATION OF NEW MORAL VALUES

Abstract. *The purpose of this article is to analyze from a philosophical, cultural, and psychological point of view the concept of coolness in the context of creating a new image of moral behavior. Based on the material considered, it is concluded that with the emergence of such phenomenon as "coolness", the criteria of moral values have gradually changed. It can be argued that the rudiments of the phenomenon, which will later be called "coolness" we can find throughout human history. They were suppressed and ignored, as conventional morality emphasized the suppression of emotions, spiritual perfection, and asceticism. In the 20th century, only the first postwar generation ("boomers") awoke themselves as "cool".*

New moral principles, given by the model of "coolness", proclaim the finding by a person his or her contact with himself and with the world on the condition of understanding the limits of comfort, as well as the ability to express themselves in their emotions and affections without violating the comfort limits of others. The person, who can be called "cool", is guided by its unintended scenario and expresses (him-) herself spontaneously and naturally.

The concept of "coolness" is one of the central in mass culture. It can have explicit form, be embodied in the images of specific characters that will change depending on the specific era. As well it may be contained in implicit features that, put together, create the right mood. In general, it can be argued that "coolness" is a dynamic, and changeable phenomenon. It varies depends on the socio-cultural landscape of the era, fashion, market conditions, and much more. At the same time, it has a strong influence on all of the above. Implicitly, the concept of "coolness" has been present at all times in all cultures of the Earth. Thus, the image of a knight was a synthesis of it, on the

one hand, from the other hand, it serves as a symbol of duty and the Christian church. An opposition between the notion of "coolness" and the notion of "virtue" has illusory character. The essence of this opposition is that the concept of "coolness" absorbs such psychological features as courage, risk-taking, independence, which helps to resist stereotypes. Virtue, despite its emphasis on "duty," presupposes free intentional actions, as the result of which the individual takes a risk in the implementation of their positions in life. The concept of "coolness" also implies, as already mentioned, determination, choice, speed of reaction, but does not exclude responsibility. Thus, the main point of difference between the concepts of "virtue-coolness" is to rely on different sources: virtue is based on the rational aspect of consciousness, steepness - on the affective. The concept of coolness tries to introduce into the minds of the masses the idea that man, being in a state of harmony, satisfying needs, expressed emotions, responded situations, is much more useful, effective for himself and others than an individual who, according to F. Nietzsche, "sacrificed and served as an instrument". Modern authors R. Pury and U. Lushch explore the concept of happiness in terms of its components: comfort zones, hedonistic aspects - all that is the happiness for the modern man. It can also be noted that in the "hedonistic" understanding of happiness there are "sharp differences between happiness and unhappiness." Thus, traditional morality and subsequent attempts to deny it through hedonism have led to a limited understanding of happiness. The new understanding of happiness is the state in which the person would feel happy. It is based on internal harmony rather than the effect of contrast between positive and negative states. In the rationalized Western world, "coolness" brings back emotions and true human values to man give him or her the ability to act in accordance to the voice, which has been suppressed for a long time. The morality of coolness promotes, unlike traditional morality, the abolition of the prohibition on effect, the permission to meet one's needs, and the preservation of one's boundaries.

Keywords: *coolness, morality, virtue, mass culture, gestalt, self-actualization, affect.*

ВАДИМ ЛЕБЕДЕВ

*кандидат философских наук,
доцент кафедры философии и социологии,
Украинский государственный университет железнодорожного
транспорта*

e-mail: wz551a@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8673-7075

ТАТЬЯНА КОЛЫЧЕВА

*кандидат философских наук,
доцент кафедры философии и социологии,
Украинский государственный университет
железнодорожного транспорта*

e-mail: kolychevatatjana@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7710-5319

**КРУТИЗНА: ИСТОЧНИК ФОРМИРОВАНИЯ НОВЫХ
МОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ**

Аннотация. Цель данной статьи состоит в том, чтобы проанализировать с философской, культурологической и психологической точек зрения концепт крутизны в разрезе создания нового образа нравственного поведения. На основании рассмотренного материала делается вывод, что с появлением такого явления в обществе, как крутизна, постепенно меняются критерии моральных ценностей. Можно утверждать, что зачатки явления, которое позднее будет названо крутизной, мы встречаем на протяжении всей истории человечества. Они подавлялись и игнорировались, так как общепринятая мораль делала акцент на подавлении эмоций, духовном совершенствовании, аскетизме. Новые моральные принципы, заданные образцом «крутости», провозглашают нахождение лица в контакте с самим собой и с окружающим миром с условием понимания своих границ комфорта, а также умение выражать себя в своих эмоциях и аффектах, не нарушая границ комфорта окружающих. Такой взгляд расширяет горизонты понимания морали в обществе и воспитывает новую формацию людей, способных к творчеству, рефлексии, адекватному самовыражению. Таким образом, крутизна провозглашает мораль как некую взаимно целесообразную деятельность, направленную на развитие, в отличие от прежней морали, ориентированной на ценность самопожертвования. Крутизна, как способ мышления и поведения, своими проявлениями и

трансляцией определенного образа, невольно формирует новые аспекты нравственности человека, а следовательно, новое понимание счастья.

Ключевые слова: крутизна, мораль, добродетель, массовая культура, геитальт, самоактуализация, аффект

REFERENCES

1. Andreev, A. R. (2009). *Monasheskie ordena. Vlast' nad dushami [Monastic Orders. Power over Souls]*. Rostov-on-Don: Phoenix; Moscow: Algorithm-book, 2009. [In Russian]
2. Aristotle. (1983). *Nikomahova etika [Nicomachean Ethics]*. Vol. 4. Moscow: Thought, 1983. [In Russian]
3. Botts-Borshtein, T. (2011). Byt' milym i byt' krutym [To Be Nice and Be Cool] In *Manga i filosofiya [Manga and Philosophy]*. Moscow: Eksmo. P. 377-396. [In Russian]
4. Lebedev, V. A. (2016). Koncept krutosti v sovremennoj massovoj kul'ture [The Concept of Coolness in Modern Mass Culture] In *Virtus scientific journal*. No. 9. P. 23-25. [In Russian]
5. Losev, A. F. (1982). *Estetika Vozrozhdeniya [Aesthetics of the Renaissance]*. Moscow: Thought. [In Russian]
6. Nietzsche, F. (2005). *Volya k Vlasti. Opyt pereocenki vseh cennostej [Will to Power. Experience the Revaluation of All Values]*. Moscow: Cultural Revolution. [In Russian]
7. Pogodin, I. (2013). Moderno-postmoderne suspil'stvo ta psichichna norma: trudnoshchi diagnozu [Modern-postmodern Society and Psychic Norm: Difficulties in Diagnosing]. In *Forum psykhiatrii ta psykhoterapii FPDO Lvivskoho natsionalnoho medychnoho universytetu D.Halytskoho [Forum of Psychiatry and Psychotherapy FPDO Lviv National Medical University D. Galitsky]*. Vol. 13. P.38-43. [In Ukrainian]
8. Puriy, R., Lush, U. (2019). *Planuvannya of a happy life [Planning a Happy Life]*. Lviv: Literature. [In Ukrainian]
9. Rainov, B. (1975). *Chernyj roman. [Black novel]*. Moscow: "Progress". [In Russian]
10. Seabrook, D. (2005). *Nobrow: kul'tura marketinga, marketing kul'tury [Nobrow: Culture of Marketing, Marketing Culture]*. Moscow: Ad Margin. [In Russian]
11. Sludenko, L. (2007). Molodezhnye subkul'tury: ukrainskij kontekst [Youth Subcultures: the Ukrainian Context] In *SMIL*. [In Russian]
12. Heyzinga, J. (1995). *Osen' srednevekov'ya [Autumn of the Middle Ages]*. In 3 volumes. Vol. 1. Moscow: Progress Publishing Group - Culture. [In Russian]

УДК 140.8

В'ЯЧЕСЛАВ СТЕПАНОВ

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
історії та соціально-гуманітарних дисциплін,
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)*

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net

ORCID 0000-0002-2616-1462

ЖАННА КУНДІЙ

*кандидат педагогічних наук, директор Навчально-
наукового медичного інституту,
Полтавський державний медичний університет
(м. Полтава, Україна)*

e-mail: kundiya.zh@ukr.net

ORCID 0000 — 0002 — 9739 — 6624

ЮЛІЯ МАЛІКОВА

*асистент кафедри філософії, історії та соціально-
гуманітарних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)*

e-mail: malikova.youl@gmail.com

ORCID 0000-0001-9775-7381

КУЛЬТУРНО МАРКОВАНІ ПРОЯВИ АЛАРМІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

*Анотація. Стаття присвячена аналізу особливостей,
культурно маркованих проявів алармістичного
світосприйняття в соціально-політичному дискурсі
сьогодення. Результати, отримані в процесі дослідження,
дозволяють робити висновок, що на сьогоднішній день*

алармізм у свідомості представників українського соціуму тісно пов'язаний зі своїм етимологічним значенням тривоги, усвідомленням людством себе на межі та намаганням протистояти викликам. Під впливом сучасних реалій, трансформації соціокультурного середовища пов'язаних, перш за все, з посиленням процесу дигіталізації, що призводять до змін кожного аспекту життєдіяльності людини, концепт алармізму набуває нових значень, вимірів, починає сприйматися як заклик, спроба протистояти екзистенціальним викликам, пов'язаним з численними екологічними проблемами. Інакше кажучи, на сьогоднішній день відбувається поступове розширення семантичної структури досліджуваного концепту, який набуває нових експліцитних на імпліцитних значень, що дозволяє зробити висновок, що алармістичність світосприйняття у сучасному глобальному соціумі посилюється, усвідомлення наближення катастрофи набуває нових вимірів, нових проявів, специфіки впливу на поведінку людини, соціальних груп, національних суспільств, знаходить свою репрезентацію у сучасному соціально-політичному дискурсі.

Ключові слова: алармізм, концепт, соціально-політичний дискурс, українське суспільство, українська культура.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття численні онтологічні проблеми, які супроводжують людство протягом історичного розвитку, призводять до посилення світоглядної кризи, формування алармістичного світосприйняття, яке впливає на всі аспекти життєдіяльності, знаходить своє відбиття в комунікативних практиках людини, в тому числі — в соціально-політичному дискурсі сьогодення. Незважаючи на те, що на

сьогоднішній день концепт «алармізм» широко функціонує в науковому, публіцистичному, соціально-політичному дискурсі, єдиний підхід до визначення концепту відсутній, кожен науковець вкладає в розуміння власний, суб'єктивно маркований зміст. Роботи, присвячені вивченню структури концепту, майже відсутні. Аналогічно відсутні роботи, присвячені виявленню особливостей функціонування концепту в різних дискурсах. Виникає протиріччя, обумовлене широким функціонуванням концептом в українському суспільстві на сучасному етапі його розвитку, з одного боку, та відсутністю єдиного підходу до розуміння концепту, з другого. У свою чергу, відсутність єдності у розумінні сутності, внутрішнього смислу (смислів) концепту призводить до «концептуальної плутанини» (Л. Вітгенштайн), суттєво ускладнює процеси виведення нового наукового знання щодо стану, світовідчуття сучасного українського соціуму, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Метою дослідження виступає дослідження особливостей проявів алармізму у сучасному українському соціально-політичному дискурсі.

Алармізм як соціокультурний феномен. Як вже зазначалось вище, на сьогоднішній день алармізм виступає актуальним об'єктом рефлексії філософських студій. Прояви алармізму підлягають своєму вивченню у зв'язку з екологічними (Sullivan, Ozman-Sullivan, 2019), економічними (Wosnitzer, 2019), демографічними (Korun, Yurdakök, Arslan, et al., 2020) та ін. проблемами. В 2020-2021 рр. спалахи алармізму привертають увагу дослідників у зв'язку з інфодемією, поширенням інформаційних повідомлень алармістичного змісту (Sackett, 2018), посиленням “false alarm effect (FAE)” або “crying wolf effect”(Thompson, Lin, Parsloe, 2017; Thompson et al., 2019).

Разом з тим, незважаючи на появу окремих робіт, концептуальна структура алармізму, особливості його прояву в соціально-політичній сфері, культурно марковані засоби репрезентації залишаються поза увагою науковців.

Важливо зазначити, що стаття виступає продовженням серії публікацій, присвячених дослідженню алармізму як одного з феноменів соціокультурного буття з позицій філософського концептуального аналізу (Малікова, 2013; Малікова, Шубін, 2020).

Результати попередніх досліджень дозволяють дефініювати алармізм як світоглядне відчуття інтуїтивного рівня, яке виникає внаслідок емпірії людини як прагнення до збереження життя в несприятливих умовах оточуючого середовища, як намагання вижити у ситуації наявності екзистенціальних загроз. Поширення концепту у другій половині минулого сторіччя було обумовлено загостренням екзистенціальних загроз, які набули глобального виміру, мотивуючи людство до пошуків виходу з кризи, мобілізуючи на протистояння загрозам та викликам. Алармізм, таким чином, містить конструктивну складову, раціональний момент: «він надає відповідним проблемам статус серйозних соціальних проблем, що потребують до себе серйозного відношення людського соціуму» (Горбатюк, 2011).

В структурі досліджуваного концепту можна умовно виділити етимологічний, базовий та асоціативний рівні (Стернин, 2001; Степанов, 2004; Карасик, Стернин, 2005). В етимологічному відношенні алармізм — термін, який з'явився в старофранцузькій мові наприкінці XIV ст. задля номінації заклик до зброї перед обличчям небезпеки, ворога, «до зброї!». Походить від лат. *illas + arma* (зброя), букв. «знаряддя праці (війни)» (Online Etymology dictionary). На основі попередніх досліджень в структурі

етимологічного рівня концепту були виявлені наступні складові: (1) боязнь, (2) острах, (3) переляк, (4) страх, (5) жах (Малікова, Шубін, 2020). Відповідно, страх, витoki алармізму у свідомості сучасної людини пов'язані з наведеними вище відчуттями, які в тій чи іншій формі відбиваються в різних комунікативних практиках людини. Разом з тим, зміст базового рівня концепту вимагає свого дослідження, вивчення.

Матеріал та методи дослідження. Зважаючи на сформульовану мету дослідження, спрямованість на виявлення особливостей проявів алармізму в соціально-політичному дискурсі сучасності, в якості матеріалу для аналізу було обрано Український веб-корпус Лейпцизького університету (Leipzig Corpora Collection, 2020). Звернення до зазначеного ресурсу обумовлено тим, що, за словами Oster (Oster, 2010), сучасні корпуси містять велику кількість даних, надають засоби опрацювання величезних масивів інформації, що робить їх ефективним інструментом дослідження. Додатковою перевагою звернення до Українського веб-корпусу Лейпцизького університету виступає той факт, що він розробляється з 2014 року, відповідно, (1) відбиває особливості сприйняття алармізму саме в українській ментальності; (2) відбиває особливості сприйняття зазначеного концепту саме на сучасному етапі розвитку українського суспільства (2014 — 2021 рр.).

Матеріалом дослідження виступає український соціально-політичний дискурс. В рамках дослідження політичний дискурс розуміється у вузькому значенні як «дискурс політиків, реалізований у вигляді урядових документів, парламентських дебатів, партійних програм, промов політиків» (Дейк, 1989, с. 26), тобто дискурс, продуцентом якого виступають політики, публічні особи, які впливають на формування суспільної думки,

обумовлюють особливості поведінки людини, призводячи до політичних або соціальних змін.

В процесі проведення дослідження передбачається застосування контент-аналізу як «методики вивчення, що припускає використання сукупності інструментів для вірного розуміння тексту» (Weber, 1990, р. 9); «методика ... дослідження смислового значення тексту» (Ньюман, 1998, с. 120); «яка передбачає кількісне дослідження текстових записів, що базується на доктринальному підході» (Neuendorf, 2002, р. 10). Інакше кажучи, в основі контент-аналізу — кількісна обробка даних, відібраних з корпусу текстів. Як зазначає Л. Ньюман, контент-аналіз дає відчутний результат у відношенні «проблемних питань, які потребують дослідження значних текстових обсягів» (Ньюман 1998, с. 121), що обумовлює вибір методу дослідження.

Процедура дослідження включала такі стадії:

1. Пошук джерел здійснювався на підставі запиту «алармізм» (маніфестне кодування). В якості обмежень в процесі пошуку були використані такі: (1) мова - українська; (2) хронологічні рамки обмежуються 2020 - 2021 рр., що дозволяє виявити особливості дефініювання, сприйняття, оцінювання концепту в сучасному соціально-політичному дискурсі. Пошук включав в себе всі морфологічні форми запиту, не обмежувався виключно формами називного відмінка. Важливо додати, що «маніфестне кодування характеризується максимальним ступенем надійності, так як словосполучення або є в наявності, або його немає» (Ньюман, 1998, с. 123), що дозволяє підвищити надійність, достовірність результатів кількісного аналізу.

2. Обґрунтування одиниць для аналізу, латентне кодування, яке «займається пошуком таємного» (Ньюман,

1998, с. 123). На даному етапі представляється можливим виявити оцінювання концепту як (+1) позитивне, (0) нейтральне, (-1) негативний (Steibel, Marinkova, 2013).

У той же час, краще розуміння особливостей сприйняття, оцінювання проявів алармізму вимагає вивчення не тільки кількісних характеристик, а й застосування якісних методів дослідження. За словами дослідників, «якісні методики відіграють найбільшу роль для усвідомлення непростих умов дійсності, необхідних для формування і впровадження гіпотез, що перевіряються за допомогою кількісного аналізу» (Lievens, 2012, с. 153; Чирикова, 2013, с. 69).

Таким чином, проведене дослідження відповідає дотриманню принципу тріангуляції - «поєднання кількісних і якісних методів, що сприяє консолідації сильних сторін обох методів» (Кошарна, Кошарний, 2016, с. 118).

Результати дослідження та їх обговорення.

В якості прикладів функціонування концепту в соціально-політичному дискурсі можна навести наступні:

*Він виявляється у таких найпоширеніших мінусах екологічного виховання школярів, як: —**алармізм**, як засіб екологічного виховання — наслідки екологічних проблем подаються як жахливе майбутнє людства* — в наведеному прикладі алармізм сприймається як засіб екологічного виховання, спрямованість на подолання екологічних проблем. Значення сформувалось у 60-х роках минулого сторіччя, коли відбувалось «друге народження» алармізму як особливого світосприйняття, спрямованого на подолання екзистенціальних екологічних проблем. Відповідно, від мобілізації на протистояння військовій загрозі алармізм став заклик до протистояння нераціональному втручання в систему «людина – природа». В наведеному випадку концепт не має вираженого оцінювання.

Слід зазначити, що саме у цьому значенні концепт широко функціонує в українському суспільно-політичному дискурсі, наприклад:

Існує дві полярні точки зору – технофобія, що постулює невичерпність природні ресурсів і панування людини над природою, і алармізм, який пропагандує невтручання у природні процеси — значення алармізму пов'язане з наведеним вище, але в представленому контексті алармізм використано як опозицію технофобії. Концепт має нейтральне оцінювання.

Одним із найбільш поширених є алармізм (від фр. – аларм, що значить – тривога) — сприйняття алармізму як тривоги актуалізує значення етимологічного рівня концепту, як прояву страху, тривоги. Традиційно тривога має негативне значення, містить негативні конотації.

Праві консерватори традиційно ставляться до ЄС взагалі та його практичної діяльності зокрема з великою часткою алармізму і підозри — в наведеному прикладі алармізм сприймається як синонім підозри, значення тісно пов'язане з етимологічними.

Відповідно, у сучасному політико-правовому дискурсі алармізм може сприйматися як засіб екологічного виховання, який ставить своєю метою підвищення рівня екологічної культури людини на основі невтручання або обмеженого втручання людини в природу, систему взаємодій «людина – природа», алармізм протиставляється технофобії. У цьому випадку значення алармізму формуються під впливом сучасних реалій, проникнення технологій у кожен аспект життєдіяльності людини і соціуму, дигіталізації, що викликає алармістські острахи, актуалізує чисельні теорії змови як своєрідні інтерпретаційні схеми, фрейми, завдяки яким людина намагається зрозуміти, пояснити процеси соціокультурного

середовища, внаслідок чого виникає так званий “crying wolf effect” (Thompson, Lin, Parsloe, 2017; Thompson et al., 2019), який пливає на нераціональну поведінку людини в соціумі, відбивається в соціально-політичному дискурсі.

В ситуації актуалізації значень етимологічного рівня концепту він пов’язується з відчуттями тривоги, страху, жаху, боязні, набуваючи негативних конотацій, відбиває страх людини перед неприборканими силами: як природними, так і спричиненими людиною.

Разом з тим, на сьогоднішній день в структурі концепту формуються якісно нові асоціативні значення:

*Я не схильний до патетики, до **алармізму**, однак згоден із твердженням, що Україна стоїть на порозі національної катастрофи* — в наведеному прикладі алармізм виступає синонімом патетики, підвищеного, пафосного висловлювання, яке при цьому не супроводжується практичними діями. Наведене значення відбиває негативне сприйняття зусиль алармістів, підкреслює відсутність реальних дій, практичних наслідків.

Окремо слід зупинитися на демонстрації формування позитивних значень концепту:

*Отже, позитивне значення **алармізму** полягає у тому, що він дає потужний імпульс подальшому практичному розв’язанню проблем, тобто сприяє переходу з ірраціонального на раціональний рівень* — наведений приклад акцентує увагу на конструктивній складовій алармізму, яка мобілізує людство на подолання екзистенціальних проблем, сприяє усвідомленню цих проблем як значущих, важливих.

Висновки. У цілому, результати дослідження дозволяють зробити висновок, що у сучасному суспільно-політичному дискурсі алармізм стає закличком до подолання екзистенціальних проблем, пов’язаних з втручанням

людини в природу (починаючи з 60-х років минулого сторіччя). В останні роки алармістичні острахи пов'язані переважно з посиленням процесів дигіталізації, проникненням сучасних технології у всі аспекти життєдіяльності людини, радикальними змінами культури повсякдення.

Актуалізуються в соціально-політичному дискурсі етимологічні значення, пов'язані з тривогою, панікою, відчуттям наявності екзистенціальної неявної загрози, яка в силу відсутності визначеності набуває високої сили впливу на емоційний фон людини, її поведінку.

Частіше за все концепт використовується з нейтральною або негативною оцінкою, остання — апелює до етимологічного рівня концепту. Разом з тим, в останні роки формується розуміння алармізму як спроби, намагання пошуку шляхів подолання екзистенціальних проблем.

Відповідно, на основі проведених досліджень структура етимологічного та базового рівнів алармізму (на матеріалі соціально-політичного дискурсу) може бути представлена на Мал.:

етимологічний

страх: привнесено християнством. Fear of Lord = мудрість

боязнь: виникає як страх перед фізичним знищенням, з посиленням християнства перетворюється на регулятор поведінки

переляк: пов'язується зі загрозами фізичного знищення, із посиленням християнства = прояв сорому

жах: поєднує страх перед фізичним знищенням з Fear of Lord; Fear of Lord = позбавлення загрози фізичного знищення

базовий

боязнь: виникає як страх перед фізичним знищенням, з посиленням християнства перетворюється на регулятор поведінки

- страх перед загостренням екологічних екзистенціальних проблем
- алармізм = засіб екологічного виховання
- алармізм = відсутність практичних дій
- алармізм = заклик до подолання екзистенціальних проблем
- алармізм = наслідок дигіталізації

Малюнок. Структура етимологічного та базового рівнів алармізму

У цілому результати дослідження дозволяють зробити висновок, що семантична структура концепту постійно поширюється, залучає нові значення, формується під впливом нових реалій, нових загроз або того, що особистість сприймає як загрозу, що, у свою чергу, дозволяє зробити висновок про поширення впливу алармістичного світосприйняття на поведінку індивідууму в українському суспільстві.

Важливо зазначити, що в рамках дослідження підлягали вивчення особливості репрезентації алармізму в українському соціально-політичному дискурсі, у зв'язку з чим набуває актуальності проведення досліджень у руслі компаративістики, котрі дозволять виявити особливості

проявів алармізму в інших культурах, країнах, національних суспільствах, різних типах дискурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбатюк, Т. В. Опозиція трансгуманізм і алармізм: перспективи розвитку// Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». 2011. № 940. Вип. 42. URL: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/1990/1671> (date of access: 23.05.2021).

2. Дейк, Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Т. А. ван Дейк; составление В. В. Петрова; пер. с англ. яз. под ред. В. И. Герасимова ; вступ. ст. Ю. Н. Караулова, В. В. Петрова. / Пер. с англ. М., 1989. 310 с.

3. Карасик, В.И., Стернин, И.А. Антология концептов. Том 1. Волгоград: Парадигма, 2005. 352 с.

4. Кошарная, Г. Б., Кошарный, В. П. Триангуляция как способ обеспечения валидности результатов эмпирического исследования// Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. 2016. № 2 (38). С. 117 — 122.

5. Малікова, Ю. Методологічні засади дослідження алармізму як культурного феномену // Культура народів Причорномор'я. 2013. № 265. С. 143-146.

6. Малікова, Ю., Шубін, О. Алармізм: витоки формування в українській культурній моделі// Вісник Донбаського державного педагогічного університету. Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства: зб. наук. пр. / [заснов. Донбас. держ. пед. ун-т; редкол.: В.М. Скіртач (голов. ред.) та ін.]. – 2020, вип. 1 (12). Слов'янськ: ДДПУ, 2020. С. 105 – 129.

7. Ньюман, Л. Неопросные методы исследования// Социологические исследования. 1998. № 6. С.119 — 129.

8. Степанов, Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. 3-е. изд., испр. и доп. М.: Академ. проект, 2004. 991 с.

9. Стернин, И. А. Методика исследования структуры концепта // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. С. 58-65.

10. Чирикова, А. Е. Влияние статуса пациента на поведение врачей// Вестник Института социологии. 2013. № 6. С. 67 — 98.

11. Korun, O, Yurdakök, O, Arslan, A., et al. The Impact of COVID-19 Pandemic on Congenital Heart Surgery Practice: An Alarming Change in

Demographics// Journal of Cardiac Surgery. 2020. P. 1–5. DOI:
org/10.1111/jocs.14914

12. Leipzig Corpora Collection. Dataset. URL: https://corpora.uni-leipzig.de/de?corpusId=ukr_mixed_2014 (date of access: 23.05.2021).

13. Lievens, T. Понимание проблем трудовых ресурсов здравоохранения: пособие по некоторым вопросам использования качественных методов//Рук. по мониторингу и оценке кадровых ресурсов здравоохранения, адаптированное для применения в странах с низким и средним уровнем доходов /Под ред. Mario R. Dal. Poz, Neeru Gupta, Estelle Quain, Agnes L. B. Soucat. BO3, 2012. С. 139-156.

14. Neuendorf, K. The Content Analysis Guidebook, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2002. 301 p.

15. Oster, U. Using Corpus Methodology for Semantic and Pragmatic Analyses: What Can Corpora Tell Us about the Linguistic Expression of Emotions?// Cognitive Linguistics. 2020. No 21 (4). P. 727-763

16. Sackett, R. Liberal Alarms: West German Press Coverage of US Civil Rights, 1950s to 1966// German Life and Letters. 2018. Vol. 71, Iss. 3. P. 308-330. DOI: org/10.1111/glal.12197

17. Steibel, F., Marinkova, M. Positive, Negative or Neutral? The “Appraisal” Variable in Content Analyses Studies of the Media// E-Compós, 2013. 16(2). Google Scholar. URL: <https://scholar.google.com/citations?user=tF53qSwAAAAJ&hl=th> (date of access: 23.05.2021).

18. Sullivan, G. T., Ozman-Sullivan, S. K. Alarming Evidence of Widespread Mite Extinctions in the Shadows of Plant, Insect and Vertebrate Extinctions// Austral Ecology. 2020. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/aec.12932>. DOI: org/10.1111/aec.12932

19. Thompson, C. M., Romo, L. K., Ben-Israel, P., Owens, M., Keita, S. Social Network Members' Responses to Friends' Breakup False Alarms// Personal Relationships. 2019. Vol. 26. Iss. 3. P. 383-539. DOI: org/10.1111/pere.12291

20. Thompson, C. M., Lin, H., Parsloe, S. Misrepresenting Health Conditions Through Fabrication and Exaggeration: An Adaptation and Replication of the False Alarm Effect// Health Communication. 2017. Vol. 33. P. 562–575. DOI: org/10.1080/10410236.2017.1283563

21. Weber, R. Basic Content Analysis (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage, 1990. 96 p.

22. Wosnitza, J. H. Alarm Index for Institutional Bank Runs//
International Journal of Finance & Economics. 2019. Vol. 24, Iss. 3, 1254-
1270. DOI: org/10.1002/ijfe.1715

VIACHESLAV STEPANOV

Candidate of Philosophical Sciences,

Associate Professor of the

***Department of Philosophy, History and Socio-Humanitarian
disciplines,***

SHEI “Donbas State Pedagogical University”

(Sloviansk, Ukraine)

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net

ORCID 0000-0002-2616-1462

ZHANNA KUNDII

Candidate of Pedagogical Sciences, Director of the Educational and

Scientific Medical Institute,

Poltava State Medical University

(Poltava, Ukraine)

e-mail: kundi.zh@ukr.net

ORCID 0000 —0002 —9739 —6624

YULIIA MALIKOVA

Assistant of the Department of Philosophy, History and Socio-

Humanitarian Sciences,

SHEI “Donbas State Pedagogical University”

(Sloviansk, Ukraine)

e-mail: malikova.youl@gmail.com

ORCID 0000-0001-9775-7381

CULTURALLY MARKED MANIFESTATIONS OF ALARMISM IN THE UKRAINIAN SOCIO-POLITICAL DISCOURSE

Abstract. *The article is devoted to the analysis of features, culturally marked manifestations of the alarmistic worldview in the socio-political discourse of modern Ukraine. The results of the study allow us to conclude that nowadays the alarmism in Ukrainian society is closely linked with its etymological meaning of anxiety, humanity's exhaustion, and the attempts to meet the challenges. Under the influence of modern realities, the transformations of the socio-cultural environment are connected, first of all, with the strengthening of the digitalization process leading to changes in each*

aspect of human life. As the result, alarmism acquires the new values, measurements, begins to be perceived as a call to increase the efficiency of ecological education, the formation of ecological culture of a man as an attempt to confront the existential challenges associated with numerous environmental problems. In other words, today there is a gradual expansion of the semantic structure of the studied concept, which acquires the new explicit and implicit meanings, which allows us to conclude that the alarmist worldview in the modern global society is growing, awareness of the approaching catastrophe acquires new dimensions, new manifestations, specifics of influence on human behavior, the behavior of social groups and national societies.

Keywords: *alarmism, concept, socio-political discourse, Ukrainian society, Ukrainian culture.*

ВЯЧЕСЛАВ СТЕПАНОВ

*кандидат философских наук, доцент кафедры философии,
истории и социально-гуманитарных дисциплин
Донбасский государственный педагогический университет
(г. Славянск, Украина)*

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net

ORCID 0000-0002-2616-1462

ЖАННА КУНДИЙ

*кандидат педагогических наук, директор Учебно-научного
медицинского института,
Полтавский государственный медицинский университет
(г. Полтава, Украина)*

e-mail: kundiyy.zh@ukr.net

ORCID 0000 —0002 —9739 —6624

ЮЛИЯ МАЛИКОВА

*ассистент кафедры философии, истории и социально-
гуманитарных дисциплин,
Донбасский государственный педагогический
университет
(г. Славянск, Украина)*

e-mail: malikova.youl@gmail.com

ORCID 0000-0001-9775-7381

КУЛЬТУРНО МАРКИРОВАННЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ АЛАРМИЗМА В УКРАИНСКОМ СОЦИАЛЬНО- ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. Статья посвящена анализу особенностей, культурно маркированных проявлений алармистического мировосприятия в социально-политическом дискурсе современности. Результаты, полученные в ходе исследования, позволяют сделать вывод, что на сегодняшний день алармизм в сознании представителей украинского социума тесно связан со своим этимологическим значением тревоги, осознанием человечеством себя на грани и попыткой противостоять вызовам. Под влиянием современных реалий, трансформаций социокультурной среды, связанных, прежде всего, с усилением процессов дигитализации, приводящих к изменениям каждого аспекта жизнедеятельности человека, концепт алармизма приобретает новые значения, измерения, начинает восприниматься как призыв, попытка противостоять экзистенциальным вызовам, связанным с многочисленными проблемами. Иначе говоря, на сегодняшний день происходит постепенное расширение семантической структуры исследуемого концепта, который приобретает новые эксплицитные и имплицитные значения, что позволяет сделать вывод, что алармистичность мировосприятия в современном глобальном социуме усиливается, осознание приближающейся катастрофы приобретает новые измерения, новые проявления, специфику воздействия на поведение человека, социальных групп, национальных обществ.

Ключевые слова: алармизм, концепт, социально-политический дискурс, украинское общество, украинская культура.

REFERENCES

1. Gorbatyuk, T. V. (2011). Opozyciya transgumanizm i alarmizm: perspektivi rozvitku [Opposition of the Transhumanism and Alarmism: the Prospects of Development]. *Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Teoriya kul'turi i filosofiya nauki»* [Bulletin of VN Karazin Kharkiv National University]. No 940 Iss. 42. URL:

<https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/1990/1671> (date of access: 23.05.2021) [in Ukrainian].

2. Dejk, T.A. van. (1989). *Yazyk. Poznanie. Kommunikaciya [Language. Cognition. Communication]*/ Eds. V. V. Petrova, V. I. Gerasimova, Yu. N. Karaulova. Moscow [In Russian].

3. Karasik, V.I., Sternin, I.A. (2005). *Antologiya konceptov [Anthology of Concepts]*. Tom 1. Volgograd: Paradigma [In Russian].

4. Kosharnaya, G. B., Kosharnyj, V. P. (2016). Triangulyaciya kak sposob obespecheniya validnosti rezul'tatov empiricheskogo issledovaniya. [Triangulation as a Way to Ensure the Validity of the Results of Empirical Research]. *Izvestiya vysshih uchebnyh zavedenij. Povolzhskij region. Obshchestvennye nauki [Proceedings of Higher Educational Institutions. Volga region. Social Sciences]*. No. 2 (38): 117 — 122. [In Russian].

5. Malikova, Yu. (2013). Metodologichni zasady doslidzhennya alarmizmu yak kul'turnogo fenomenu [Methodological Principles of the Study of Alarmism as a Cultural Phenomenon]. *Kul'tura narodov Prichernomor'ya / [Culture of the Peoples of the Black Sea Region]*. No. 265. P. 143-146. [in Ukrainian].

6. Malikova, Yu., Shubin, A. (2020). Alarmizm: vitoki formuvannya v ukraïns'kij kul'turnij modeli [Alarmism: Origins of Formation in the Ukrainian Cultural Model]. *Visnik Donbas'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Seriya: Social'no-filosofs'ki problemi rozvitku lyudini i suspil'stva [Herald of Donbas State Pedagogical University. Series: Socio-philosophical Problems of Development of Man and Society]*. Iss. 1 (12). Sloviansk, SHEI “Donbas State Pedagogical University”. P. 105 – 129. [in Ukrainian].

7. N'yuman L. 1998. Neoprosnye metody issledovaniya. [Non-questioning Research Methods]. *Sociologicheskie issledovaniya [Sociological Research]*. No. 6. P.119 — 129. [In Russian].

8. Stepanov, Y.S. (2004). *Konstanty: Slovar' russkoj kul'tury [Constants: Dictionary of Russian Culture]*. 3-e. izd., ispr. i dop. Moscow. Akadem. Proekt. [In Russian].

9. Sternin, I. A. (2001). Metodika issledovaniya struktury koncepta [Methodology for Studying the Structure of a Concept]. *Metodologicheskie problemy kognitivnoj lingvistiki [Methodological Problems of Cognitive Linguistics.]*. Voronezh: Voronezh State University, P. 58-65. [In Russian].

10. Chirikova A. E. (2013) Vliyanie statusa pacienta na povedenie vrachej. [Influence of the Patient's Status on the Behavior of Doctors].

Vestnik Instituta sociologii [Bulletin of the Institute of Sociology]. No 6. P. 67 — 98. [In Russian].

11. Korun, O, Yurdakök, O, Arslan, A., et al. (2020). The Impact of COVID-19 Pandemic on Congenital Heart Surgery Practice: An Alarming Change in Demographics. *Journal of Cardiac Surgery*. P. 1–5. DOI: org/10.1111/jocs.14914 [In English].

12. *Leipzig Corpora Collection*. URL: https://corpora.uni-leipzig.de/de?corpusId=ukr_mixed_2014 (date of access: 23.05.2021) [In English].

13. Lievens, T. (2012). Ponimanie problem trudovyh resursov zdavoohraneniya: posobie po nekotorym voprosam ispol'zovaniya kachestvennyh metodov [Understanding the Problems of Health Workforce: A Guide to Some Issues of Using Qualitative Methods]. *Ruk. po monitoringu i ocenke kadrovyyh resursov zdavoohraneniya, adaptirovannoe dlya primeneniya v stranah s nizkim i srednim urovnem dohodov [Guidelines for Monitoring and Evaluating Human Resources for Health, Adapted for Use in Low- and Middle-income Countries]*/Eds. Mario R. Dal. Poz, Neeru Gupta, Estelle Quain, Agnes L. B. Soucat. WHO. P. 139-156. [In Russian].

14. Neuendorf, K. (2002). *The Content Analysis Guidebook, Thousand Oaks, CA: Sage Publications*. [In English].

15. Oster, U. (201). Using Corpus Methodology for Semantic and Pragmatic Analyses: What Can Corpora Tell Us about the Linguistic Expression of Emotions? *Cognitive Linguistics*. No 21 (4). P. 727-763 [In English].

16. Sackett, R. (2018). Liberal Alarms: West German Press Coverage of US Civil Rights, 1950s to 1966. *German Life and Letters*. Vol. 71, Iss. 3. P. 308-330. DOI: org/10.1111/glal.12197

17. Steibel, F., Marinkova, M. (2013). Positive, Negative or Neutral? The “Appraisal” Variable in Content Analyses Studies of the Media. *E-Compós*. 16(2). Google Scholar. URL: <https://scholar.google.com/citations?user=tF53qSwAAAAJ&hl=th> (date of access: 23.05.2021) [In English].

18. Sullivan, G. T., Ozman-Sullivan, S. K. (2020), Alarming Evidence of Widespread Mite Extinctions in the Shadows of Plant, Insect and Vertebrate Extinctions. *Austral Ecology*. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/aec.12932>. DOI: org/10.1111/aec.12932 [In English].

19. Thompson, C. M., Romo, L. K., Ben-Israel, P., Owens, M., Keita, S. (2019). Social Network Members' Responses to Friends' Breakup False

Alarms. *Personal Relationships*. Vol. 26. Iss. 3. P. 383-539. DOI: org/10.1111/pere.12291 [In English].

20. Thompson, C. M., Lin. H., Parsloe, S. (2017). Misrepresenting Health Conditions Through Fabrication and Exaggeration: An Adaptation and Replication of the False Alarm Effect. *Health Communication*. Vol. 33. P. 562–575. DOI: org/10.1080/10410236.2017.1283563 [In English].

21. Weber, R. (1990). *Basic Content Analysis* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage [In English].

22. Wosnitza, J. H. (2019). Alarm Index for Institutional Bank Runs. *International Journal of Finance & Economics*, Vol. 24, Iss. 3, 1254-1270. DOI: org/10.1002/ijfe.1715 [In English].

УДК 37.0 (1) (14)

ВАСИЛЬ КУШЕРЕЦЬ

*доктор філософських наук, професор, член-кореспондент
Національної академії педагогічних наук України, голова
правління Товариства «Знання» України,
президент Університету сучасних знань
(м. Київ, Україна)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0002-2688-6570*

ЮЛІЯ ЮЩЕНКО

*кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії на соціальних наук
Полтавського державного медичного університету
(м. Полтава, Україна)
e-mail: Julia.yu@ukr.net
ORCID 0000 – 0002 – 2883 -2621*

ОЛЕКСАНДР ПУГАЧ

*спеціаліст, аспірант кафедри філософії, історії та
соціально-гуманітарних наук,
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)
e-mail: Razkolnikov@meta.ua
ORCID 0000-0003-1416-3262*

**КОНЦЕПТ ОСВІТИ В ФІЛОСОФІЇ НОВІТНІЙ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВИ (1991 — 2021 РР.)**

*Анотація. В статті розглядається розвиток
філософської думки в освітній сфері на межі століть та в
умовах утворення незалежної української держави.*

Визначення та детальний розгляд освітніх принципів філософії України в умовах незалежності дозволить розглянути всі необхідні умови по утворенню системи освіти в перші роки незалежності, в час державотворчих процесів, тому – необхідність розгляду освітніх змін та підходу до педагогічних процесів як на законодавчому рівні, так і в побутовому, дозволить під іншим ракурсом продивитись розвиток держави, яка до цього була незалежною в новій та новітній історії лише формально, та інколи навіть не мала автономних прав. Нова та новітня історія України – це велика кількість держав на теренах найбільшою за площею європейською державою. І саме в новітній історії вдалось об'єднати ці землі в єдину державу, хоч і без реальних прав на самовизначення. Тому, цікаво долучитись до розгляду конкретної ситуації, коли незалежність не тільки задекларована, а й фактична. Новітня історія України, зокрема, період незалежності та розбудови держави є необхідним елементом для визначення майбутніх тенденції в освіті та етнопсихології. Визначення характерних ознак епохи незалежності є необхідним елементом вивчення філософії освіти, як української, так і загальносвітової. Тому, висновки зі статті будуть використанні для аналізу в останньому розділі, який присвячений безпосередньо концепції освіти в українській філософії в новітній історії.

Ключові слова: *концепт освіти, філософія, освітній процес, педагогіка, ментальність.*

Завдання дослідження: Консерватизм української філософської думки довгий час залишався залежним від культурної політики різних держав, в яких відрізнялась як форма правління, так і політика до національних меншин. І, дивлячись на те, що протягом ХХ століття більшість

українських земель опинились в межах однієї держави, встигло сформуватись велике коло української інтелігенції.

Тому, важливо відзначити, що з 90-х років ХХ століття культурна політика держави веде боротьбу з економічними кризами та зміненням розуміння «успіху», тому що тоді на теренах колишнього Радянського Союзу, на фоні загальнодержавної кризи народжується велика група людей, яка фактично займається приватизацією державного майна, яке на той час припиняє бути важливим активом через перехід від планової економіки до ринкової.

Через такі фактори цей період найбільш цікавий для аналізу філософської та освітньої думки, їх синтезу та змін, які все ж таки почали відбуватися.

Тому в статті будуть розглянуті зміни в освітній моделі та підходи до освіти, які утворилися в незалежній історії. На це впливало безліч факторів. Зокрема, економічні та культурні зв'язки з сусідніми державами, взаємодія з країнами Західної Європи та Сполученими Штатами Америки та обрання власного шляху розвитку.

Мета дослідження: розглянути зміни в концепті освіти України в період незалежності, ставлення держави до освітньої політики і сучасні освітні тенденції. Окрема увага приділяється розвитку середньої освіти в 2010-х та 2020-х роках, та розгляду змін освітніх парадигм в загальноосвітній школі після впровадження Нової Української Школи (НУШ). Зробити огляд ситуації, яка склалась на межі десятиліть в ХХІ столітті, а саме з 2010 по 2021 рік та розглянути вплив соціально-політичної ситуацію на освіту.

Викладення основного матеріалу: розглядаючи епоху незалежної України, слід зазначити, що загальний закон про освіту глобально змінювався лише двічі: в 1991 році, та в 2017 (Галах, 2014, с. 275 — 276). За цей час відбулось багато

важливих подій, такі як перехід на 12-бальну систему, складання перших незалежних оцінювань знань учнів. Все це гарантувало певну об'єктивність та неупередженість думок, відносно рівня володіння навчальним матеріалом здобувачем освіти. Розглядаючи позитивні зміни, що характеризують стан української шкільної освіти, перш за все, варто назвати деідеологізацію, демократизацію та гуманізацію навчального процесу. Акцент було зміщено на формування національної ідентичності в учнів шляхом збільшення кількості годин на вивчення мови та літератури, історії України, введення додаткових українознавчих факультативних курсів (Чернікова, 2015, с. 200 — 201).

Ситуація з вивченням мов національних меншин також демонструвала позитивні тенденції. В результаті суспільно-політичних подій держава змінювала підходи до освіти учнів цієї категорії. Викладання рідної мови стає навчальним предметом, частина інших предметів також викладалась мовами національних меншин. Держава підтримувала видавництво художніх та навчальних книжок мовами національних меншин, під них адаптувались і вже наявні матеріали українською мовою.

Головні проблеми освітньої галузі — перш за все, це застаріла, частково або повністю відсутня матеріально-технічна база освіти, яка відповідала б необхідним нормативам та потребам суспільства. Це призводить до скорочення мережі шкіл, дошкільного та позашкільного виховання, паралельно з цим – все більше зростає кількість освітніх закладів, які проводять заняття у кілька змін. Ситуація із підручниками, методичними посібниками стає з кожним роком все більш критичною. Соціальний престиж праці педагогічних працівників знижується, скорочується професорсько-викладацький корпус та науковий потенціал вищих навчальних закладів, зростає навантаження на

одного викладача без необхідної фінансової стимуляції, яка б слугувала покращенню соціально-побутового життя освітніх працівників.

Однією з негативних тенденцій вищої освіти стало перевищення кількості студентів-випускників ВНЗ над необхідним державним замовленням спеціалістів широкого переліку спеціальностей, зокрема економічних та юридичних; відсутність плану за розподілом випускників вищих навчальних закладів, які знаходяться у державній формі власності. Дана проблема сприяла збільшенню кількості безробітних громадян з вищою освітою (Ткаченко, 2019, с.173).

Тому і досі залишається багато різних проблем філософії освіти, зокрема, одне з найбільших питань стосовно використання державної мови в офіційній сфері. Спротив на місцях і досі існує, і тому двомовність, яка може бути плюсом для людини, відіграє гальмівну роль в суспільстві, розгортаючи новаторство до консерватизму, тому, існує кілька головних проблем в філософії української освіти – це невизначеність в мовному питанні, консерватизм, який і досі має доволі сильні позиції в окремих регіонах України, відсутність вирішення ментальних питань з самоідентифікації, на додачу до визначення необхідних знань, умінь та навичок (Ткаченко, 2019, с.174). Все це дає зрозуміти, що для вирішення цих питань потрібно чекати не один десяток років, паралельно впроваджуючи реформи.

Розглядаючи розвиток освітньої думки в Україні та її вплив на філософію ХХІ століття, важливо виділити характерні зміни. Насправді, цей період можна назвати часом впровадження докорінних змін, які в 1990-ті роки мали скоріше формальний статус та повільно впроваджувались у південно-східних регіонах України. Від

проголошення незалежності і до 2002 року державі вдалось створити самодостатню систему освіти. З цього року вимоги до здобувачів освіти змінились, і більше не спираються на консерватизм минулого і на початку нового століття відбувається модернізація процесів [Чернікова, 2015, с. 200-201].

Згідно з доповіддю Національної академії педагогічних наук, в ХХІ столітті розвиток української освіти поділяється на такі періоди:

1. З 2003 по 2013 рік, коли розвиток освіти відбувається в умовах розширення спектру впливів європейської інтеграції та світової глобалізації

2. З 2014 по наш час, саме в цей період був змінений закон України «Про освіту», який був затверджений в 2017 році (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016, с. 7-8).

З 2014 року розвиток освіти відбувається в умовах російської агресії, тому особливим аспектом стає національно-патріотичне виховання. У рамках євроінтеграційного курсу держави, у 2014 році було прийнято новий Закон «Про вищу освіту», побудований на засадах створення Європейського простору вищої освіти. Розпочато комплексну модернізацію освітньо-наукової сфери. З цього часу стратегічним пріоритетом стало формування нації, яка постійно навчається, засвоюючи одночасно демократичні цінності, розвиваючи громадянське суспільство, утверджуючи людиноцентризм в освіті (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016). Друге десятиріччя ХХІ століття – це впровадження змін в системі підготовки здобувачів освіти на всіх ланках, від початкової освіти до вищої. Прискорення модернізації освіти відбулось у 2014

році, коли необхідність змін стала очевидною після початку російської агресії, яка продовжується і досі.

З 2015 року знову розпочалась дискусія про повернення до 12-річного навчання. Зокрема, це відбулося при обговоренні «Концепції розвитку освіти в Україні з 2015 по 2025 рік». В ньому виділені 5 основних напрямів розвитку середньої освіти, зокрема:

- повернутися до 12-річного навчання в школі та узгодити з типовими європейськими нормами загальну тривалість навчального року;

- застосувати ЗНО при переході на різні рівні навчання у школі (з I на II ступінь рейтинг враховується лише для моніторингу якості освіти, з II на III ступінь - для диференціації подальшої освітньої траєкторії: професійна школа, ліцей, гімназія та інші типи ЗНЗ (підготовка до вищої освіти);

- передбачити з 2017 року повний перехід старшої школи на профільну підготовку та створити навчальні заклади нових типів (III ступеня);

- забезпечити здобуття освіти і ступеня за місцем проживання, використовуючи різні форми навчання (сімейне, індивідуальне тощо);

- запровадити з 2018 року обов'язкову національну багаторівневу сертифікацію випускників старшої школи й закладів професійної освіти з іноземних мов та комп'ютерних технологій;

- забезпечити рівний доступ до освіти шляхом легалізації й спрощення процедури сімейного, індивідуального, екстернатного навчання, консолідації мережі шкіл;

- перейти з 2015 року на систему відбору/замовлення підручників, навчальних посібників та інших навчальних

засобів безпосередньо школами, скасувати конкурси навчальної літератури;

- змінити систему оплати праці вчителів і керівників шкіл, відмовившись від поурочної оплати, та перейти на оплату повного робочого дня педагогічного працівника тощо (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016, с. 11-12).

Варто зазначити, що один із стратегічних напрямків розвитку середньої освіти – це зміна системи оплати праці педагогічних працівників та адміністрації шкіл. На це впливають ряд об'єктивних причин - низький рівень оплати праці молодих спеціалістів, позначається на престижності професії. Відсутність соціальної допомоги з боку держави фактично не залишає вибору, а одноразова грошова допомога, яка дорівнює чотирьом прожитковим мінімумам кардинально не змінює ситуацію, адже інша частина відповідної постанови зобов'язує випускників працювати декілька років в державній школі. Через відсутність стимулювання, з кожним роком середній вік педагогічних працівників все збільшується і в підсумку, держава має брак кваліфікованих кадрів, що особливо відображається в селищах та маленьких містах, де один вчитель може викладати до 5 дисциплін, які можуть бути в тому числі з різних кафедр.

В концепції розвитку української освіти, зокрема її ланки середньої освіти, головною метою визначається – вміння навчатись в будь-якому віці та покращення конкурентоспроможності української освітньої системи. Проте, через бюрократизацію освіти та наявність великого обсягу паперової роботи, поширеними стають такі явища, як «професійне вигорання» та «професійна деформація», що у свою чергу ускладнює процеси дотримання освітніх стандартів педагогами.

Тому, теоретичне вирішення проблеми та реалізації всіх задумів натрапляють на перепони практичної реалізації. І всі задуми про профільну старшу школу, багаторівневу сертифікацію випускників старшої школи та середньо-спеціальних закладів та ЗНО між рівнями навчання в середній школі реалізуються з труднощами, і неможливі без подальшого вирішення проблем з кадровим складом. Нестачу вчителів середньої школи все більше відчувають навіть обласні центри та міста-мільйонники, через це наявні ризики щодо повного виконання цілей програми розвитку освіти на десятиріччя.

Певні зрушення відбулись в сферах початкової та інклюзивної освіти. Зокрема, в початковій школі – це введення в 2018-2019 навчальному році програми НУШ, яка в 2017-2018 році запроваджувалась в пілотному режимі в 100 українських школах. Головними завданнями НУШ стало введення 10 ключових компетенцій:

1. Спілкування державною (і рідною, у разі відмінності) мовою;
2. Спілкування іноземними мовами;
3. Математична компетентність;
4. Основні компетентності у природничих науках і технологіях;
5. Інформаційно-цифрова компетентність;
6. Уміння вчитися впродовж життя;
7. Ініціативність і підприємливість;
8. Соціальна та громадянська компетентності;
9. Обізнаність та самовираження у сфері культури;
10. Екологічна грамотність і здорове життя (Нова Українська Школа концептуальні засади реформування середньої школи, 2016, с. 14-16).

У переліку зазначених компетенцій акцент зроблено на багатогранність розвитку особистості учнів, про що

свідчать вимоги до знання державної, і/або рідної мови, а також іноземної мови, перетворюючи білінгвізм до полілінгвізму, коли кожен громадянин України в майбутньому на вільному рівні має володіти українською мовою, а також іноземною. Це є гармонійним продовженням проєвропейської політики в сучасній українській освітній та культурній думці. Йдеться про посилення комунікації саме з англійськими або романогерманськими мовними групами. Інтеграція в європейський культурний простір наразі є основним завданням української політики на будь-якому рівні, про що засвідчує доповнення в преамбулі до Конституції України, зміни до якої були прийняті 07.09.2019 року (Конституція України, 2021).

Наступна важлива компетенція, на яку варто звернути більше уваги – це вміння навчатись впродовж життя. В ній висловлюється думка, що школа – не тільки джерело нових знань, а також заклад, який впроваджує практичні навички. Недосконалий освітній процес приводить до відсутності необхідних практичних навичок після завершення середньої або старшої школи. І це стосується не стільки фахових навичок, скільки вміння ефективно самоорганізації навчання впродовж життя, формування базових soft skills, які необхідні спеціалістам. Саме зазначені фактори найчастіше підлягають критиці з боку освітніх експертів, педагогів, здобувачів освіти. Тому, виховання особи, яка вміє знаходити баланс між теоретичними та практичними знаннями, а також вміння їх засвоїти в будь-якому віці – є важливим завданням НУШ, впровадження якої розпочнеться з 2022-2023 навчального року і в середній школі. Серед потенційних загроз повноцінної реалізації програми можна виділити — погіршення економічного стану держави, кардинальну

зміну пріоритетів держави в освітній галузі через зміну політичного керівництва, недостатню фаховість педагогічних кадрів тощо.

Власний розвиток мала також інклюзивна освіта. Розвитку знань, умінь та навичок дітей з особливими потребами завжди приділяється багато уваги. Створювалася мережа навчальних закладів для дітей з особливими потребами, проводилося навчання кваліфікованих педагогічних працівників, розробка нової методичної бази, все це відбувалося протягом ХХ-ХХІ століття. Тому, актуальність цього напрямку в освіті з кожним роком лише посилюється відповідно до загальноєвропейських стандартів.

Інклюзивна освіта регулюється Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту». Згідно зі статистикою, за чотири роки, з 2015 по 2019 рік, кількість учнів в інклюзивних класах зросла — з майже 3 тисяч учнів до 18 (Освіта в Україні: Виклики і перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник, 2020, с. 57-58). Це говорить про актуальність інклюзивної освіти та зростання професійного кадрового складу серед вчителів, які навчають дітей з особливими потребами.

Висновки. Існує ряд суперечностей, що характеризують філософію української освіти на межі ХХ-ХХІ століття. З одного боку, це визнання довгої боротьби українського народу за свій суверенітет та українську мову у державній сфері. Зокрема, офіційне визнання України світом в межах майже всієї території, де мешкають українці, надання українській мові статусу державної, та повноцінне визнання української нації, яка завжди знаходилася в сутінках інших держав і ніколи не могла отримати необхідного обсягу прав для здійснення власних

державницьких домагань. Тому, такі зміни відобразились в освіті – почали з'являтися нові вимоги до освіти, яка українізувалась і стала спрямовуватися на об'єктивність та формування відкритості і демократизму у новій генерації, через що тоталітарні методи на офіційному рівні відходять в минуле, і тепер провідною силою стає демократизм, прояви якого відображались лише в документах, коли Україна була формально незалежною державою.

В 1990-ті роки, у зв'язку з переходом до ринкової економіки, попит на традиційні професії знижується, тому в цей період формується запит на нові спеціальності, пов'язані зі сферою бізнесу. Державна система вищої освіти не була спроможна швидко та адекватно відреагувати на суспільний попит. Через що, з'явилися нові виклики в освітній системі. Перш за все – це зменшення впливу держави на нове покоління, яке фактично виховувалась не за державними законами, чи батьківськими правилами, а скоріше за неформальними правилами, які тоді діяли в суспільстві.

Паралельно з цим відбувається скорочення кількості навчальних закладів по всій країні через відсутність відповідної матеріально-технічної бази. Фінансування навчальних закладів відбувається в недостатній кількості, і тому, праця і навантаження на педагогічних працівників збільшується. Додатково, збільшується кількість безробітних, які мають вищу освіту. Цей момент стає вирішальним в падінні авторитету державного сектору. Через це – на трудовий ринок виходить велика кількість спеціалістів, яких неможливо забезпечити роботою за фахом.

Після стабілізації ситуації на початку 2000-х років виявились проблеми, які назрівали ще в 1990-х роках, коли культурна політика залежала від економічної. І

центральним питанням стає мова. Тісні культурні зв'язки з Російською Федерацією, а також наявність виховної мети освіти лише в виховних планах педагогічних працівників в навчальному середовищі ледве не привів до роз'єднання країни в 2004-2005 на виборах президента України, коли суспільство було політизованим настільки, що пів-країни ледве не відділилось. Ця ситуація на той момент була критичною, та була сигналом для влади. І за 2005-2010 рік були зроблені дії для того, щоб хоч якось покращити становище української мови та культури. З 2010 по 2013 рік всі ці зміни були згорнуті, але саме з 2005 року освіта стала по справжньому українською, і ніхто з нових президентів та урядовців не наважився підірвати основи національної політики в мовному питанні. Тим не менш, невирішені освітні, культурні та філософські питання, призвели до окупації частини української території.

Зокрема, це відображається в реформуванні середньої школи. Введення в 2017-2018 році Нової Української школи (НУШ) – це намагання актуалізувати навчальний процес та зробити випускника української школи конкурентоздатним. Зміна орієнтирів на безперервне навчання та критичне мислення, акцент на вмінні об'єктивно та неупереджено, введення нової навчальної дисципліни у старшій школі під назвою «Громадянська освіта», надає учням необхідні знання, уміння та навички з соціологічних, культурних та економічних питань. Додатково, більше уваги приділяється інклюзивній освіті, кількість учнів якої невпинно зростає з кожним роком, про що свідчать матеріали Інформаційно-аналітичної збірки Міністерства освіти і науки України.

Тому наразі відбулись докорінні зміни, і в 2010-2020-х роках українська національна політика відповідає сучасним викликам. Зміни в освіті стають дійсно суттєвими, бо російська окупація зробила головне – об'єднала навколо

спільних проблем та мобілізувала суспільство на боротьбу за державний суверенітет. Через що, у філософії освіти на 30-му році незалежності прийшли необхідні зміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галах, В. В. Специфіка реформування середньої освіти в незалежній Україні // Таврійський вісник освіти. 2014. №4. С. 274–281.

2. Гришук, Г. Розвиток початкової освіти в Україні за роки незалежності // Освітологічний дискурс. 2017. №1. С. 227–234.

3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. (date of access: 13.06.2021).

4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні /Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с

5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/no-va-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (date of access: 13.06.2021).

6. Освіта в Україні: Виклики і перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/ser-pneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>. (date of access: 13.06.2021).

7. Ткаченко, У. Розвиток вищої освіти в незалежній Україні 1991 – 2002 рр.)// Молодь і Ринок. 2019. №6. С. 171–175.

8. Чернікова, Л. Ф. Розвиток освіти в сучасній Україні: освітньо-правовий аспект//Вопросы духовной культуры. 2015. №49. С. 199–203.

VASYL KUSHERETS

*Doctor of Philosophy, Professor,
Corresponding members of
the National Academy of Sciences of Ukraine,
Chairman of the
Board of Ukrainian Society “Knowledge”,
President of University of Modern Knowledge
(Kyiv, Ukraine)*

*e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0002-2688-6570*

OLEKSANDR PUHACH

*Specialist degree, post-graduate student of the Department
of Philosophy, History and Socio-Humanitarian Sciences,
Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Ukraine)*

*e-mail: Razkolnikov@meta.ua
ORCID 0000-0003-1416-3262*

YULIA YUSHENKO

*Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor of the
Department of Philosophy and Social Science,
Poltava State Medical University
(Poltava, Ukraine)*

*e-mail: Julia.yu@ukr.net
ORCID 0000 – 0002 – 2883 -2621*

**THE CONCEPT OF EDUCATION IN PHILOSOPHY OF
CONTEMPORARY HISTORY OF UKRAINE UNDER
THE CONDITIONS OF DEVELOPING THE
INDEPENDENCE OF THE STATE (1991 — 2021)**

*Abstract. The article considers the development of
philosophical thought in the field of education at the turn of the*

centuries and under the conditions of the formation of an independent Ukrainian state. Definition and detailed consideration of the educational principles of philosophy of Ukraine under the conditions of independence will allow considering all the necessary conditions for the formation of the system of education during the first years of independence, during state-building processes, therefore - the necessity of consideration of educational changes and approach to pedagogical processes, both at the legislative level and domestic one, will allow looking at the development of the state from a different perspective, which before was independent in Modern and Contemporary History only formally, and sometimes did not even have autonomous rights. The Modern and Contemporary History of Ukraine is a large number of states on the territory of the largest European state. And it is in Contemporary History that these lands have been united into a single state, although without real rights to self-determination. Therefore, it is interesting to join the consideration of a specific situation when independence is not only declared, but also actual. Contemporary History of Ukraine, in particular, the period of independence and state building is a necessary element for determining future trends in education and ethnopsychology. Defining the characteristics of the independence era is a necessary element in the study of the philosophy of education, both Ukrainian and global. Therefore, the conclusions from the article will be used for conclusion and analysis in the last section, which is devoted directly to the concept of education in Ukrainian philosophy in Contemporary History.

Keywords: *concept of education, philosophy, educational process, pedagogy, mentality.*

ВАСИЛИЙ КУШЕРЕЦ

*доктор философских наук, профессор,
член-корреспондент Национальной академии
педагогических наук Украины,
председатель правления Общества «Знание» Украины,
президент Университета современных знаний
(Киев, Украина)*

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net

ORCID 0000-0002-2688-6570

АЛЕКСАНДР ПУГАЧ

*аспирант кафедры философии, истории и социально-
гуманитарных наук,
Донбасский государственный педагогический
университет
(г. Славянск, Украина)*

e-mail: Razkolnikov@meta.ua

ORCID 0000-0003-1416-3262

ЮЛИЯ ЮЩЕНКО

*кандидат философских наук, доцент кафедры
философии и социальных наук
Полтавского государственного медицинского
университета (Полтава, Украина)*

e-mail: Julia.yu@ukr.net

ORCID 0000 – 0002 – 2883 -2621

**КОНЦЕПТ ОБРАЗОВАНИЯ В ФИЛОСОФИИ
НОВЕЙШЕЙ ИСТОРИИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ
РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ ГОСУДАРСТВА
(1991 — 2021 ГГ.)**

Аннотация. В статье рассматривается развитие философской мысли в образовательной сфере на рубеже веков и в условиях образования независимого украинского государства. Определение и детальное рассмотрение образовательных принципов философии Украины в

условиях независимости позволит изучить все необходимые условия для формирования системы образования в первые годы независимости, во время усиления процессов становления государственности, что обуславливает необходимость рассмотрения образовательных изменений и подходов к педагогическим процессам как на законодательном уровне, так и на бытовом, что позволит под другим ракурсом просмотреть развитие государства, которое до этого было независимо в новой и новейшей истории лишь формально, и иногда даже не имело автономных прав. Новая и новейшая история Украины — это большое количество государств на территории самой большой по площади европейской страны. И именно в новейшей истории удалось объединить эти земли в единое государство, хотя и без реальных прав на самоопределение. Поэтому интересно приобщиться к рассмотрению конкретной ситуации, когда независимость не только задекларирована, но и фактическая. Новейшая история Украины, в частности, период независимости и развития государства является необходимым элементом для определения будущих тенденций в образовании и этнопсихологии. Определение отличительных признаков эпохи независимости является необходимым элементом изучения философии образования, как украинской, так и общемировой. Поэтому, выводы из статьи будут использованы для анализа в последнем разделе, который посвящен непосредственно концепции образования в украинской философии в новейшей истории.

Ключевые слова: *концепт образования, философия, образовательный процесс, педагогика, ментальность.*

REFERENCES

1. Halakh, V. V. (2014) Spetsyfika reformuvannia serednoi osvity v nezalezhnii Ukraini [Specifics of Secondary Education Reform in

Independent Ukraine]. *Tavriiskyi visnyk osvity [Tavriya Bulletin of Education]*. No. 4. P. 274–281. [in Ukrainian].

2. Hryshchuk, H. (2017). Rozvytok pochatkovoї osvity v Ukraini za roky nezalezhnosti [Development of primary education in Ukraine during the years of independence]. *Osvitolohichniy dyskurs [Educational discourse]*. No 1. P. 227–234. [in Ukrainian].

3. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>. (date of access: 13.06.2021). [in Ukrainian].

4. *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National Report on the State and Prospects of Education in Ukraine]*. (2016). National Academy of Educational Sciences of Ukraine Eds. V. H. Kremen, V. I. Luhovy, A. M. Hurzhii, O. Ya. Savchenko; Ch. ed. V. H. Kremen. Kyiv : Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].

5. *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [The New Ukrainian School: Conceptual Principles of Secondary School Reform]*. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (date of access: 13.06.2021). [in Ukrainian].

6. *Osvita v Ukraini: Vyklyky i perspektyvy [Education in Ukraine: Challenges and Prospects]*. (2020). Informatsiino-analitychnyi zbirnyk [Information-analytical collection]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>. (date of access: 13.06.2021). [in Ukrainian].

7. Tkachenko, U. (2019). Rozvytok vyshchoї osvity v nezalezhnii Ukraini 1991 – 2002 rr.) [Development of Higher Education in Independent Ukraine 1991 - 2002]. *Molod i Rynok [Youth and Market]*. No 6. P. 171–175. [in Ukrainian].

8. Chernikova, L. F. (2015). Rozvytok osvity v suchasnii Ukraini: osvitno-pravovy aspekt [Development of Education in Modern Ukraine: Educational and Legal Aspect]. *Voprosy dukhovnoi kultury [Questions of spiritual culture]*. No 49. P. 199–203. [in Ukrainian].

UDC 291.15

GEORGYI KHLIEBNIKOV

*Candidate of Philosophical Sciences,
Head of the Center of Scientific Information Studies in the
Humanities, INION RAN
(Moscow, Russia)
ORCID 0000-0001-5410-4807*

VIACHESLAV STEPANOV

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor of the
Department of Philosophy, History and Socio-Humanitarian
disciplines,
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
(Sloviansk, Ukraine)
e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net
ORCID 0000-0002-2616-1462*

PETRENKO ANASTASIA

*Postgraduate student of the Department of Philosophy, History
and Socio-humanitarian disciplines
Donbass State Pedagogical University
(Slavyansk, Ukraine)*

**THE IDEA OF GOD AS A RELIGIOUS AND
POLITICAL FACTOR OF THE UNIFICATION OF THE
JEWISH ETHNOS**

***Abstract.** The article deals with the investigation of specifics of understanding of God in Judaism in the 21st century. The authors consider such issues as the image of God, problems of interaction of God with His creations, and the whole*

Universe. The Torah and the Bible are used as the materials for the study.

As the result of the study, it has been concluded that God in Judaism is understood as the eternal one: He lives forever, without beginning and end, He is who was, exists, and will exist. It is worth adding that in modern Judaism explanations of the issues, connected with the divine, are realized due to the last scientific achievements. In other words, in the 21st century, Judaism explains the divine through the scientific.

Keywords: *God; Judaism; Midrash; Kabbalah; Zohar; created world; eternity; vacuum; Rambam; Ramban.*

Introduction. How do rabbis see God in Judaism in the 21st century? How is His image characterized and broadcasted in the media by modern educated followers of this one of the most ancient religions in the world? How does Judaism interpret the emergence of the world? What is the relationship between God and a man in modern times? And what changes (if any) can be seen in the 21st century compared, for example, with the 20th one?

The purpose of the study. For a believer, the main statements, postulates of his religion are the basis of a worldview. Thus, these and similar, not idle questions, constitute the main problem area of this article.

Statement of the main material.

Let us start with a seemingly simple one:

Does God have a body? And who is God in Judaism? According to Rav Reuven Kukin, God has no body. Rambam, in particular, writes that such expressions in the Torah, as "the hand of the Lord", or "the feet of God", or "the eyes of the Lord", and the like are metaphorical images, allegories. The necessity in such allegories is caused by the necessity to adapt saint narration to the level of people's understanding, based on categories of

physical, material bodies. So, the Torah speaks by the language of people. It makes all incomprehensible and anthropomorphic more human, gives it forms and actions inherent to the human language (Reuven Kuklin, 2020).

R. Kuklin indicates that people do not have a real opportunity to understand the true nature of God, since they are limited by the capabilities of the human body, its final submissions, the limitations of its concepts and ideas, while the essence of the Creator is not limited by anything. Therefore a person has no way to understand this. As authoritative evidence of this impossibility, the words of the prophet Eliyahu are quoted in prayer (Tikunei Zohar 17, 1): *“Lord worlds ... You are the Most High over all the higher. You are the Incomprehensible of all incomprehensible, thought is unable to comprehend you”* (quoted from Reuven Kuklin, 2020). The quotation emphasizes the thought of the best man is unable to understand the Creator! Therefore, probably, every human judgment about Him should be treated with a mental reservation-correction on the finiteness of this judgment about something otherwise.

Therefore, the only knowledge about the Creator is knowledge and representations associated with the relationship of the Creator to His creatures. In other words, it is always the uncompleted knowledge. Among such views, the following may be defined:

- the eternity of the Creator;
- His independence from others (things and beings);
- His unity and wholeness (He is not divided into parts);
- His oneness and uniqueness (He is one in the whole world, and there is no one but Him),
- His perfection and fullness (He is perfect in all kinds of perfection, His perfection hasn't any flaws or defects).

In the book, Adir ba-Marom Ramkhal writes the following: “When we talk about the Creator, we, of course, have in mind is

not its essence, but only his deeds" (quoted from Reuven Kuklin, 2020).

Similarly, Vilna Gaon writes in a commentary on the Zohar: "This is the great principle that we are forbidden to think of His essence, but only how He is revealed to us in His affairs" (quoted from Reuven Kuklin, 2020).

At the same time, God does not change with the times and does not depend on time. Rambam (Moreh Nevuhim 2, 30) writes that time was created by the Creator, it did not exist always. Vilna Gaon writes the same in comments on the Torah.

Moreover, the entire world created by the Lord does not exist on its own, and the Lord constantly maintains its existence. On the other hand, the Creator does not depend on the world. The Torah clearly says: "There is nothing but Him" (Devarim 4, 35). And Rambam explains that what is meant here: "the existence of all that exists, apart from Him, is not absolutely" (quoted from Reuven Kuklin, 2020). Thus, God is the supreme power that was created the world and has always supported its existence. And He has no body. At the same time, the Creator knows all that there is in worlds. Nevertheless, the absolute knowledge of the Creator is not contrary to the concept of freedom and choice. The Jewish sages said (Pirkei Avot 3:15): "*All is foreseen but freedom of choice is given*" (quoted from Reuven Kuklin, 2020).

The unity of God is that God is one and He is not divided into parts. His integrity is illustrated by the unambiguous words of Rambam: "This God is one, not two, and no more than two, but one, and there is no other unity in the world like His unity. He is not as one as a combination of many elements, and not like a body, which has parts and edges; but as the unity which has no analogs in the world" (quoted from Reuven Kuklin, 2020). This integrity of God is represented in the Jews' famous prayer "Shema Yisroel ..": "*Hear O Israel, the Lord our God, the Lord*

is One". Jews repeat these words, this prayer twice a day, emphasizes the unity and integrity of God.

At the same time, Ramhal in the book "Daat Tvunot" writes that "when we say that the Holy is One, ... it is not enough to understand that He alone possesses absolute existence ... and there is no creator but Him. We must also understand that there is no other sovereign or ruler of the world and all creatures, except him, and there is no one who could prevent him, and there are no obstacles to His will. Believes in the unity of the Creator must believe that for Him there are no obstacles and no one able to resist Him under any guise and from any side ... *There is no one under him, who would have the power in the world, no rulers or other authority... Moreover, He himself directly controls all created, everything that happens in the world happens by His will, and by His hands, not by chance, not by the laws of nature or fate. He himself judges all the earth and everything on it and decides everything that happens in the upper and lower worlds, up to the lowest step of Creation*" (quoted from Reuven Kuklin, 2020).

Speaking about the Name of God, R. Kuklin emphasizes that the name is a definition, an expression of the essence, defined concept. Since the essence of God people cannot understand, nevertheless, they can't determine, therefore, the Almighty has no proper name. There is no "self-designation", so all His names are not associated with Him, and His works, which are open to people (Sh Shemot Rabbah, 3). On Moses's question about His name, the Creator answered: "Sometimes they call me God Almighty (Kel Shakai), [sometimes] the Lord of Hosts (Ha-Shem Tzvaot), [sometimes] Gd (Elokim), [sometimes] Yud-Kay-Vav-Kay (a-Shem, the four-letter unpronounceable Name of the Almighty). When I judge my creations, my name is God, when I go to war against those who violate my law, my name is the Lord of Hosts, and when I surcharge for a man sins, my name

is God Almighty. But when I have mercy on My world, I am called Adoy-noah, because this Name means the property of mercy (Shemot 34, 6): Ha-Shem, God compassionate”. Therefore, the Lord answered Moshe: “I am who called (that is, I will be what I will be at that time) according to my deeds I am called” (quoted from Reuven Kuklin, 2020).

However, R. Kuklin notes that one name of God is still received in the sacred books of a more specific expression. This is the "proper name ", although, of course, the name does not say about the nature of God (it is impossible to define). This is the four-letter name “Yud-Kay-Vav-Kay”. Vilna Gaon says: this Name indicates that “the Most High exists eternally and He is unchanging. This Name indicates the fundamental difference between Him and the entire created world: all creatures exist only because such was His will, but He Himself does not depend on anyone and exists forever. Religious Jews do not pronounce it the way it is written “Yud-Kay-Vav-Kay” but they say Adoy-noah (the Lord), demonstrating respect for God.

At the same time, knowledge (but not belief in) about the existence of God, writes R. Kuklin, is the basis of Judaism. Or, as Rambam writes (Laws of the Foundations of the Torah, 1: 1): “The cornerstone and pillar of wisdom is the knowledge that there is the Primordial Being, and He is aware of everything that exists and all creatures in heaven and on earth, and between them do not exist except in the power of his true existence”(quoted from Reuven Kuklin, 2020). So, it is important to know, once again Kuklin emphasizes, that the Jewish religion is not based on faith, but knowledge: “**Know** therefore this day, and consider it in thine heart, that the Lord He is God in heaven above and upon the earth beneath: there is none else” (Devarim 4, 39). As it is written in the text: "know", not "believe.". The truth of the existence of God according to the Torah can be proved by using arguments of reason, so there is no need for

blind faith. As Rambam writes (Laws about the foundations of the Torah, 8: 1): “The sons of Israel did not believe Moshe because of the signs that he had made ... but because of what did they believe him? On mountain Sinai, they saw with their eyes and heard with their ears fire, voices, and torches. And he entered the fog, and a voice spoke to him, and we heard: “Moshe, Moshe, go tell them the following...” (quoted from Reuven Kuklin, 2020).

The usual objection of the materialists is refuted as follows: Who created God? Answering this question, the rabbi, first of all, stresses that between the Creator and His creation there is a fundamental difference: God who created the entire vast universe, of which we have an idea of being, is definitely not material. The one who decided that he will represent time and matter is not limited by them himself. He preceded the universe and existed without the slightest need for time and space. How do we know that everything must have a creator? Answering this question, Daniel Blas shows that everything that has boundaries, created by someone, has its reason: “everything that has a limit should have a preliminary cause that determines its properties; otherwise it would not be created in such way. Actually, the question of why this is so, and not something else, as evidenced by its creator” (quoted from Reuven Kuklin, 2020).

The fact of the existence of the entire universe in which we live, its quantitative limitations, and dependence on natural laws that determine its form, its properties testify to the Creator who preceded the universe and set its boundaries. However, it can't be applied to the Creator of this reality, because God has no form! If God has a form or boundaries, like all creatures, He would have hands and legs, then it would be logical to ask: who created Him, who limited in shape and size, who established that He would have two arms and two legs, and so on. But God by definition is infinite. He has no body, no semblance of a body,

no size or quantity because He is not material. And since He is the Creator of matter, space, and time, He qualitatively different from anything that has boundaries.

This is a real infinity that exists everywhere and at any time, as The Zohar says: "There is no place free from her." (Tikunei Zohar, 122: 2). That is, there is no place where there would be no God" (quoted from Reuven Kuklin, 2020). But God Himself does not depend on the universe and precedes any form of material existence reality. And since God is not material, He has no boundaries. Since He is not limited, He does not need boundaries either. Therefore, He is infinite (Ein Sof), He is the reason of all the reasons of any other reality exists. What does really "eternal" mean, and what else can we say about Him? And Daniel Blas points out the important difference, a common misconception about the eternity of God. "Eternal" does not mean in this case, "very long", as it may seem erroneous. Time is measured in movement and changes. Therefore, the true meaning of the word "eternal" is "unchanging, existing forever in the same state without movement and changes" (quoted from Reuven Kuklin, 2020). God does not age, does not grow, and does not decreases, does not move from place to place, like our universe. It is more correctly say about him: His reality exists and will always exist in a statically an eternal state without time. This is why He is eternal: He lives forever, without beginning and end, He is who was, exists, and will exist. As mentioned in Jewish prayers: "Sovereign of the Universe, who ruled all beings before the creation ... He will be always forever in His splendor. And He is the One and there is no (such) other, and there is no one who would be compared with Him and become like Him. He has no beginning or end. He is Almighty, and His strength belongs to him. He is my God, my eternally living Redeemer, the bulwark of my fate in an hour of troubles ... Unknowable,

Immutable, Inseparable, Indivisible, Great in strength and might ... ” (quoted from Reuven Kuklin, 2021a).

But then God can leave a man and why?

Rabbi Reuven Kuklin, considering this problem, quotes the following text from the Torah: “If you do not get my edification, and walk with me inconsistently; then I will walk with you impermanent... ” (Blas, 2020). The scientist underlines that these words of the Torah formulate the important rule: the Creator behaves with a person in the same way as a person behaves with Him. Prophet Azarya referring to King Asa clearly defines this principle as follows: (Divrei ha-Yamim 2, 15: 2): “The Lord is with you when you are with Him; and if you seek Him, you will find Him; if you leave Him, He will forsake you ” (quoted from Blas, 2020).

When a person constantly remembers the Creator and relies on Him, then the Creator "shows" himself; thus, a Jew who trusts in the Almighty clearly sees the Divine providence, "the hand of the Lord", which guides Him in everything along the path of life. If a person leaves the Lord, does not seek Him, and does not want closeness to Him, then the Lord "leaves" this Jew. Although the Creator continues to observe and rule over him, this rule is no longer obvious, it is hidden. Such a person cannot see "the hand of the Lord", it seems to him that his whole life is in the hands of chance and arbitrariness.

Continuing his addressing King Asa, the same prophet Azarya: “And Israel will have many days without the true God, without the guidance of a priest and the Torah. But they will turn in their need to God, the God of Israel, and they will seek Him, and He will be revealed to them” (quoted from Blas, 2020). Vilna Gaon, in a commentary on the book Divrei ha-Yamim, writes that here the prophet means the time of exile when Jews will wander in the countries of the diaspora. Despite the depressing spiritual situation of the Jews these days, the prophet

promises them that if they turn to the Creator, He will open to them. Moreover, the Creator never finally leaves the Jews and always provides an opportunity to return to Him. And this is what the Torah reports (Leviticus 26:44): “Yet despite this, when they are in the land of their enemies, I will not reject them or abhor them to destroy them completely, breaking my covenant with them. I am the LORD their God” (quoted from Blas, 2020). It is argued that at whatever low spiritual level the Jews were, no matter how they descend, the Lord does not reject His covenant with them, and He is waiting for their return.

Returning to the question of the existence of God, we must say that the seemingly "scientific" and increasingly accurate explanations of how our universe arose don't satisfy everyone. Scientists and schoolers are looking for other, possibly more understandable, explications. One of such explanations is offered by traditional religions, including the most ancient among them. Judaism, in my opinion, without denying data of modern science, gives them interesting rational interpretations within the framework of their traditional foundations and general concepts. The problem of the creation of the world nowadays is considered by the modern authoritative rabbi D. Blas.

The rabbi writes: “I recently read in an article that God has created the entire Universe from primary matter and that it was smaller than the head of a pin. It seems impossible that the star can fit on the tip of the pin. And even more — all Universe! This is impossible to comprehend by the mind. And if such a thing cannot be imagined, then it is all the more difficult for me to understand what happened before the Universe and what it means: there was nothing? Maybe there was some kind of vacuum or darkness?” (quoted from Reuven Kuklin, 2021a).

D. Blas confirms: "Brief scientific answer: yes, it was so!". “Science has revealed that all galaxies are gradually moving

away from each other, which means that in the past all-stars, that is, all the mass in the universe was concentrated in one tiny point, which is smaller than a pinhead. Ramban described this about 800 years ago in his commentary on the first verse of the book Bereshit, explaining that the Lord created the world from "Ain" - a certain primary pra-matter. Modern science has designated this super-dense foremother as a special point".

The fact that all solid materials are composed of very small particles - atoms that move with an incredibly huge speed. This movement creates, in his words, the illusion of volume, size, and forms. An atom consists of a nucleus made up of protons, neutrons, and electrons, which are extremely fast-moving around it. But this nucleus in an atom is so small, says the rabbi, that it can be compared to an ant on a football field. So the whole focus is the rapid movement of electrons around the nucleus. So, if all the particles in the universe stopped moving for a moment, they were again able to fit in the volume of a pinhead, the expert believes. Further, science has proven that the entire universe once arose at a certain moment. Time, but did not always exist, which means that before the Universe there was no matter, no time, no space - nothing. There was no universe, so there was no space either. This idea is very difficult for understanding and even unthinkable because human imagination is based on specific sensations of the five senses. As an example, rabbi D. Blas suggests thinking about a vacuum. When the bag is filled with air, it contains a connection of gases, when you remove all air from it, its particles immediately connect, and what forms between them is called a vacuum - lack of space.

Conditionally, we can say that before the Universe there was a state of absolute vacuum – empty of all matter, space and movement, the rabbi concludes. And even if it is impossible to imagine it, this idea is perceived by our mind. When matter does not exist, then there are no changes. Nothing is fixed, a condition

that has no cause and effect, because there is nothing that would cause a change or modification. Nothing is very easy to understand. This is an absence of matter and movement. Therefore, the emergence of the Universe, according to D. Blas, testifies to a Creator who preceded it and He was not limited by any limitations of matter and time. Since before there was no matter or energy in the Universe, hence the evidence that the one who created the Universe was not created from either matter or energy. In other words, its reality is not material, it is supernatural. Since before there was no space in the Universe, hence it follows that the One who created the Universe doesn't need space to exist. In other words, His reality has no material boundaries, it is infinite. And He is everywhere. Before the universe there was neither matter nor space, no distance, therefore, the One who created the Universe has no boundaries and divisions. His existence is infinite and limitless, in other words, He is absolute. Before the Universe there was no movement and flow of time (past, present, or the future), hence, the One who created the Universe does not depend on the "fourth" dimension - time. For the Creator, there is no movement and change, in other words, He is eternal. There are laws of nature in the Universe that arose together with matter from nothing - ex nihilo. This pattern organizes all materials in the universe into the infinitely difficult mathematical level. Hence, He, who created the Universe, conceived His laws to be logically justified, that is wisely and purposefully.

If we ask people from all over the world what the word "God" means, most likely they will answer: God is the creator of the world, He is not material, Infinite, Eternal, Absolute, Supreme Power, Wise with incomparable wisdom. Thus, it turns out that creations testify to their Creator and give a clear understanding of the existence of God. Thus, Judaism in the 21st century successfully justifies the concept of a non-

anthropomorphic God of the Old Testament, using modern sciences (physics, cosmology, etc.) as arguments.

The concept and ideas about God change from era to era: although the idea of God as the creator and ruler of the Universe has crystallized with sufficient clarity in the Bible. At the same time, it is worth taking attention to the factors identified in the different stages of development of this idea:

1) God of the family is an authentic concept; it is not reconstructed based on the beliefs of previous generations. And it belongs to the era described in the cycle stories about the patriarchs in the book of Genesis (the first half of the 2nd millennium BC). This idea played a very significant role in the development of the concept of the Creator. God of the family is in constant connection with the head of the clan.

2) The name of the head of the clan becomes an epithet for the name of God himself: for example, "God of Abraham", "God of Isaac" and "God of Jacob".

3) God concludes a treaty with the head of the clan and

4) distinguishes this genus from among all other genera

Various names and self-names of God, their meaning in stories dating back to biblical times. According to the biblical text (Exodus 6: 3), God named Yahweh opened to Moses firstly (Exodus 3: 13-14). The identity of God of the family and Yahweh is emphasized in this revelation and is one of the most important elements of the proclamation of the forthcoming liberation of the people from Egyptian slavery. So, the Jews were slaves, Pharaoh's slaves.

The Bible uses several palliative names for God. The most common of these is El, the oldest Semitic designation. The name meets Acadian or Canaan "ale" and Arabic "il" as a part of a proper name. It is believed that this term developed from the root 'yl' or 'wl'. It means "to be powerful". El is the head of all gods in the Canaanite pantheon. It was an archaic concept and already

in the time of Moses. In the Bible, 'ale' is rarely mentioned as the name of God, it almost always occurs as a common noun. Therefore, it may be preceded by a certain article: Ha-El - "this (real) God" (for example, Psalter 18:31, 33, 48; 57: 3). Sometimes 'ale' is used with some kind of epithet, for example, El-Elion. The word Elion in Hebrew means `superior, upper`. Applied to God, it can be translated as Almighty. Then, El 'olam' is the Eternal God (Gen. 21:33). El Shaddai - etymologically derived from concepts related to fertility. In Akkadian, this combination means "god of the mountains." In the Jewish tradition is the word Shaddai is interpreted as Almighty. But this is just a cultural tradition, Shaddai is a demon, spirit, angel, etc.

Conclusions. Thus, the conclusions may be formulated as the followings:

- 1) God has no body;
- 2) The entire world created by the Lord; the Creator does not depend on the world;
- 3) He is eternal: He lives forever, without beginning and end, He is who was, exists, and will exist;
- 4) There are several palliative names for God in the Bible.

REFERENCES

1. Reuven Kuklin. God. URL: <https://imrey.org/tag/god/> (date of access: 03/05/2020). [In Russian].
2. Reuven Kuklin. Who is God in Judaism. URL: <https://imrey.org/who-such-god-with-judaism/> (date of access: 03/05/2021). [In Russian].
3. Blas D. Who created God. URL: <file:///C:/Users/user1/Desktop/Г.Х/Как%20Вселенная%20доказывает%20существование%20Бога%20-%20Имрей%20Ноам.html> (date of access: 03/05/2020). [In Russian].
4. Reuven Kuklin Whom God leaves to fend for themselves. URL: <https://imrey.org/who-god-is-for-will-fate/> (date of access: 03/05/2020). [In Russian].

5. God URL:

[HTTPS://ELEVEN.CO.IL/JUDAISM/THEOLOGY/10682/#0101](https://eleven.co.il/judaism/theology/10682/#0101)
(date of access: 03/05/2020). [In Russian].

6. Monotheism. URL: <https://eleven.co.il/judaism/theology/>
(date accessed: 05/01/2020). [In Russian].

ГЕОРГІЙ ХЛЄБНИКОВ

*кандидат філософських наук, завідувач відділом
філософії
Центру гуманітарних науково-інформаційних
досліджень ІНІОН РАН
(Москва, Росія)*

ORCID 0000-0001-5410-4807

В'ЯЧЕСЛАВ СТЕПАНОВ

*кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії,*

*історії та соціально-гуманітарних дисциплін,
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)*

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net

ORCID0000-0002-2616-1462

ПЕТРЕНКО АНАСТАСІЯ

*аспірантка кафедри філософії, історії та
соціально-гуманітарних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)*

**ІДЕЯ БОГА ЯК РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЧИННИК
ОБ'ЄДНАННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО ЕТНОСУ**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей розуміння ідеї Бога як релігійно-політичного чинника об'єднання єврейського етносу в іудаїзмі у XXI столітті. Автори розглядають такі питання, як образ Бога, проблеми взаємодії Бога з Його творіннями та цілим Всесвітом. В якості матеріалів для вивчення були використані Тора, Біблія. В результаті дослідження було зроблено висновок, що Бог в іудаїзмі розуміється як вічний: Він живе вічно, Він не має початку і не має кінця, Він є тим, хто був, існує і буде існувати. Варто

додати, що в сучасному іудаїзмі пояснення питань, пов'язаних з божественним, реалізується завдяки останнім науковим досягненням. Іншими словами, у XXI столітті іудаїзм пояснює божественне через наукове.

***Ключові слова:** Бог; Іудаїзм; Мідраш; Кабала; Зохар; створений світ; вічність; вакуум; Рамбам; Рамбан.*

ГЕОРГИЙ ХЛЕБНИКОВ

*кандидат философских наук, заведующий отделом философии
Центра гуманитарных научно-информационных исследований*

ИНИОН РАН

(Москва, Россия)

ORCID 0000-0001-5410-4807

ВЯЧЕСЛАВ СТЕПАНОВ

*кандидат философских наук, доцент кафедры философии,
истории и социально-гуманитарных дисциплин*

Донбасский государственный педагогический университет

(г. Славянск, Украина)

e-mail: philosophy.kafedra@ukr.net

ORCID 0000-0002-2616-1462

ПЕТРЕНКО АНАСТАСИЯ

*аспирантка кафедры философии, истории и
социально-гуманитарных дисциплин*

Донбасский государственный педагогический университет

(г. Славянск, Украина)

**ИДЕЯ БОГА КАК РЕЛИГИОЗНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ
ФАКТОР ОБЪЕДИНЕНИЯ ЕВРЕЙСКОГО ЭТНОСА**

***Аннотация.** Статья посвящена исследованию особенностей понимания идеи Бога как религиозно-политического фактора объединения еврейского этноса в иудаизме XXI ст. Авторы рассматривают такие вопросы, как образ Бога, проблемы взаимодействия Бога с Его творениями и Вселенной. В качестве материалов для изучения были использованы Тора, Библия. В результате исследования был сделан вывод, что Бог в иудаизме понимается как вечный: Он живет вечно, Он не имеет начала и не имеет конца, Он является*

тем, кто был, есть и будет существовать. Стоит добавить, что в современном иудаизме объяснение вопросов, связанных с божественным, реализуется благодаря последним научным достижениям. Иными словами, в XXI веке иудаизм объясняет божественное через научное.

Ключевые слова: Бог, иудаизм; мидраш; кабала; Зохар; создан мир; вечность; вакуум; Рамбам; Рамбан.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Реувен Куклин. Бог. URL: <https://imrey.org/tag/бог/>(дата обращения: 03.05.2020).
2. Реувен Куклин. Кто такой Бог в иудаизме. URL: <https://imrey.org/кто-такой-бог-в-иудаизме/> (дата обращения: 03.05.2020).
3. Блас Д. Кто создал Бога. URL: file:///C:/Users/user1/Desktop/Г.Х/Как%20Вселенная%20доказывает%20существование%20Бога_%20-%20Имрей%20Ноам.html (дата обращения: 03.05.2020).
4. Реувен Куклин. Кого Бог оставляет на произвол судьбы. URL: <https://imrey.org/кого-бог-оставляет-на-произвол-судьбы/> (дата обращения: 03.05.2020).
5. БОГ URL: [HTTPS://ELEVEN.CO.IL/JUDAISM/THEOLOGY/10682/#0101](https://ELEVEN.CO.IL/JUDAISM/THEOLOGY/10682/#0101) (дата обращения: 03.05.2020).
6. Монотеизм. URL: <https://eleven.co.il/judaism/theology/> (дата обращения: 01.05.2020).

НАШІ АВТОРИ:

Дубініна В. О. — доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та суспільних наук Полтавського державного медичного університету, м. Полтава, Україна.

Количева Т. В. — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології, Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків, Україна.

Кундій Ж. П. — кандидат педагогічних наук, директор Навчально-наукового медичного інституту, Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, Україна.

Кушерець В. І. — доктор філософських наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, голова правління Товариства «Знання» України, президент Університету сучасних знань, м. Київ, Україна.

Лебедєв В. А. — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків, Україна.

Малікова Ю. О. — асистент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Могильова Н. — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри логопедії та спеціальної психології, Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна.

Мозговий Л.І. — доктор філософських наук, професор, кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Петренко А. — аспірантка кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін, Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна.

Пугач О. В. — аспірант кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Слабоуз В.В. — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Степанов В. В. — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Тарасенко Ю. А. — аспірантка кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Федь В.А. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, Україна.

Федь І. А. — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теоретичних, методичних основ фізичного виховання і реабілітації, Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна.

Хлебніков Г. В. — кандидат філософських наук, завідувач Відділом філософії Центру гуманітарних науково-інформаційних досліджень ІНІОН РАН, Москва, Росія

Цибизова І. М. — кандидат історичних наук, науковий співробітник Відділу філософії Інституту наукової інформації з суспільних наук РАН, Москва, Росія.

Шубін О. М. — аспірант кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» м. Слов'янськ, Україна.

Ющенко Ю. П. — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії на соціальних наук Полтавського державного медичного університету, м. Полтава, Україна.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

В І С Н И К

**Донбаського державного педагогічного
університету**

**СЕРІЯ: Соціально-філософські проблеми розвитку
людини і суспільства**
Збірник наукових праць
Випуск 1 (13) 2021

Відповідальний за випуск – Чайченко С.О., доктор
фізико-математичних наук, доцент, проректор з науково-
педагогічної роботи ДДПУ
Головний редактор – **Мозговий Л. І.**
Редактори – **Мозговий Л. І., Слабоуз В.В.**

*Відповідальність за достовірність фактів, цитат,
власних імен та інших даних несуть автори.
Розповсюдження та тиражування матеріалів збірника
без офіційного дозволу видавництва заборонено.*

Адреса редакції: 84116, Донецька обл., м. Слов`янськ, вул.
Г. Батюка, 19. ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний
університет", кафедра філософії, соціально-політичних і
правових наук Тел.: +380660686111
E-mail (для листування та відправки статей):
visnykdspu@gmail.com

Підписано до друку 05/07/2021р.

Формат 60x84 1/16. Умов.-друк. арк. 8,57. Тираж 300 прим. Замовл. № 9.

Видавництво та друк – ТОВ «Видавництво «Знання України».
03680, м. Київ, вул. Велика Васильківська (Червоноармійська), 57/3, к. 314.
Тел. 287-41-45, 287-30-97.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №217 від 11.10.2000 р.

Для нотаток